

Predikce budoucích výzev sídel do 15 000 obyvatel a foresight souvisejících trendů

Konečný uživatel výsledků: **Ministerstvo pro místní rozvoj ČR**
Staroměstské náměstí 6, 110 15 Praha 1

Číslo projektu: TITSMMR702

Řešitel projektu: Západočeská univerzita v Plzni, Univerzitní 8, 306 14 Plzeň

Doba řešení: 1. 7. 2018 – 30. 6. 2020

Důvěrnost a dostupnost: veřejně přístupný (URL původu: <http://url.neco.neco>)

Informace o autorském týmu:

doc. RNDr. Jiří Ježek, Ph.D.

Mgr. Ondřej Slach, Ph.D.

Doc. PaedDr. Jaroslav Dokoupil, Ph.D.

Ing. Jarmila Ircingová, Ph.D.

Doc. Ing. Igor Ivan, Ph.D.

RNDr. Jan Kopp, Ph.D.

Mgr. Luděk Krτίčka

Doc. PaedDr. Alena Matušková, CSc.

Ing. Jan Tlučhoř, Ph.D.

FAKULTA EKONOMICKÁ
ZÁPADOČESKÉ
UNIVERZITY
V PLZNI

Poslední revize dokumentu: 11. 11. 2019

T A

Č R

Program veřejných zakázek v aplikovaném výzkumu a inovacích pro potřeby státní správy BETA2 byl schválen usnesením vlády České republiky č. 278 ze dne 30. 3. 2016 a je zaměřen na podporu aplikovaného výzkumu a inovací pro potřeby orgánů státní správy. Poskytovatelem finančních prostředků je Technologická agentura ČR.

Souhrnná zpráva popisující zjištění z realizace projektu

**IDENTIFIKACE VÝZEV A TRENDŮ ROZVOJE
SÍDEL DO 15 TISÍC OBYVATEL**

1. TRENDY ROZVOJE SÍDEL DO 15 TISÍC OBYVATEL – SHRNUÍ ZAHRANIČNÍCH A ČESKÝCH ZKUŠENOSTÍ

Úvod, zdroje dat a informací, postup řešení

Identifikace výzev a trendů vychází z rešerše relevantních jak českých, tak zahraničních informačních zdrojů, z vlastního dotazníkového šetření a expertních rozhovorů s německými specialisty.

Konkrétně jsme vyšli ze strategického rámce pro rozvoj České republiky do roku 2030 (Česká republika 2030), dále platné (2014-2020) a připravované (2021+) Strategie regionálního rozvoje ČR, Národního strategického plánu pro rozvoj venkova ČR (2007-2013) a Programu rozvoje venkova ČR 2014-2020.

Významným zdrojem informací nám byly výsledky vlastního dotazníkového šetření obcí a měst, zaměřeného na identifikaci současných problémů a budoucích výzev (2017) a také Analýza potřeb měst a obcí ČR, kterou pro Svaz měst a obcí ČR v r. 2017 zpracovala katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK pod vedením prof. L. Sýkory.

Ze zahraničních zdrojů je zapotřebí zmínit výsledky řešení několika německých projektů zaměřených na problematiku rozvoje malých měst v periferních regionech. Jedná se o projekty financované a řízené Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung se sídlem v Bonnu (řešené většinou prof. Petrem Dehne) a dále strategie rozvoje rakouského venkova (Aufschwung für den ländlichen Raum, 2017). Kromě toho jsme využili celou řadu dalších studií publikovaných Akademií pro prostorový výzkum a zemské plánování (ARL) se sídlem v Hannoveru a dalších odborných publikací a článků.

V první kapitole shrnujeme zahraniční, především německé zkušenosti s rozvojem venkovských obcí a malých měst a s jejich veřejnou podporou.

V druhé kapitole analyzujeme budoucí výzvy venkovských obcí a malých měst v České republice na základě vlastního výzkumu, provedeného v roce 2017.

Ve třetí kapitole na základě studia odborné literatury (české i zahraniční) a strategických dokumentů, uvedených v úvodu této zprávy, resp. v seznamu použité literatury, byly členy řešitelského týmu identifikovány trendy a výzvy, které budou v nejbližších 20-30 letech ovlivňovat rozvoj sídel do 15 tisíc obyvatel.

Ve čtvrté závěrečné kapitole jsme porovnáním identifikovaných trendů a výzev a výsledků dotazníkového šetření představitelů venkovských obcí a malých měst (2017) dospěli k užšímu výběr trendů a výzev sídel do 15 tisíc obyvatel, které doporučujeme v další fázi řešení projektu rozpracovat.

Shrnutí zahraničních, především německých zkušeností s rozvojem venkovských obcí a malých měst a jejich veřejnou podporou

V rámci studijní cesty (9. až 20. července 2018) navštívil Jiří Ježek celkem 28 německých malých měst. Jejich výběr vycházel především z příkladů dobré praxe publikovaných ve studii - Expertise Kleinstädte. Sammlung von Ideen, Beispielen, Projekten, Szenarien zur Entwicklung zukunftsfähigen Kleinstädte. BBSR-Online-Publikation Nr. 19/2017. Bonn: Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung. Dále se jednalo o

malá města, zařazená do projektu „Potenziale von Kleinstädten in peripheren Lagen“ financovaného výše uvedeným institutem. Konkrétně byla navštívena tato malá města: Bad Lobenstein, Rödental, Hofheim in Unterfranken, Hassfurt am Main, Jossgrund a okolí (Verband zur Entwicklung des hessischen Spessart), Bad Orb, Eltville, Castellau, Cochem, Daun, Nettersheim, Monschau, Andernach, Altena, Bönen, Fürstenau, Lathen, Sustrum, Barnstorf, Lauenburg, Boizenburg, Ratzeburg, Bad Malente, Beverungen, Bad Sooden-Allendorf, Wanfried, Duderstadt a Mücheln.

V rámci zmíněné studijní cesty se také uskutečnila setkání (expertní rozhovory) s dr. Antonii Milbert a dr. Christianem Schlagem z Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung (Bonn), prof. Christinou von Haaren z Univerzity Hannover (Fakultät für Architektur und Landschaft, Institut für Umweltplanung), prof. Rainerem Danielzykem (generálním sekretářem Akademie für Raumforschung und Landesplanung Hannover), prof. Petrem Dehne (Hochschule Neubrandenburg, Institut für kooperative Regionalplanung - diskuse o projektu „Potenziale von Kleinstädten in peripheren Lagen“ a dalších aktivitách v oblasti výzkumu malých měst) a také prof. Jörgem Maierem z Univerzity Bayreuth.

Na základě provedené rešerše odborné literatury a z realizovaných expertních rozhovorů vyplývá, že malé venkovské obce a malá města jsou natolik heterogenní skupinou sídel, že snahy o jejich komplexní typologizaci dnes selhávají. Přestože podle R. Danielzyka má Německo s typologizací prostoru (prostorových kategorií), obcí a měst bohaté zkušenosti, sahající až do 70. let 20. století (Boustedt a Dheus 1972, BBR 1997, Gatzweiler 2003 a další), tak v poslední době převažuje názor, že takové typologizace pozbývají na relevanci a mají pouze informativní význam, než aby byly nástrojem prostorového plánování. Studie o rozvoji venkova a malých měst podle jeho názoru mají spíše popisný a explorativní charakter, využívají méně empirickou bázi (srovnání) a více se zabývají identifikací specifických problémů jednotlivých sídel v rámci „kooperativního regionálního rozvoje“. Pokud nějaké typologie vznikají, tak se zaměřují na menší území (např. typologie obcí v metropolitním regionu Stuttgart apod.) a nemají celoněmecký charakter. Také jejich použití jako nástrojů prostorové politiky a prostorového plánování je podle jeho názoru problematické.

V oblasti politiky rozvoje venkova a malých měst dnes vidíme zřetelný posun od celoplošných přístupů a snah o zajištění rovnocenných (stejných) podmínek ve všech obcích a regionech k individuálnímu rozvoji jednotlivých sídel, identifikaci jejich specifických problémů a konkurenčních výhod, které zajistí jejich dlouhodobý (udržitelný) rozvoj. Celoplošné zabezpečení občanského vybavení není podle R. Danielzyka ani finančně možné, ani smysluplné. Vyrovnaní např. západoněmeckých a východoněmeckých obcí z hlediska občanského vybavení není předmětem regionální politiky.

Potřeby a rozvojové příležitosti jednotlivých obcí a malých měst jsou dnes natolik diferencované, že je nutné k nim přistupovat individuálně (R. Danielzyk). Budoucí směřování obcí a měst by mělo být ponecháno na rozhodnutí místních společenství. Stále důležitější roli v této souvislosti hraje podle P. Dehne komunikace a spolupráce všech aktérů z veřejného i soukromého sektoru (koncept kooperativního regionálního rozvoje). Řešení např. otázky zásobování obyvatelstva je možné řešit různými způsoby: nejenom subvencováním místních obchodů, ale také pojízdou prodejnou, zajištěním nákupů sousedy nebo pracovníky neziskových organizací či zakoupením obecního nebo mikroregionálního mikrobusu, který umožní seniorům nakupovat v okolních obcích nebo městech. Místní společenství si musí říci, jakou cestou se vydají.

Také prostorová (regionální) politika musí podle P. Dehne více důvěřovat schopnostem místních společenství identifikovat a řešit své problémy, v periferních územích samozřejmě s větší veřejnou pomocí. Podporovány by měly být především integrované rozvojové strategie, které se budou snažit propojeně řešit klíčové problémy, jakými jsou stárnutí populace, pokles počtu obyvatel a budoucí zajištění dostupnosti a kvality

občanského vybavení. Velká pozornost musí být také věnována meziobecní spolupráci, zvláště při řešení otázek mobility, školství, zdravotnictví apod.

V kontextu hledání rozvojových příležitostí venkovských obcí a malých měst je hlavní dělicí linie dána tím, zda se příslušná obec nebo malé město nachází v růstové nebo post-růstové fázi svého vývoje (zaznamenává stagnaci nebo pokles). Otázka polohy nehraje podle oslovených expertů až tak významnou roli, jak ji často přisuzujeme.

Na jedné straně existují venkovské obce a malá města s vlastní identitou, která zaznamenávají jak růst počtu obyvatel, tak i růst pracovních příležitostí, zvláště ve službách. Řeší problémy s nedostatečnou technickou infrastrukturou, občanským vybavením, dostupným bydlením, zvýšeným zájmem o využívání ploch, problémy s dopravou, kvalitou životního prostředí a také s komercializací místní kultury. Na druhé straně existují tzv. smršťující se malá města (shrinking cities), která nerostou, a kvůli odchodu zvláště mladých, vzdělaných a podnikavých lidí klesá jejich počet obyvatel. Řeší problémy se stabilizací obyvatelstva (zvláště mladých lidí), udržením stávajícího občanského vybavení, nevyužívanými plochami a nemovitostmi (brownfieldy), poklesem pracovních míst v průmyslu (v důsledku úpadku tradičního průmyslu) i ve službách, rostoucím sociálním vyloučením některých skupin obyvatelstva. Vedle nich existuje velké množství malých obcí, které mají především obytnou funkci, často klesá jejich počet obyvatel a jsou stále závislejší na okolních větších obcích či městech (jak v oblasti pracovních příležitostí, tak občanského vybavení).

V rámci rešerše podpůrných programů a strategických dokumentů byly v německých malých městech následující oblasti a iniciativy, řešící jejich současné problémy a budoucnost (Expertise Kleinstädte, 2017):

- Stavební kultura – obnova/ revitalizace center obcí a měst a brownfieldů
- Občanské město – zapojování občanů a občanských iniciativ do rozhodování o budoucnosti obcí a měst
- Citaslow – mezinárodní hnutí, snažící se podnítit sebevědomí měst, která se nacházejí v post-růstové fázi svého vývoje (orientace na udržitelný rozvoj, energetiku, kvalitu životního prostředí, místní tradice, zemědělství, cestovní ruch, řemesla, přívětivost, identitu, vzdělání, spolupráci a partnerství apod.)
- Obnovitelné zdroje energie a jejich využití nejenom ve veřejném sektoru – s tím souvisí i iniciativy zelených měst, klimaticky neutrálních měst, zavádění principů družstevnictví do poskytování/ vedení elektrické energie
- Města přívětivá k cykloturistice
- Města pro všechny generace (podpora mezigeneračního dialogu a spolupráce)
- Kreativní města – podpora kultury a umění ve městech a kreativních lidí, vč. pořádání různých eventů apod.
- Udržitelný rozvoj a resilience
- Nové životní a pracovní modely – hledání možností jak podpořit vznik start-upů na venkově
- Nová mobilita – hledání jak konvenčních, tak alternativních způsobů, jak podpořit a zvýšit mobilitu lidí ve venkovských a periferních regionech
- Post-růstový vývoj měst – řešení otázek co si veřejnou infrastrukturou ve městech, která nezaznamenávají ekonomický růst a dochází k poklesu počtu obyvatel (otázka nevyužívaných soukromých i veřejných nemovitostí, ploch apod.)
- Smart Cities – zavádění moderních informačních a komunikačních technologií do oblasti dopravy, životního prostředí, zabezpečení kvalitních městských služeb, bezpečnost apod.
- Solidární město – otázka sociální inkluze, sdílené ekonomiky a společnosti apod.
- Sportovní město – profilace města jako centra sportu – pořádání turnajů apod.
- Cestovní ruch – hledání různých možností jak posílit návštěvnost měst

- „Vítací kultura“ – „lákání nových skupin obyvatel“ – nejenom z velkých měst a metropolitních regionů, ale i ze zahraničí, kteří budou ve městech investovat, žít (na důchodu) apod.

Na základě dlouhodobého výzkumu fenoménu malých měst v různých zemích světa (Německo, Rakousko, Velká Británie, Spojené státy americké aj.) dospěli Paul L. Knox a Heike Mayerová v publikaci „Small Town Sustainability“ (2013) k následujícím principům budoucího rozvoje malých měst:

- Využívání místních konkurenčních výhod
- Posilování místní identity - historie, tradice, kultura, kulturní krajina
- Rozvoj malého a středního podnikání, zakládání nových podniků (start-upů)
- Péče o fyzické prostředí sídel – ochrana památek, veřejný prostor více sloužící k potkávání a setkávání lidí, více zeleně, méně asfaltu,
- Řešení dopravní dostupnosti (důraz na veřejnou dopravu, pěší dostupnost a na cyklistickou dopravu)
- Podpora šetrného chování k životnímu prostředí (podpora kompostování, nakládání s odpadem, využívání obnovitelných zdrojů energie, podpora veřejné dopravy atd.)
- Respektování potřeb a přání starousedlíků, nově příchozích i návštěvníků (turistů)
- Podpora udržitelných a dlouhodobých investic do sociální, ekonomické a ekologické infrastruktury
- Větší zapojení obyvatel a hlavně místních podnikatelů do rozhodování o budoucnosti obcí

Budoucí výzvy venkovských obcí a malých měst v České republice na základě vlastního výzkumu (2017)

Naše poznatky vychází z výsledků dotazníkového šetření obcí a měst, které probíhalo v červenci a srpnu 2017. Empirický výzkum probíhal on-line formou. Prostřednictvím e-mailu byly o spolupráci požádány všechny obce a města v České republice (6 253). V případě měst byl příslušný mail zaslán adresně starostovi, tajemníkovi a také vedoucím odborů rozvoje města nebo územního plánování. Dotazník kompletně vyplnilo 679 respondentů (za každou obec vždy jeden dotazník). Návratnost dotazníků činila 10,9 %. Respondenty byli starostové nebo místostarostové obcí a měst, vedoucí pracovníci veřejné správy nebo referenti (odborní pracovníci). Výsledná struktura respondentů odpovídá poměrnému zastoupení jednotlivých velikostních kategorií obcí a měst. Výzkum probíhal na celém území ČR, přičemž počet vyplněných dotazníků řádově odpovídá počtu obcí a měst v jednotlivých krajích.

Rozvojové předpoklady, zdroje, kapacity a úspěšnost podpory místního rozvoje na komunální úrovni

Výzkum ukázal, že většina obcí a měst v České republice hodnotí své rozvojové předpoklady celkově pozitivně. V průměru 4/5 dotázaných obcí a měst je hodnotily jako velmi dobré nebo spíše dobré, dokonce i zástupci malých měst (83,6 %) a malých obcí (78,5 %). Přibližně stejný podíl oslovených zástupců obcí a měst uvedl, že podpora místního ekonomického rozvoje patří k prioritám jejich komunální politiky. Takto se vyjádřilo kolem 80 % obcí a měst všech velikostních kategorií. Dále jsme zjistili, že téměř každé druhé město nad 20 tisíc obyvatel má problémy se zdroji a kapacitami souvisejícími s podporou místního ekonomického rozvoje (nejčastěji s finančními zdroji a s organizačními a plánovacími kapacitami). Relativně menší podíl malých obcí a měst negativně hodnotících jejich zdroje a kapacity, je podle nás ovlivněn především tím, že si potřebu podpory místního ekonomického rozvoje tolik neuvědomují, resp. není na ně činěn takový tlak, jako na města střední velikosti anebo velkoměsta. Na druhé straně malé obce a města častěji, než města střední a velká přiznávají, že nemají k dispozici strategicky důležité pozemky nebo nemovitosti, které by jim umožňovaly místní ekonomický rozvoj efektivně ovlivňovat (v průměru 40,8 % obcí a měst, 36,0 % malých obcí, 52,5 % malých měst a 60,0 % měst středních a velkých). S výsledky podpory místního ekonomického

rozvoje je spokojena pouze asi 1/3 obcí a měst. Nejméně spokojené jsou malé obce (29,4 %) a malá města (37,2 %). Více spokojenosti vyjádřila města střední a velká (62 %).

Nástroje komunální podpory místního ekonomického rozvoje

V rámci dotazníkového šetření jsme použili naši typologii nástrojů komunální politiky místního ekonomického rozvoje (Ježková, Ježek, 2011). Výsledky dotazníkového šetření potvrdily, že k nejvíce používaným patří následující čtyři skupiny nástrojů: technická infrastruktura, kvalitní činnost veřejné správy, územně-plánovací opatření a měkké faktory. Takto se vyjádřilo cca 80 – 90 % obcí a měst všech velikostních kategorií. Největší rozdíly v používaných nástrojích mezi malými obcemi a středními a velkými městy jsou hlavně v poskytování prostorů a pozemků pro podnikání (53 % malých měst a téměř 2/3 středních a velkých měst). Rozdíly existují také v oblasti propagace a marketingu, což je záležitost hlavně měst (55 %), stejně tak jako poskytování poradenských služeb (45 - 50 %).

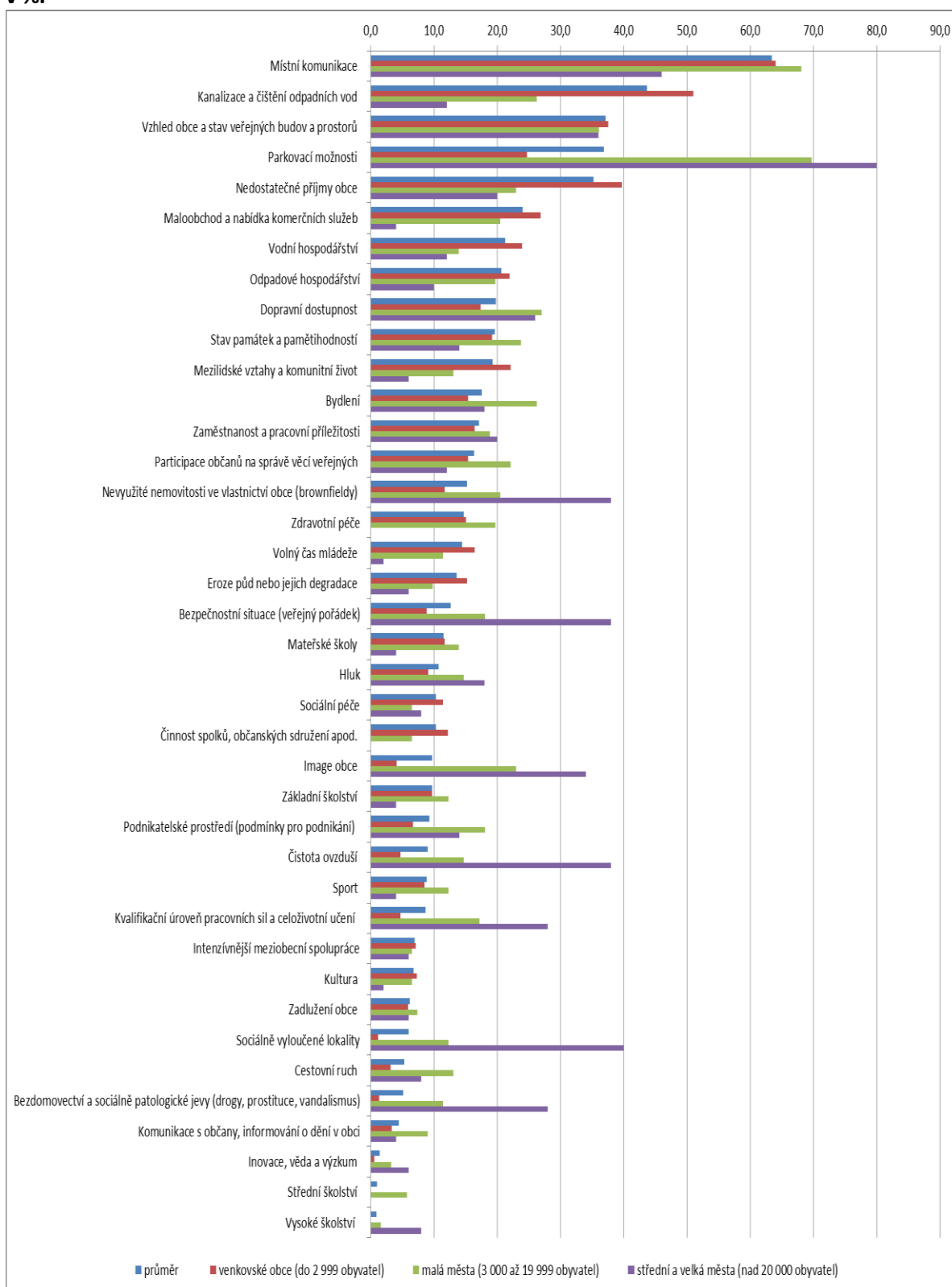
Vnímání rozvojových problémů

Přehled nejčastěji uváděných současných problémů obcí a měst je uveden na obr. 1. Daleko největšími problémy malých obcí (do 3 tisíc obyvatel), na základě výsledků našeho výzkumu, je stav místních komunikací (64 %), kanalizačních sítí a čistíren odpadních vod (51 %), dále vzhled obcí a stav veřejných budov a prostorů (37,5 %), nedostatečné příjmy obcí (39,7 %) a maloobchodní nabídka a nabídka komerčních služeb (26,9 %). K dalším problémovým oblastem, které zmínila více jak 1/5 oslovených obcí, patří vodní hospodářství, odpadové hospodářství, mezilidské vztahy a komunitní život.

Malá města (3 až 20 tisíc obyvatel) trápí nejčastěji problémy s parkováním (69,7 %), místními komunikacemi (68 %), vzhledem městských center a staveb veřejných budov a prostranství (36,1 %), dále jejich dopravní dostupnost (27,0 %) a oblast bydlení (26,2 %).

Města střední velikosti a velkoměsta nad 20 tisíc obyvatel uvedla především parkování (80 %), existenci sociálně vyloučených lokalit (40 %), nevyužitých nemovitostí (brownfieldy) ve vlastnictví města (38,5 %), čistotu ovzduší (38,1 %), bezpečnostní situaci a také image města (34 %).

Obrázek 1-1. Jaké jsou v současnosti největší problémy vaší obce? Je možné více odpovědí. Podíl odpovědí v %.

Zdroj: vlastní zjištění, 2017, N= 679

Budoucí výzvy

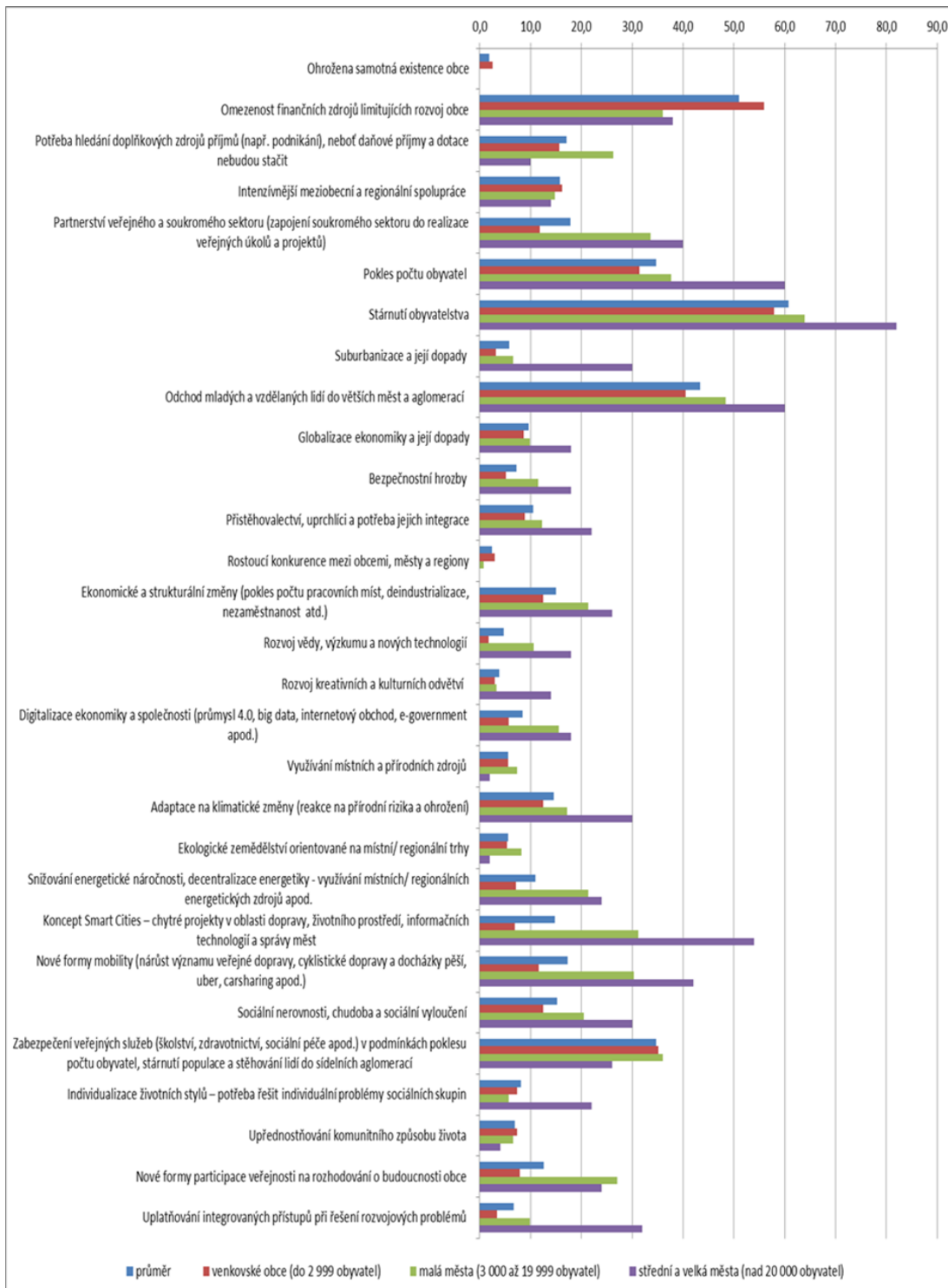
V rámci dotazníkového šetření jsme respondentům nabídly 29 výzev, identifikovaných na základě analýzy více jak stovky strategických dokumentů obcí a měst všech velikostních kategorií (viz obrázek 2 a tabulky 1 a 2 a následujících stránkách).

Nejvýznamnějšími budoucími výzvami venkovských obcí (do 3 tisíc obyvatel) je stav místních komunikací, omezenost finančních zdrojů limitující rozvoj obce (55,9 %) dále stárnutí populace (57,9 %), odchod mladých a vzdělaných lidí do větších měst a městských regionů (40,5 %) a s tím související pokles počtu obyvatel (31,4 %). Více jak 1/3 venkovských obcí se dále obává, že v podmínkách poklesu počtu obyvatel, stárnutí populace a stěhování lidí do větších měst, nedokáží do budoucnosti zabezpečit požadovanou strukturu a kvalitu veřejných služeb, zvláště v oblasti školství, zdravotnictví a sociální péče. K dalším nejčastěji zmiňovaným výzvám malých obcí do 3 tisíc obyvatel patří potřeba hledání doplňkových zdrojů příjmů a intenzivnější meziobecní/ regionální spolupráce.

Výzvou pro malá města (3 až 20 tisíc obyvatel), často označovaná za motory rozvoje venkovských a periferních regionů, jsou vedle stárnutí obyvatelstva, odchodu mladých a vzdělaných lidí, poklesu počtu obyvatel a obav souvisejících se zabezpečením veřejných služeb (společné výzvy pro malé obce a malá města) dále nové formy mobility, koncept smart cities, partnerství veřejného a soukromého sektoru a nové formy participace veřejnosti na rozhodování o budoucnosti měst.

Nejčastěji uváděnými výzvami středně velkých měst a velkoměst (nad 20 tisíc obyvatel) jsou stárnutí obyvatelstva, pokles počtu obyvatel a odchod mladých lidí do větších měst a aglomerací (v případě velkoměst i do zahraničí), dále koncept smart cities, nové formy mobility, suburbanizace, adaptace na klimatické změny, sociální nerovnosti, chudoba a problémy sociálního vyloučení.

Obrázek 1-2. Které z uvedených výzev budou podle vašeho názoru významně ovlivňovat budoucnost vaší obce? Je možné více odpovědí. Podíl odpovědí v %.

Zdroj: vlastní zjištění, 2017, N= 679

Trendy a výzvy budoucího rozvoje sídel do 15 tisíc obyvatel

Na základě studia odborné literatury (české i zahraniční) a strategických dokumentů, uvedených v úvodu této zprávy, byly členy řešitelského týmu identifikovány následující trendy a výzvy, které budou v nejbližších 20-30 letech ovlivňovat rozvoj sídel do 15 tisíc obyvatel.

Trendy a výzvy uvádíme v přehledné formě a předpokládáme, že je po předpokládaném zúžení dále rozpracujeme a uvedeme zdroje (vč. citací), o něž se opírají.

Porovnáním identifikovaných trendů a výzev, které budou v nejbližších 20-30 letech ovlivňovat rozvoj sídel do 15 tisíc obyvatel a výsledků dotazníkového šetření představitelů venkovských obcí a malých měst, provedeného v roce 2017 byly pro podrobnější rozpracování vybrány trendy a výzvy, které jsou v následujícím textu zvýrazněny (žlutě označeny)

Demografický vývoj sídel

- **Pokles počtu obyvatel, odchod mladých, vzdělaných a podnikavých lidí z venkova a malých měst do větších měst a metropolitních regionů** a s tím související problém zabezpečení občanského vybavení do budoucnosti, pokles daňových příjmů obcí a měst
- **Stárnutí populace** a s tím související problém přizpůsobení veřejných služeb specifickým potřebám starších věkových skupin
- **Růst individualizace, pluralizace životních stylů a spotřeby lidí.** Budování občanského vybavení a poskytování veřejných služeb je stále více závislé na specifických potřebách lidí (sociálních skupin) žijících v jednotlivých sídlech: děti, mládež, matky samoživitelky, rodiny s dětmi, senioři apod.
- **Rostoucí požadavky lidí na práci, vzdělání a kvalitu života**, resp. na občanské vybavení a jeho kvalitu
- **Multilokalita prostorového chování lidí** (lidé na venkově a v malých městech nepůsobí pouze na jednom místě: bydlí, pracují, nakupují a spotřebovávají služby, resp. tráví volný čas na různých místech; s tím souvisí rostoucí nároky na prostorovou mobilitu)
- **Zvyšování příjmových nerovností, rostoucí fragmentace společnosti a její atomizace zabraňuje její soudržnosti a spolupráci** a s tím souvisí hrozba rostoucí ohrožení chudobou a riziko sociálního vyloučení některých sociálních skupin
- **Posilování místní identity** (potřeba lidí s něčím se identifikovat, někam patřit)
- **Rostoucí veřejná angažovanost lidí** (v závislosti na sociálním kapitálu jednotlivých sídel)
- **Rozvoj svépomocných a komunitních iniciativ a jejich podpory**

Občanské vybavení

- **Rostoucí požadavky lidí na občanské vybavení a na jejich kvalitu**
- **Koncentrace občanského vybavení (maloobchod, školství, zdravotnictví, sociální služby, kultura, sport) do centrálních míst vyššího řádu** (nejenom z důvodu stárnutí populace, ale i z ekonomických důvodů: tlak na kvalitu a efektivitu poskytovaných služeb), vytváření integrovaných center služeb

Mobilita

- **Rostoucí nároky lidí na mobilitu, resp. na dostupnost sídel** (zvláště ve venkovských a periferních regionech)
- **Budování integrovaných systémů ve veřejné dopravě** (na regionální a mikroregionální úrovni)
- **Hledání alternativních způsobů mobility, odpovídajících potřebám jednotlivých sídel** (dostupných pro všechny sociální skupiny obyvatelstva: senioři, školáky, méně mobilní občany aj.)

Přechod od průmyslové k postindustriální/ digitální společnosti, resp. od růstové k po-růstové ekonomice

- Globalizace ekonomiky spojená s růstem zahraničních investic a zapojováním podniků do globálních produkčních sítí a řetězců
- **Ekonomické a strukturální změny. Pokles počtu pracovních míst, rostoucí význam znalostní ekonomiky: přechod od industriální ekonomiky k postindustriální ekonomice. Procesy deindustrializace, terciarizace, ale i nové industrializace,** projevující se diferencovaně v jednotlivých sídlech. Pokles významu průmyslu nebude do budoucnosti určován ani tak jeho přesouváním do zemí s nižšími náklady, jako spíše průmyslovou revolucí 4.0.
- **Rostoucí konkurence mezi městy jakožto ekonomickými centry. S tím související potřeba hledání jejich konkurenčních výhod.** Pokud se malá města jako přirozená ekonomická centra venkovských regionů zaměří na své jedinečnosti a dokážou je proměnit v konkurenční výhody, mohou se stát stabilními výklenky regionálních, národních a globálních ekonomik.
- **Růst průměrných velikostí ekonomických subjektů (podnikatelských jednotek) a jejich koncentrace do větších sídel**
- **Rostoucí role malých a středních podniků v ekonomickém rozvoji venkova a malých měst**
- **Diferencované možnosti ekonomické profilace venkova a malých měst.** Využívání místních zdrojů (přírodní zdroje, tradice, kultura, kreativita), cestovní ruch a gastronomie, ekologické zemědělství, péče o kulturní krajinu, zelená ekonomika, stříbrná ekonomika, různá odvětví služeb atd.
- **Rozvoj alternativních forem podnikání.** Od družstevnictví až po sociální a komunitní podnikání
- **Nové formy lokálně ekonomického myšlení** (sdílená ekonomika, důraz na regionální soběstačnost a nezávislost, orientaci na přímý prodej zemědělských výrobků, lokální odpovědnost a sounáležitost s životním prostorem, důraz na udržitelný rozvoj)
- **Přetrvávající nesoulad mezi kvalifikací absolventů a poptávkou zaměstnavatelů (skills-gap)**
- **Rostoucí požadavky na celoživotní učení**

Digitalizace a smart technologie

- **Moderní technologie představují cestu k inovacím a ekonomickému a sociálnímu rozvoji.** Rozvojem digitalizace mohou být do budoucnosti kompenzovány některé nevýhody venkova a malých měst.
- **Rozvoj technické infrastruktury, internet, chytrá doprava, odpadové hospodářství (recyklace, třídění, energetické využití) apod.**

Urbanistický vývoj

- **Suburbanizace a její negativní důsledky**
- **Rostoucí nároky lidí na kvalitu životního prostředí**
- **Růst zastavěných ploch (plošné rozšiřování sídel) a s tím spojené problémy se zajištěním technické infrastruktury**
- **Problémy s nevyužívanými domy, podnikatelskými areály (brownfieldy)**
- **Potřeba revitalizace sídel a jejich center, jak fyzická, tak funkční (sociální, setkávání lidí)**

Spolupráce obcí

- **Decentralizace veřejné správy** spojená s přemísťováním vybraných centrálních úřadů a jejich poboček zvláště do menších měst (ORP apod.)
- **Zákaznický orientovaná veřejná správa jako partner občanů, podnikatelů i občanské společnosti**
- **e-Government zvyšující efektivitu veřejné správy**
- **Omezenost finančních zdrojů limitujících rozvoj obce**
- **Nadmístní (meziobecní, mikroregionální spolupráce) se stává stále důležitějším nástrojem, jak řešit problémy malých obcí a měst**

2. Demografický vývoj sídel

Cílem této subkapitoly je diskutovat, analyzovat a hodnotit demografický vývoj malých měst v Česku. Subkapitola je rozdělena do dvou základních bloků. První blok přináší rozbor dosavadního a budoucího demografického vývoje malých měst v komparativní perspektivě. Druhý blok prezentuje výsledky statistických analýz studovaných malých měst v Česku.

Malá města v zázemí metropolitních regionů

Malá města v zázemí metropolitních regionů lze prakticky bez výjimky zařadit do skupiny „vítězů“ vývoje po roce 1989 (Maier a Franke 2015 aj.). Tato skupina měst vykazuje intenzivní demografický růst, který je ovlivňován dvěma klíčovými procesy.

Tím prvním je nepochybně rezidenční suburbanizace, čili migrace obyvatel z jader metropolitních regionů do jejich zázemí. V principu se jedná o jednu z forem „půjčování velikosti“ (*borrowed size*, Phelps a Ozawa 2003), přesněji vyjádřeno o půjčování výkonosti (*borrow performance*, Meijers a Burger 2017) v podobě populačního růstu (viz pro kontext ČR, Malý 2016). V tomto případě můžeme vycházet z předpokladu, že stěhování na krátké vzdálenosti v městském prostoru, přesněji v rámci města a zázemí, je spojeno spíše s vylepšováním bytových a životních podmínek, než s pracovními podmínkami (Hinrichs 1999).

Druhým je proces metropolizace (podrobněji v částě věnované strukturálním změnám ekonomiky), v rámci něhož jsou přitahováni obyvatelé z jiných regionů, respektive dochází ke stěhování lidí do metropolitních regionů za prací.

Pro širší pochopení demografickým změn je nezbytné se zabývat demografickými změnami tohoto typu malých měst v kontextu rezidenční suburbanizace a metropolizace. Hlavním zdrojovou skupinou suburbanizace jsou většinou mladé rodiny s dětmi s vyššími či středními příjmy (Puldová a Ouředníček 2006), které vytvářejí specifické bytové požadavky (Herlyn 1990). Malá města v zázemí metropolí tak mohou díky příchodu těchto demografických skupin zaznamenávat proces demografického mládnutí prostřednictvím vyšší porodnosti (Maier 2012, Šídlo a Šprocha 2018).

Jak již bylo uvedeno, ekonomický růst primárně jader a sekundárně zázemí metropolitních regionů přitahuje nové obyvatele. Vzhledem k pracovní nabídce bývají výrazně zastoupeni mladí kvalifikovaní obyvatelé (*brain gain*), případně mladé sezdané nebo nesezdané páry. Podle výzkumů Costy a Kahna (2000), kteří analyzovali vysoce příjmové a vysoce vzdělané páry pohybující se v oborech *new economy* se ukazuje, že mnoho z nich volí jako místo pro život právě metropolitní regiony. Snaží se tak maximalizovat společný přístup k pracovním místům při nízkých nákladech a nízkém riziku při změně nebo ztrátě pracovního místa. Pochopitelně pouze část těchto obyvatel směřuje do zázemí metropolitních regionů, případně do malých měst, nicméně pokud se tak děje, opět jsou nositeli demografického omlazování přímo, či v pozdější životní fázi. Malá města tak mohou těžit z určitého „dvojího“ omlazování.

Na základě výše uvedeného lze dedukovat, že malá města v zázemí metropolí mají z dlouhodobého hlediska ideální růstové předpoklady, dané ekonomickou atraktivitou a příhodnou demografickou strukturou. Přihlédneme-li však k současným trendům demografického vývoje a především k jeho prostorové distribuci v metropolitních regionech v zahraničí, nemusí tomu tak nutně být.

Přibližně od přelomu milénia evidujeme určitý přechod od procesu suburbanizace k reurbanizaci, a to jak v USA (Florida a Adler 2018), tak i v Evropě (Turok a Mykhnenko 2007; Wolff a kol. 2018) nebo Japonsku (Martinez-Fernandez a kol. 2016). Proces reurbanizace se v USA promítá v zázemí měst spíše negativním

způsobem, jelikož demografický růst se soustřeďuje do jader metropolitních regionů (kompaktních měst). Florida a Adler (2018) na základě komparace vybraných metropolitních regionů a změn v rozmístění obyvatelstva v nich zjistili, že dochází:

- k nárůstu počtu příslušníků vyšších příjmových skupin v blízkosti městských jader či v blízkosti vzdělávacích institucí a klastrů firem ze sektoru služeb,
- naopak k nárůstu počtu nižších příjmových skupin, který byl zaznamenán, kromě upadajících oblastí vnitřních měst, především v suburbánních lokalitách.

Zajímavé je, že proces reurbanizace a s ním spojený demografický růst se vztahuje také v minulosti se „smršťujícím“ městům, k nimž například patří Cleveland, Baltimore, St. Louis (Mallach 2015). Obnovu demografické růstu nejen v těchto městech táhnou především tzv. *millenials*, kteří mají, na rozdíl od předcházejících generací, silnější prourbánní preference (Moos 2016).

Ještě intenzivnější proces úpadku suburbánních lokalit na straně jedné a extrémnější růst vnitroměstských oblastí metropolitních jader na straně druhé, evidujeme v Japonsku, kde se v současnosti nachází více jak 13 % prázdných domů a bytů (Hattori a kol. 2017).

Oba uvedené trendy pocházejí s naprosto odlišných institucionálních kontextů. Od České republiky se například liší mnohem vyšší mírou příjmových nerovností a silnější sociální polarizací (Florida 2017), což platí především pro USA, anebo v případě Japonska intenzivnějším demografickým poklesem (nízká porodnost, stárnutí populace). Přesto nelze opomenout, že zázemí metropolitních regionů v obou uvedených zemích čelí stagnaci nebo poklesu.

Jak již bylo uvedeno, v kontextu západní Evropy taktéž dominuje proces reurbanizace (Rae 2013; Bauer a Sander 2014; Sander 2014; Couch a Fowles 2018; Wolff a Wiechmann 2018; Rérat 2018). Navzdory existujícím rozdílům mezi jednotlivými státy, lze nalézt společné rysy, které podporují tento proces. Mezi hlavní lze zařadit (Rérat 2018):

- rostoucí mezinárodní mobilitu pracovních sil a rostoucí počet jednočlenných a dvoučlenných domácností (*singles, dinks*) anebo narůstající atraktivitu měst pro tzv. mladé dospělé (*young adults*) včetně prodloužení mládí jakožto životní fáze (*childless urban renaissance*, Siedentop a kol. 2018),
- reurbanizace není tažena jen výstavbou, ale taktéž zvyšováním hustoty obyvatel (snížování průměrné obytné plochy na obyvatele),
- reurbanizace může být široce chápána jako jakýsi návrat měst v takových oblastech, jako je bydlení, politika, trh nemovitostí či ekonomika služeb (Glaeser 2011).

V relaci k prvnímu uvedenému bodu se nabízí otázka, zda se nejedná pouze o časově omezený proces, jelikož výše uvedená generace dříve či později vstoupí do pozdější životní fáze, což povede k proměně jejich preferencí. Pravděpodobně je to možné, nicméně Siedentop a kol. (2018) poukazují na skutečnost, že zatímco v případě USA se skutečně jedná o *childless urban renaissance*, tak v případě Německa tomu tak není. Proces reurbanizace sytí rodiny s dětmi, což platí například i pro sousední Rakousko, kde názorným příkladem může být město Graz, v němž se zvýšil počet obyvatel v posledních patnácti letech o 12,2 % (na 206 000 obyvatel).

Klíčová otázka je, nakolik a zda lze uvažovat o relevanci těchto trendů pro kontext České republiky, respektive malých měst v zázemí metropolitních regionů. Bylo již zmíněno, že dominantním procesem posledních dekád byla v Česku jednoznačně suburbanizace, což se promítalo do poklesu počtu obyvatel jader metropolitních regionů. I když poněkud později, tak i v kontextu České republiky se začíná tento proces projevit, byť je potřeba mít na paměti určité kontextuální diference (Ouředníček a kol. 2015). Po období populačního poklesu evidujeme znovuobnovení populačního růstu ve větších městech jako Praha, Plzeň či Liberec (Haase a kol. 2017), taktéž evidujeme změny demograficko-sociální uvnitř měst jako je Praha (Špačková a kol. 2016)

nebo dokonce populačně ztrátová Ostrava (Nováček a kol. 2018). Navíc tato evidence naznačuje určité shodné prvky s kontextem (západní) Evropy.

Jaké implikace vyplývají z výše uvedeného pro budoucí vývoj demografický malých měst v zázemí metropolitních regionů? V krátkodobé perspektivě bude mít i nadále demografický vývoj pozitivní trend, protože proces suburbanizace bude i nadále pokračovat. Přesto, pokud bude růst intenzita procesu reurbanizace, můžeme očekávat pokles kladného migračního salda, které ale bude nahrazováno přirozenou měnou obyvatelstva. V situaci, kdy i malá města v zázemí metropolitních regionů začnou stárnout, mohou se v příštích dekádách objevovat podobné dopady jako ve výše analyzovaných státech, byť je nezbytné zohledňovat specifika post-socialistického prostoru (Ouředníček 2016).

I když i v tomto případě lze očekávat, že dopady budou místně diferencované a budou se lišit například podle polohy (dopravního napojení) či aktivity, resp. pasivity aktérů těchto měst.

Malá města v periferních regionech

Na opačném pólu malých měst v zázemí metropolitních regionů se nacházejí malá města v periferních regionech. Zmíněná protipólnost se týká zvláště demografického vývoje, i když existuje určitá variabilita mezi jednotlivými státy i uvnitř nich. Demografický pokles malých měst můžeme v této souvislosti zasadit do kontextu konceptu smršťujících se měst (Reckien a Martinez-Fernandez 2011; Martinez-Fernandez a kol. 2012; Haase a kol. 2014), případně konceptu „periferizace“ (Lang 2012; Kühn 2015a).

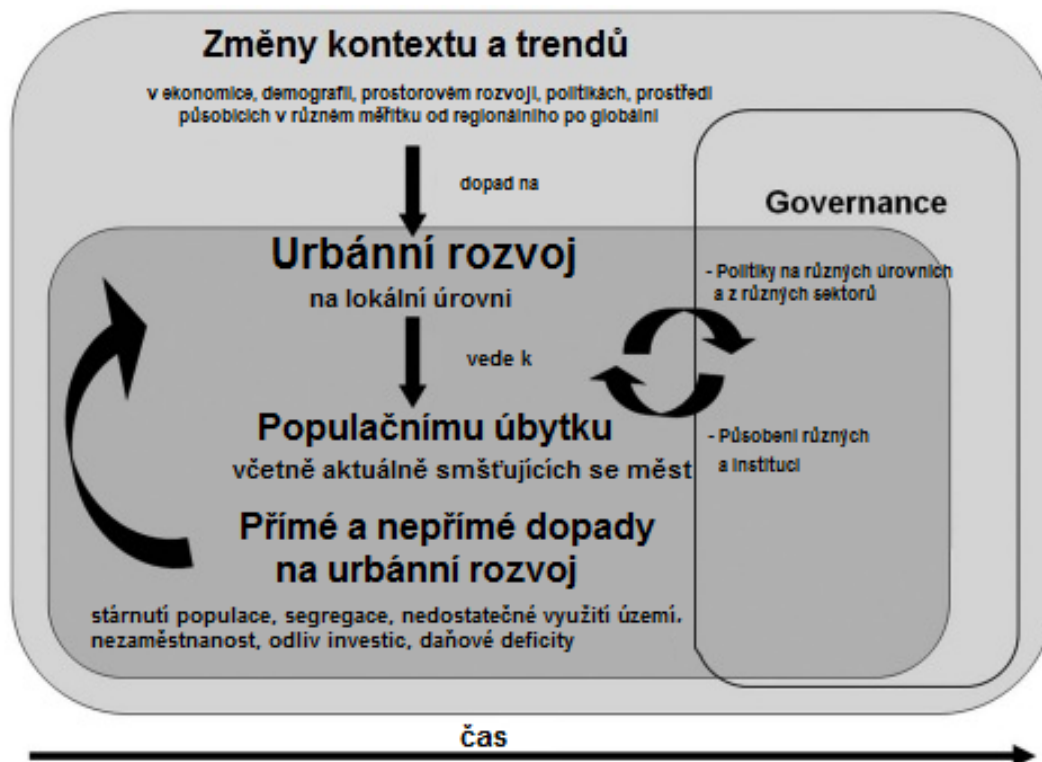
Demografický pokles malých měst v periferních regionech je jednak důsledkem širších změn kontextů a trendů na různých prostorových úrovních (Leetmaa a kol. 2015), jednak zpětnovazebně podvazuje možnost obnovení růstu (obrázek 3). Této výzvě čelí většina malých měst v periferních regionech Evropské unie a nejen v nich (Wirth a kol. 2016), přičemž vedle demografického poklesu zaznamenáváme podobnosti i ve změnách demografické struktury.

Hlavní příčinou demografického poklesu je vystěhovalectví z malých měst zpravidla do rostoucích metropolitních regionů. Hlavní zdrojovou skupinou bývají zejména mladí a vzdělanější obyvatelé (*brain-drain*). Pokles počtu mladých obyvatel snižuje porodnost a taktéž podíl obyvatel post-produktivním věku. Není proto překvapivé, že malá města v periferních regionech EU rychle stárnou (Pirisi a Trócsányi 2007, Kurek 2011; Pirisi a kol. 2015; Kühn 2015b; Novotný a kol. 2016), přičemž právě proces stárnutí považuje Strykiewicz a Jaroszevska (2016) za jednu z největších výzev pro smršťující se města všech velikostí.

V souvislosti s malými městy v periferních regionech, případně i těch mezi metropolitními regiony, nelze opomenout proces kontraurbanizace (Šimon 2011). Jedná se zjednodušeně vyjádřeno o protikladný proces k procesu urbanizace, či možná přesněji k procesu „regionální urbanizace“ (Soja 2013). Hlavní motivy pro stěhování z metropolitních regionů jsou v principu dvojí, přičemž se mohou navzájem prolínat. Pro první motiv je charakteristická snaha o zlepšení kvality života v lepších přírodních podmínkách (tzv. amenitní migrace, Novotná a kol. 2013) či celkově většího klidu. Zdrojovou skupinou jsou v tomto případě především mladí lidé. Druhým motivem mohou být motivy finanční nebo také environmentální. V principu starší lidé, často v důchodovém věku, se stěhují do menších měst, kde jsou nižší životní náklady, pokud mají zajištěny rovnocenné základní životní potřeby.

Tento trend můžeme pozorovat v některých malých městech v Německu, kde existuje zajímavý fenomén tzv. *double ageing*. Do menších měst, která opouštějí mladí obyvatelé mířící do velkých měst, směřují lidé v důchodovém věku, čímž násobí proces stárnutí. Navíc můžeme zaznamenat také stěhování starších obyvatel ze zázemí malých měst, čímž se chtějí přiblížit potřebným službám (hlavně zdravotnictví).

Obrázek 2-1. Příčiny a dopady smršťování měst

Zdroj: Převzato z Haase a kol. 2014

Demografický vývoj malých měst se v periferních regionech Česka po roce 1989 vyznačoval relativní stabilitou (Vaishar 2004; Vaishar a Zapletalová 2009; Vaishar a kol. 2015). Zejména pak v komparaci s malými městy v periferních regionech v Německu, přesněji v regionech bývalé Německé demokratické republiky, jako je například Sasko či Durynsko (Burdack a Kriszan 2013; Kühn 2015b) nebo Maďarska (Pirisi a kol. 2015) či Slovenska (Novotný a kol. 2016). Názorně to můžeme doložit tím, že v nejvíce smřšťujících se malých městech dosahuje pokles počtu obyvatel cca 20 % (např. Ledec nad Sázavou, Vrbno pod Pradědem). Naproti tomu ve výše uvedených zemích se lze setkat s poklesy i přes 50 %.

Relativní stabilita je odrazem všeobecně nižší míry regionálních rozdílů v Česku (Matlovič a kol. 2018), ať v podobě západových-východních gradientů (Blažek a Csank 2005), či historicky rozvinutějšího sídelního systému (Musil 2001) nebo obecně nižší mobility obyvatelstva.

Avšak pokud se podrobněji zaměříme na poslední dekádu demografického vývoje malých měst v periferních regionech, tak zjišťujeme, že proces depopulace se intenzifikoval a především malá města stárnou rychleji, než činí celonárodní průměr. I proto se jeví jako reálnější spíše konvergence (intenzifikace polarizace) v podobě populačního poklesu a stárnutí, nežli relativní stabilizace malých měst v periferních regionech Česka. Možné dopady procesu kontraurbanizace budou omezené a navíc prostorově selektivní, čili ani v budoucnu pravděpodobně nebude kompenzovat populační pokles.

Tabulka 2-1. Různé dimenze periferizace na příkladu malých měst v Sasku

Dimenze periferizace	Charakteristika
Ekonomická	Oslabování ekonomické výkonnosti, ztráta pracovních míst, inovační deficit
Sociodemografická	Silný pokles počtu obyvatel, odliv mladých, aktivních a lépe kvalifikovaných skupin obyvatelstva (ztráta lidského kapitálu)
Funkční	Snižování funkčního významu jako centra veřejných služeb (např. školství) a ztráta dalších centrálních funkcí („dlouhé vzdálenosti“), zhoršující se napojení na veřejnou hromadnou dopravu
Sociální	Pokles sociálního kapitálu (schopnost kolektivního jednání a omezená schopnost formulovat a mobilizovat společné zájmy)
Kulturní	Negativní vnitřní a vnější image, „periferizace v hlavách“, chybějící podnikatelský duch

Zdroj: Převzato a upraveno dle Burdack a Kriszan 2013

Malá města mezi metropolitními regiony

Jestliže se první dvě skupiny vyznačovaly jistou vnitřní heterogenitou, tak malá města mezi metropolitními regiony jsou naopak vnitřně vysoce heterogenní. Zahrnují skupinu měst, která se vyznačují demografickým růstem anebo naopak poklesem, přičemž v celkovém vzorku dominují města s relativně stabilním demografickým vývojem. Tato skupina může být přiřazena do kategorie „normálních“ malých měst.

Demograficky zisková malá města mají podobné rysy jako ta v zázemí metropolitních regionů a těží z blízkosti větších měst (Starý Plzenec, Hluboká nad Vltavou, Rousínov). Na opačném spektru se nacházejí zpravidla menší města lokalizovaná ve strukturálně postižených regionech (Mariánské Lázně, Chodov, Krupka) či v semiperiferních oblastech (Hulín, Holešov, Fulnek). Populační stabilita „normálních“ měst je spojena především s udržením průmyslové výroby, byť v poněkud specifické podobě (Ženka a kol. 2017).

Vývoj počtu obyvatel všech sídel včetně jejich predikce

Tato část analýzy byla na rozdíl od té první zaměřena na všechna sídla, která splňovala kritérium populační velikosti, tj. jednalo se o sídla v rozmezí mezi 5 až 15 tisíci obyvateli, kterých bylo identifikováno celkem 191. Konkrétně jsme se zaměřili na analýzu vývoje počtu obyvatel všech sídel včetně predikce do roku 2030, přičemž jsme provedli analýzu i za vymezené územní typologie. Hlavními datovým zdrojem byly údaje Městské a obecní statistiky (MOS) v časovém rozmezí 1991 – 2017, respektive Databáze demografických údajů za obce. Pro potřeby predikce byl využit Holtův model exponenciálního vyhlazování.

Představení výsledků analýz

Tato část empiricky dokumentuje výše uvedenou obecnou diskusi o demografickém vývoji malých měst v různých typech území. Nejprve jsou představeny výsledky za skupiny měst dle užívané typologie, které jsou doplněny o příklad modelu predikce na vybraném sídle. V druhém bloku jsou prezentovány specifické příklady měst (rostoucí a klesající), opět v rámci užívané typologie.

Podstatným zjištěním je skutečnost, že zjištěné výsledky potvrzují obecná zjištění, že malá města v zázemí metropolitních regionů populačně rostou, malá města v periferních regionech populačně klesají a malá města mezi metropolitními regiony jsou relativně stabilní, byť zejména v poslední skupině se vyskytují značné

odchylky. Současně predikce naznačuje, že negativní trend vývoje obyvatel se bude prohlubovat, zejména pak v malých městech v periferních regionech.

Tabulka 2-2. Relativní změna populace malých měst ve sledových typech území v %

<i>Typ území/ období</i>	<i>Mezi metropolitními regiony</i>	<i>V periferních regionech</i>	<i>V zázemí metropolitních regionů</i>
1991-2000	-0,38	-2,73	-0,12
2001-2010	-0,39	-2,33	16,51
2011-2020	-1,70	-3,62	9,16
2021-2030	-0,76	-3,47	8,07
1991-2010	-0,87	-5,52	16,94
1991-2020	-2,86	-9,30	29,00
1991-2030	-3,68	-12,78	40,67

Zdroj: ČSÚ, 2018

Výše uvedená tabulka pracuje jen s průměrem, což s sebou nese jisté omezení v podobě vyhazování extrémů. Proto níže uvedené výsledky za celé kategorie obsahují kombinovaný spojnicový graf s boxplotem. Zvlášť pro každou skupinu obcí s uvedením minima, 1., 2. a 3. kvartilu a maxima.

Tabulka 2-3. Populace v malých městech České republiky v letech 1991-2030 (analýza a prognóza)

Změny populace v malých městech v zázemí metropolitních regionů

	1991–2000	2001–2010	2011–2020	2021–2030
Mean	8,15	23,05	9,91	7,86
5% Trimmed Mean	1,06	17,59	9,26	7,44
Median	0,27	9,81	8,23	7,93
Std. Deviation	43,45	35,34	11,19	7,83
Minimum	-19,22	-5,11	-6,35	-4,23
Maximum	242,65	166,39	38,07	29,44

Změny populace v malých městech mezi metropolitními regiony

	1991–2000	2001–2010	2011–2020	2021–2030
Mean	-0,08	0,62	-1,20	-0,38
5% Trimmed Mean	0,02	0,57	-1,38	-0,38
Median	-0,50	0,72	-1,48	-0,33
Std. Deviation	4,11	4,63	4,46	4,05
Minimum	-12,37	-9,47	-12,70	-9,88
Maximum	9,30	11,33	13,78	10,44

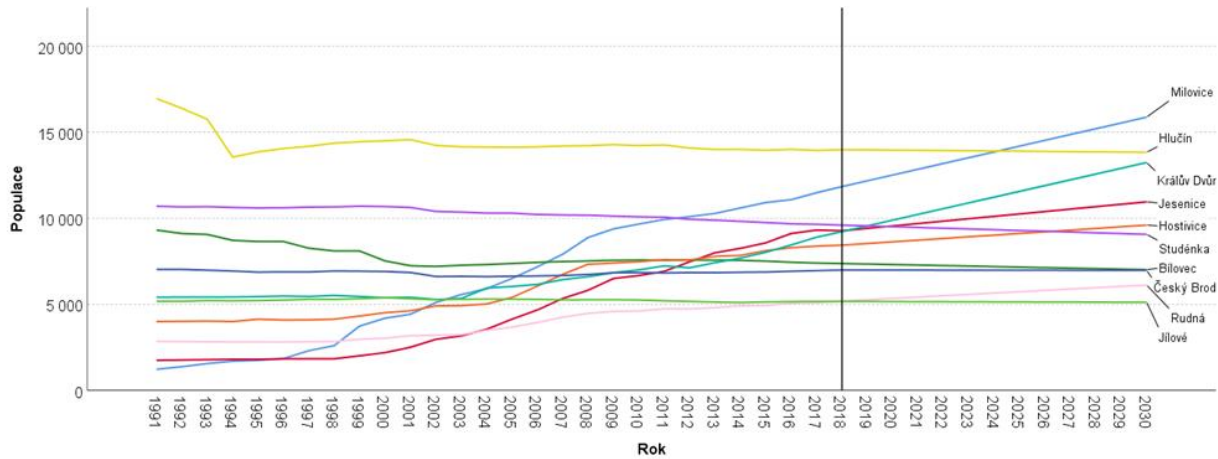
Změny populace v malých městech mezi metropolitními regiony

Periferie	1991–2000	2001–2010	2011–2020	2021–2030
Mean	-2,47	-2,22	-3,91	-3,95
5% Trimmed Mean	-1,97	-2,29	-3,91	-3,60
Median	-1,85	-2,30	-4,28	-3,45
Std. Deviation	6,48	4,18	3,27	4,37
Minimum	-37,50	-16,40	-12,85	-25,08
Maximum	19,34	9,37	5,12	2,99

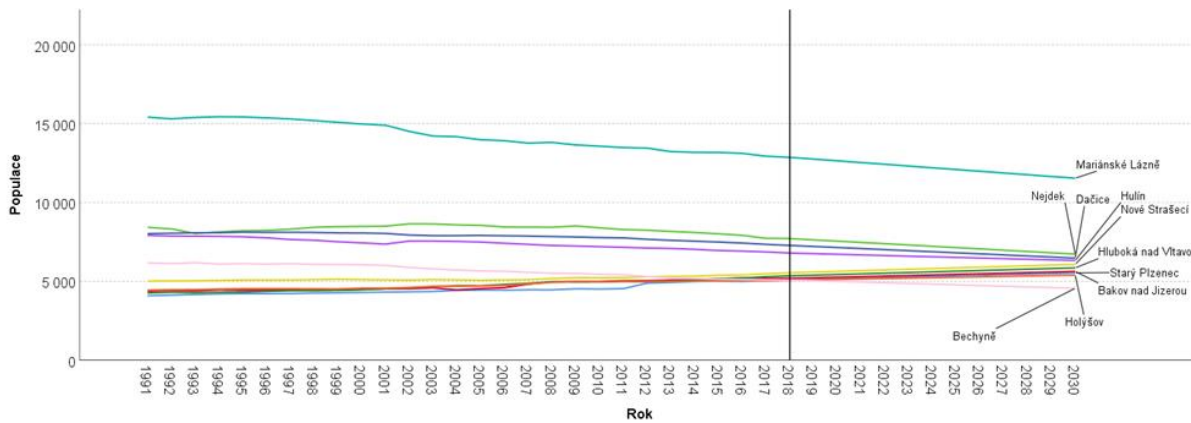
Zdroj: ČSÚ

Obrázek 2-2. Malá města s nejvyšším nárůstem, resp. poklesem počtu obyvatel v % (vypočteno jako součet změn za jednotlivé dekády)

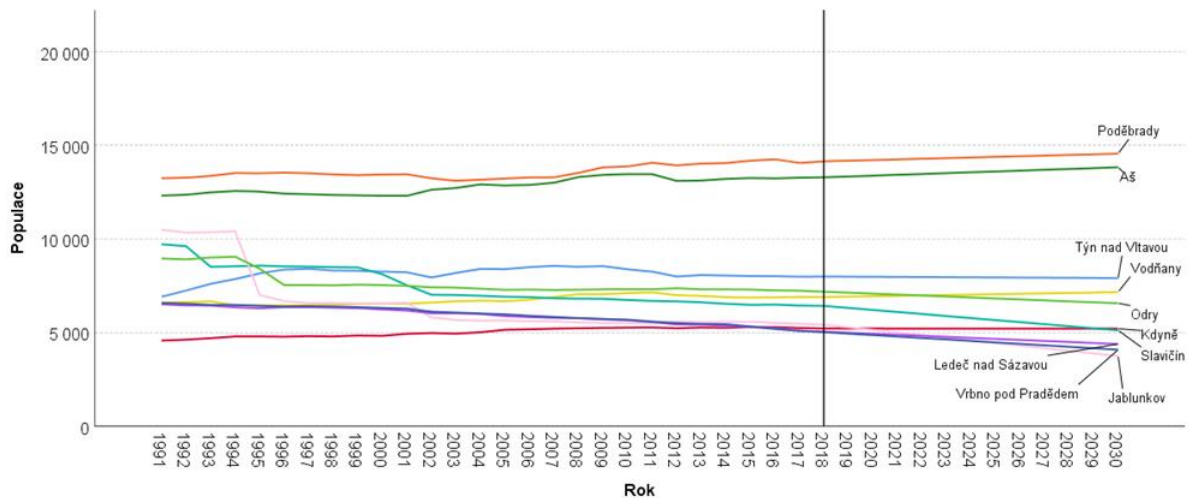
v zázemí metropolitních regionů

mezi metropolitními regiony

v periferních regionech.

Kategorizace malých měst podle populačního vývoje, procesu stárnutí a migrace

Na základě doporučení vzešlého z diskusí na pracovním workshoppu jsme provedli podrobnější diferenciaci malých měst podle jejich demografického vývoje. Klasifikace podle demografického vývoje vycházela ze syntézy odborné literatury (Oswalt a Rieniets 2006; Martinez-Fernandez a kol. 2012; Maier a Franke 2015; Haase a kol. 2016) a zahrnuje tyto kategorie:

- Překotně rostoucí malá města + 15 %
- Rostoucí malá města 14 až 5 %
- Stabilní malá města 4 % až 0 %
- Stagnující malá města 0 % až - 4 %
- Mírně se smršťující se malá města 5 % až 9 %
- Smršťující se malá města 10 % a více

Demografický vývoj byl sledován za dvě období. První zahrnovalo vývoj od roku 1991 do roku 2016 a druhé od roku 2017 do roku 2030, přičemž ve druhém sledovaném období byl využit již zmíněný Holtův model exponenciální vyhlazování, kdy pro prolongace byla konstruována na demografickém vývoji v posledních letech, čímž se eliminovaly odchylky typické pro první transformační dekádu (dezintegrace obcí).

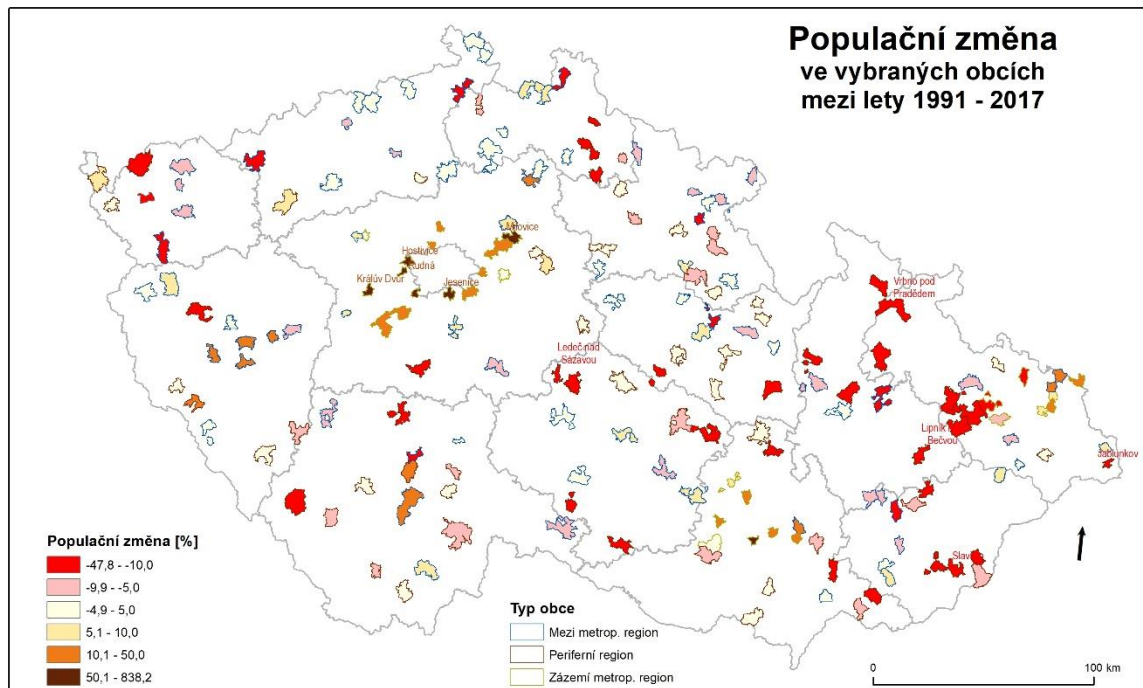
U sledovaného vzorku 191 malých měst za období 1991 až 2016 dominovala smršťující se a stagnující malá města (63,4 %). V kontextu definovaných území demografický pokles silně převažoval v malých městech v periferních regionech (86 %), nicméně významný byl i v malých městech mezi metropolitními regiony (60 %). Naopak většina rostoucích, resp. překotně rostoucích malých měst byla lokalizována v zázemí metropolitních regionů.

Tabulka 2-4. Demografický vývoj kategorií malých měst v ČR v letech 1991 až 2016

Kategorie města	Počet	Procenta
Smršťující se malá města (-10,1 % a méně)	41	21,5
Mírně se smršťující malá města (-10 % až -5,1 %)	42	22,0
Stagnující malá města (-5,0 % až 0 %)	38	19,9
Stabilní malá města (0 % až 4,9 %)	17	8,9
Rostoucí malá města (5,0 % až 14,9 %)	23	12,0
Překotně rostoucí malá města (15,0 % a více)	30	15,7
Celkem	191	100,0

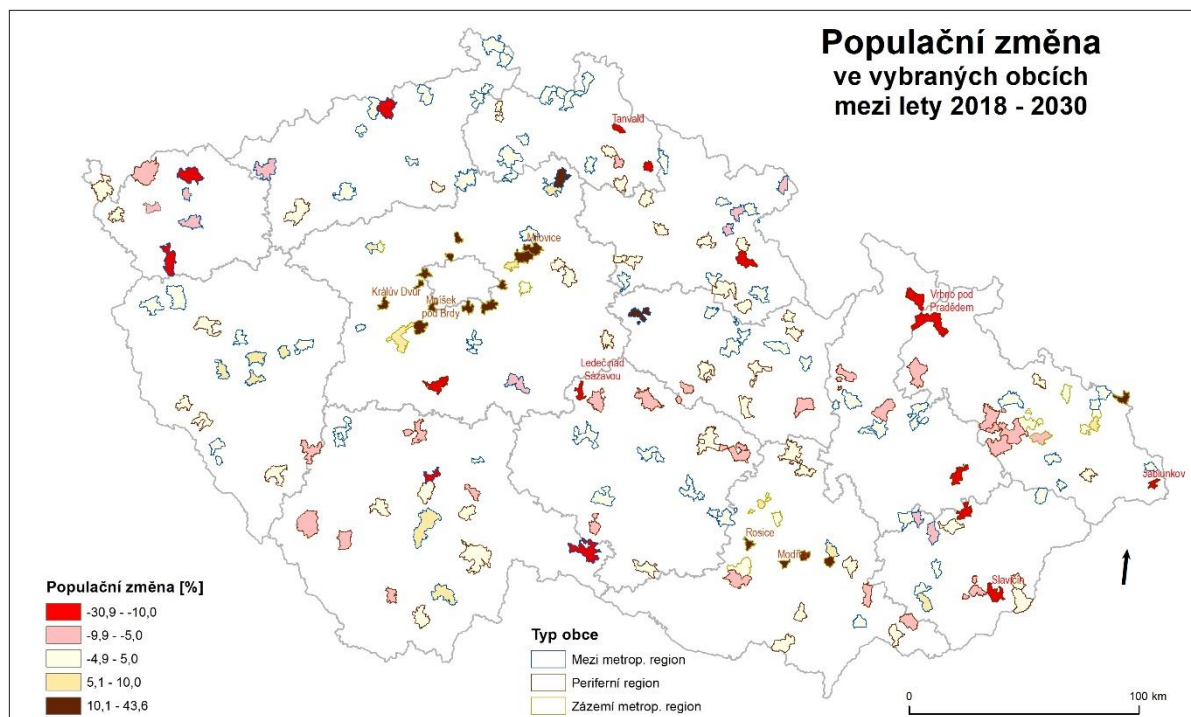
Zdroj: ČSÚ 2017

Obrázek 2-3.

Zdroj: ČSÚ

Obrázek 2-4.

Zdroj: ČSÚ

Tabulka 2-5. Demografický vývoj kategorií malých měst v ČR v letech 2017 až 2030 (prognóza).

Kategorie města	Počet	Procenta
Smršťující se malá města (-10,1 % a méně)	17	8,9
Mírně se smršťující malá města (-10 % až -5,1 %)	37	19,4
Stagnující malá města (-5,0 % až 0 %)	62	32,5
Stabilní malá města (0 % až 4,9 %)	43	22,5
Rostoucí malá města (5,0 % až 14,9 %)	11	5,8
Překotně rostoucí malá města (15,0 % a více)	21	11,0
Celkem	191	100,0

Zdroj: ČSÚ 201

Tabulka 2-6. Demografický vývoj kategorií malých měst v České republice v různých typech území v letech 1991 až 2016

Typ území (typ úz.)		Kategorie						Celkem
		Smršťující se malá	Mírně se smršťující	Stagnující	Stabilní	Rostoucí	Překotně rostoucí	
Mezi metropolitními regiony	Počet	9	22	17	8	16	8	80
	% typ úz.	11,3 %	27,5 %	21,3 %	10,0 %	20,0 %	10,0 %	100,0 %
	% celkově	22,0 %	52,4 %	44,7 %	47,1 %	69,6 %	26,7 %	41,9 %
Na periferii	Počet	30	19	19	6	3	2	79
	% typ úz.	38,0 %	24,1 %	24,1 %	7,6 %	3,8 %	2,5 %	100,0 %
	% celkově	73,2 %	45,2 %	50,0 %	35,3 %	13,0 %	6,7 %	41,4 %
V zázemí metropolitních regionů	Počet	2	1	2	3	4	20	32
	% typ úz.	6,3 %	3,1 %	6,3 %	9,4 %	12,5 %	62,5 %	100,0 %
	% celkově	4,9 %	2,4 %	5,3 %	17,6 %	17,4 %	66,7 %	16,8 %
Celkem	Počet	41	42	38	17	23	30	191
	% celkově	21,5 %	22,0 %	19,9 %	8,9 %	12,0 %	15,7 %	100,0 %

Zdroj: ČSÚ 2017

Tabulka 2-7. Demografický vývoj kategorií malých měst v České republice v různých typech území v letech 2017 až 2030 (prognóza).

Typ území (typ úz.)		Kategorie					Celkem	
		Smršťující se malá	Mírně se smršťující	Stagnující	Stabilní	Rostoucí		Překotně rostoucí
Mezi metropolitními regiony	Počet	5	10	28	27	6	4	80
	% typ úz.	6,3 %	12,5 %	35,0 %	33,8 %	7,5 %	5,0 %	100,0 %
	% celkově	29,4 %	27,0 %	45,2 %	62,8 %	54,5 %	19,0 %	41,9 %
Na periferii	Počet	12	25	31	11	0	0	79
	% typ úz.	15,2 %	31,6 %	39,2 %	13,9 %	0,0 %	0,0 %	100,0 %
	% celkově	70,6 %	67,6 %	50,0 %	25,6 %	0,0 %	0,0 %	41,4 %
V zázemí metropolitních regionů	Počet	0	2	3	5	5	17	32
	% typ úz.	0,0 %	6,3 %	9,4 %	15,6 %	15,6 %	53,1 %	100,0 %
	% celkově	0,0 %	5,4 %	4,8 %	11,6 %	45,5 %	81,0 %	16,8 %
Celkem	Počet	17	37	62	43	11	21	191
	% celkově	8,9 %	19,4 %	32,5 %	22,5 %	5,8 %	11,0 %	100,0 %

Zdroj: ČSÚ 2017

Jak ukazují níže uvedené tabulky, tak při prolongaci lze předpokládat snížení počtu malých měst v kategoriích smršťujících a mírně smršťujících a současně nárůst stagnujících. Zde je však nutné zohlednit jednak to, že se jedná o prolongaci negativního trendu (pokles již klesajících) a jednak také to, že nebyl do prolongace integrován proces stárnutí, přičemž právě proces stárnutí bude mít vlyznamný vliv na de,ografický vývoj malých měst.

Za jeden z nevýznamnějších trendů v kontextu budoucího vývoje malých měst je považováno stárnutí populace (Fertner a kol. 2015 a jiní). Proces stárnutí (vyjádřený indexem stáří) je znatelný ve všech typech území, a existuje vysoká míra závislosti na celkovém poklesu počtu obyvatel. S měrodatná odchylka poukazuje na skutečnost, že zejména v malých městech v periferních regionech se tento proces vztahuje k většině z nich, jak vyplývá z níže uvedených tabulek.

Tabulka 2-8. Vývoj průměrného indexu stáří malých měst v ČR podle vymezených území

Typ území/ rok	1994	2005	2016
Mezi metropolitními regiony	61,7	90,4	126,5
V periferních regionech	57,8	94,1	137,4
V zázemí metropolitních regionů	72,1	89,6	96,9

Zdroj: ČSÚ 2017

Tabulka 2-9. Směrodatná odchylka indexu stáří malých měst v ČR podle vymezených území

Typ území/ rok	1994	2005	2016
Mezi metropolitními regiony	15,7	18,8	18,2
V periferních regionech	12,1	15,3	18,7
V zázemí metropolitních regionů	21,3	22,0	26,0

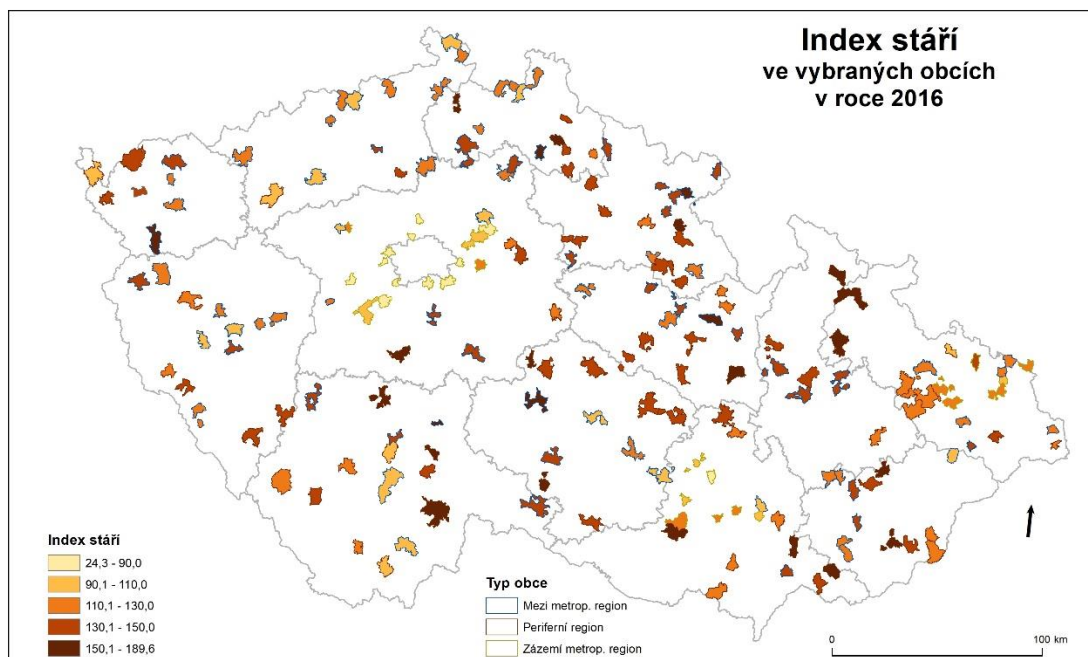
Zdroj: ČSÚ 2017

Tabulka 2-10. Vývoj indexu stáří podle kategorií malých měst v ČR v letech 1994 až 2016.

Kategorie města	Rok	Index stáří
Smršťující se malá města (-10,0 % a méně)	1994	54,53
	2005	95,59
	2016	143,22
Mírně se smršťující se malá města (-9,9 až - 5,0 %)	1994	56,85
	2005	90,65
	2016	135,59
Stagnující malá města (-4,9 % až 0 %)	1994	61,54
	2005	94,00
	2016	133,39
Stabilní malá města (0 % až 4,9 %)	1994	64,73
	2005	90,99
	2016	119,98
Rostoucí malá města (5,0 % až 14,9 %)	1994	66,15
	2005	90,45
	2016	110,94
Překotně rostoucí malá města (15 % a více)	1994	73,00
	2005	86,23
	2016	95,20

Zdroj: ČSÚ 2017

Obrázek 2-5.

Tabulka 2-11. Vývoj indexu stáří kategorií malých měst v ČR podle typu území v letech 1994 až 2016.

			Typ území		
			Mezi metropolitními regiony	V periferních regionech	V zázemí metropolitních regionů
Kategorie	Smršťující se malá města (-10,0 % a méně)	1994	57,81	53,52	54,84
		2005	95,08	96,36	86,37
		2016	140,42	145,08	127,90
	Mírně se smršťující se malá města (-9,9 % až -5,0 %)	1994	56,35	57,61	53,35
		2005	89,10	92,60	87,81
		2016	130,84	141,45	128,87
	Stagnující malá města (-4,9 % až 0 %)	1994	63,24	60,17	60,08
		2005	95,50	93,99	81,24
		2016	137,12	132,36	111,48
	Stabilní malá města (0 % až 4,9 %)	1994	62,42	68,39	63,62
		2005	86,30	95,99	93,50
		2016	119,39	122,99	115,52
	Rostoucí malá města (5,0 % až 14,9 %)	1994	62,23	64,14	83,33
		2005	86,23	92,16	106,04
		2016	111,91	110,08	107,68
	Překotně rostoucí malá města (15,0 % a více)	1994	71,74	58,04	75,00
		2005	88,24	71,02	86,94
		2016	113,34	115,99	85,86

Zdroj: ČSÚ 2017

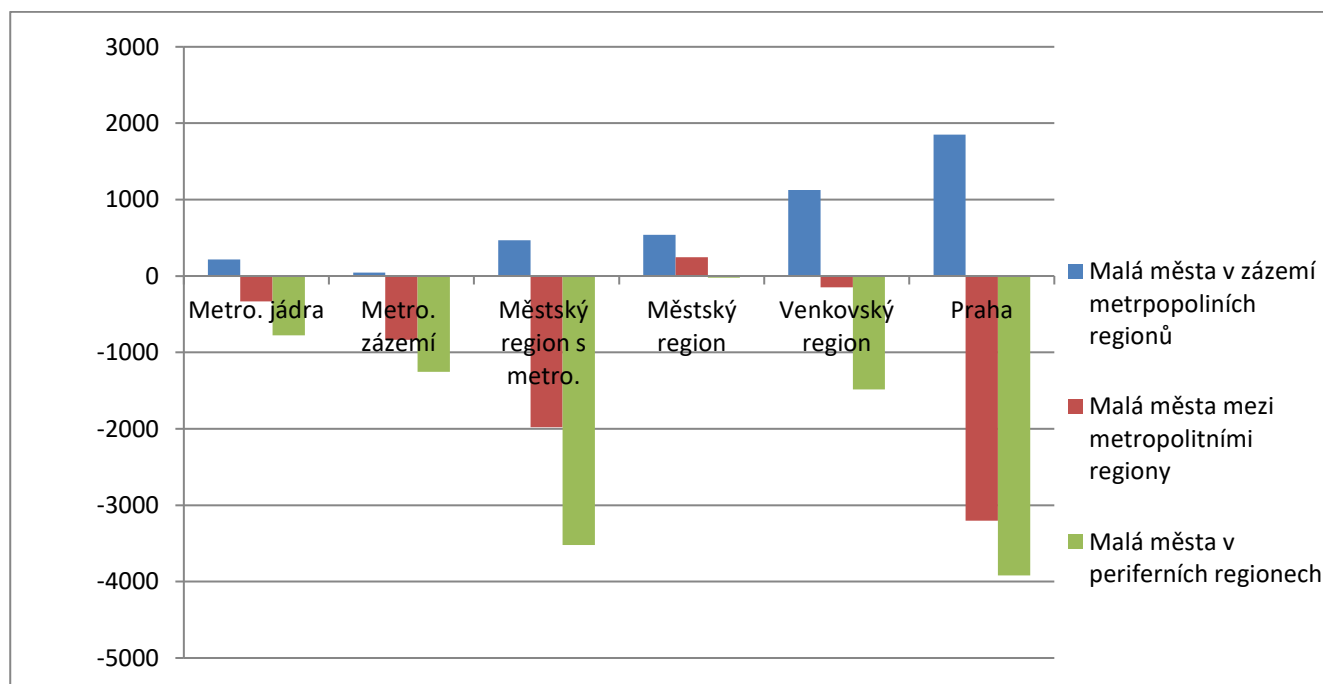
Analýza migrace a její interpretace

Pro komplexní podchycení demografického vývoje je zapotřebí se zabývat také migracemi v širším prostorovém pojetí. Hlavním cílem bylo identifikovat a zhodnotit migrace z a do malých měst v České republice. Na základě rozboru teoretické literatury jsme rozlišili dvě úrovně stěhování, a sice stěhování na krátkou vzdálenost (do 25 km) a stěhování na dlouhou vzdálenost (nad 25 km). Při stanovení těchto vzdáleností jsme vycházeli z předpokladu, že stěhování na krátkou vzdálenost je více spojeno s vylepšováním bytových a životních podmínek, než s pracovními podmínkami (Hinrichs 1999), přičemž u stěhování na delší vzdálenost platí opačný předpoklad. U stěhování jsme sledovali změny za časové období 2012 až 2017.

Celkově se ze všech malých měst ve sledovaném období vystěhovalo 11 466 obyvatel, přičemž migrační saldo do vzdálenosti nad 25 km bylo celkem 13 084 obyvatel, do vzdálenosti 25 km bylo migrační saldo naopak kladné (1 615). Lepší porozumění poněkud nejednoznačným výsledkům nám umožní rozlišení malých měst podle sledovaných kategorií území.

- Malá města v zázemí metropolitních regionů získala stěhování 11 297 obyvatel, přičemž saldo migrace do 25 km činilo 7 054 obyvatel a ze vzdálenosti nad 25 km to bylo 4 243 obyvatel, což poukazuje jak na proces suburbanizace, tak i metropolizace.
- Malá města mezi metropolitními regiony již byla ztrátová (- 8870 obyvatel), nicméně dominovalo migrační saldo tvořené stěhování na delší vzdálenost (- 6266 obyvatel), kdy na kratší vzdálenost dosahovalo prakticky třetinové úrovně (- 2514).
- Nejvíce ztrátová byla, nikoliv překvapivě, malá města v periferních regionech. Zde bylo celkové migrační saldo 13 734 obyvatel a migrační saldo na krátkou vzdálenost bylo 2 799 a na dlouhou vzdálenost 10 933 obyvatel.

Obrázek 2-3. Migrační salda z malých měst do různých typů území v České republice v letech 2012 až 2017.

Zdroj: ČSÚ.

Pro získání plastičtějšího obrazu migrací z malých měst jsme sledovali stěhování z malých měst do různých typů území v rámci České republiky (Ženka a kol. 2017). Zjištěné výsledky ještě zdůrazňují proces stěhování obyvatel z malých měst především do Prahy a dalších velkých měst v Česku, přesněji vyjádřeno odsávání obyvatel především z malých měst v periferních regionech.

3. Občanské vybavení

Obslužná vybavenost, střediskovost a spádovost venkovských sídel

Územní rozmístění občanského vybavení úzce souvisí se střediskovostí a spádovostí venkovských sídel. Nepřítomnost a obtížná dosažitelnost (dostupnost) služeb pro bydlicí obyvatelstvo, zvláště služeb maloobchodu, základního školství, zdravotnictví a kultury jsou a i do budoucna budou důležitými důvody nespokojenosti obyvatel s životními podmínkami nejenom venkovských sídel. Tato nespokojenost je častým důvodem k odchodu obyvatel do lépe vybavených měst a městských regionů. Především obyvatelé bydlicí ve službami nedostatečně vybavených venkovských sídlech, která navíc leží stranou linek osobní hromadné dopravy a daleko od center obslužné vybavenosti, se obtížně vyrovnávají s problémy každodenního shánění základních potravin, dopravování dětí do a ze základních škol a zařízení lékařské péče.

Úbytek obyvatel venkovských sídel a skutečnost, že stále více obyvatel využívá zařízení služeb ve městech, zvláště při dojíždě do zaměstnání, jsou významnou příčinou snižování počtu zákazníků v místních zařízeních služeb. Mnohá venkovská zařízení služeb se tak postupně dostávají pod práh rentability a zanikají. Týká se to především místních obchodů, základních škol a zdravotnických zařízení na venkově.

Systém centrálních míst a jeho vývoj

Systém centrálních míst (obslužných center) se evolučně mění (jak mimo jiné dokumentují M. Hampl a kolektiv v rámci výzkumu sociálněgeografické regionalizace ČR v letech 1961 – 2011, viz Ouředníček a jiní 2017).

- růst kupní síly obyvatelstva a další faktory vedou k nabídce nových výrobků a služeb a k rozšiřování hierarchie centrálních míst směrem nahoru,
- zlepšování dopravní dostupnosti (integrované systémy, dopravní rychlost, dopravní náklady), resp. vyšší mobilita obyvatelstva vede k přeskokování nižších centrálních míst a tím k zvětšování tržních zón,
- působením aglomeračních efektů dochází ke koncentraci kupní síly, např. ve velkých nákupních centrech, což znevýhodňuje centra menší velikosti.
- změna spotřebitelského/ nákupního chování ve prospěch jiných nákupních center, než místních (nejblíže ležících) podporuje také růst dojížděky mezi místem bydliště a pracoviště
- lepší možnosti skladování mají za následek nižší frekvenci nakupování (přeskokování center nižšího řádu).

Koncentraci služeb, resp. občanského vybavení do center vyššího řádu obecně způsobuje také všudypřítomný tlak na efektivitu, snižování nákladů a kvalitu.

Na druhou stranu je zapotřebí zdůraznit, že občanské vybavení není podřízeno pouze ekonomickým kritériím návštěvnosti anebo provozním nákladům. Do určité míry vždy záleží na prioritách místních samospráv, do jaké míry jsou ochotny nerentabilní zařízení podporovat. Také sami občané a občanské organizace se mohou v některých oblastech angažovat. Samozřejmě prahové hodnoty počtu uživatelů, limitující existenci těchto služeb ve venkovských sídlech existují.

Proces redukce počtu obslužných zařízení je ve většině venkovských sídel doprovázen procesem soustředování vybraných zařízení služeb do elementárních a vyšších center obslužné vybavenosti a procesem formování obslužné spádovosti regionů.

Analytický a normativní přístup k centrálním místům

Tradiční přístup k prostorovému rozmístění občanského vybavení (veřejných služeb) vychází z Christallerovy teorie centrálních míst (1933). W. Christaller byl veden vědecko-výzkumným zájmem nalézt odpověď na otázku, zda existuje nějaká pravidelnost v prostorovém rozmístění sídel různé velikosti a vybavenosti. Dokázal, že sídelní systém je hierarchicky organizovaný a je tvořen sídly s různou mírou centrality (centrální funkce).

V poválečném období se na základě jeho analytického zjištění rozvinulo normativní pojetí centrality. V rámci tohoto přístupu se začal vývoj centrálních míst plánovat, zhodnocovat (podporovat) nebo omezovat, s cílem zajistit co nejefektivnější a dobře fungující prostorové rozmístění služeb (občanského vybavení). Zatímco Christaller se zabýval pouze tím, jaké funkce se na jakém místě vyskytují, tak úkolem prostorového (územního) plánování se stalo určovat (stanovovat), jaké funkce je zapotřebí rozvíjet na jakých místech, aby bylo dosaženo rovnocenných životních podmínek na celém území státu. Tento systém vznikl v 70. letech minulého století také v Československu pod označením „středisková soustava sídel“.

Rozdíly mezi normativním a analytickým pojetím centrálních míst nám ilustruje příklad Sárska (viz obr. 27). Zemský rozvojový plán Sárska (*Landesentwicklungsplan*) normativně stanovuje tři typy centrálních míst: *Oberzentrum*, *Mittelzentrum* a *Untzentrum*. Analytické a normativní vymezení centrálních míst se liší. Mnohá normativně stanovená *Mittelzentren* a *Untzentren* nedosahují analyticky zjistitelných centrálních funkcí. Naopak v okolí Saarbrückenu, hlavního města Sárska, mnohá místa s vysokou centrální funkcí nejsou jako centrální místa v rozvojovém plánu vůbec uvedena.

Koncept centrálních míst je v kontextu regionální politiky a prostorového plánování nejenom v Německu, ale i v Rakousku anebo Nizozemí považován za prominentní koncept. O centralitě jako důležitém přístupu k prostorovému plánování se diskutuje také např. ve Velké Británii, Izraeli, Francii nebo Finsku (Militz 2002, Aigner 2003, Fassmann 2005, Trebiz 2014).

Snad nejčastěji se o centrálních místech diskutuje v souvislosti s umístováním (povolováním) maloobchodních zařízení. V mnohých zemích je regulována maximální velikost nákupních ploch odpovídající centrální funkci daného sídla. Např. v Porýní – Falci je možné v centrech místního významu (*Grundzentrum*) povolit pouze obchodní plochy do 2 000 m² prodejní plochy. Pokud investor nebo obec chtějí realizovat větší obchodní centrum, tak musí proběhnout (podle zákona) proces posuzování vlivu takové zařízení na existující maloobchodní síť, dopravní síť apod. Ve výsledku může být takováto investice schválena. Alternativně může dojít ke změně centrální funkce sídla (např. přechod od *Grundzentrum* k *Mittelzentrum*).

Obrázek 3-1. Analytický a normativní přístup k centrálním místům v Sársku

Zdroj: Chilla, Kühne, Neufeld 2015, s. 77.

V posledních letech se však i v takových zemích jako je Německo nebo Rakousko přístup k centrálním místům v rámci zemského plánování (odpovídající české Politice územního rozvoje) značně mění:

- V mnohých spolkových zemích dochází k tomu, že se správní kompetence okresů (*Regierungsbezirke*, kompetence v oblasti státní správy, v čelem jmenovaný zemský rada) výrazně omezují nebo došlo k jejich zrušení. Vládní okresy (velikostně odpovídající našim územním obvodům ORP nebo bývalým okresům) dnes v Německu existují pouze v Bavorsku, Bádensku-Wirtembersku, Hessensku a Severním Porýní-Vestfálsku. V ostatních spolkových zemích byly zrušeny (Porýní – Falc, Sasko) nebo vůbec nevznikly (Šlesvicko-Holštýnsko, Duryňsko, Sársko). Na této úrovni dnes existují pouze regionální plánovací svazy (např. Meklenbursko – Přední Pomořansko).
- V mnohých spolkových zemích došlo ke „změkčení“ nástrojů zemského plánování. Nejsou tedy právně závaznými. Dobrým příkladem je Bavorsko, resp. jeho zemské plánování. Z důvodu snižování byrokracie byly v rámci reformy v roce 2013 zrušeny rozvojové osy a redukován systém centrálních míst na pouze dva stupně, který zároveň ztratil v mnohých oblastech závaznost. Na druhé straně získal na „velkorysosti“, kdy např. spojení měst Wunsiedel a Marktredwitz se dostalo do kategorie *Oberzentrum*, stejně jako Mnichov.
- Rostoucí význam internetu jak v oblasti maloobchodu, tak i v oblasti veřejné správy a trhu práce (práce z domova - teleworking) potenciálně oslabují centrální funkce sídel, neboť mnohé zboží a služby nejsou poptávány v centrálních místech, ale z místa bydliště.

V České republice se po roce 1989 normativní systém centrálních míst zrušil. Součástí Politiky územního rozvoje a Zásad územního rozvoje se vymezují rozvojové osy, které ovšem mají pouze informativní charakter.

Můžeme se dohadovat, zda výše uvedené trendy jak u nás, tak v zahraničí jsou rezignací na společenské řízení (regulaci) veřejných služeb v důsledku „neoliberálního paradigmatu“ nebo se v duchu liberálního přístupu jedná o změnu chápání veřejné politiky a prostorového plánování směrem k větší flexibilitě a upřednostňování top-down přístupů.

Jak již bylo uvedeno v úvodní části, tak dnešní koncepční přístupy k zabezpečování veřejných služeb (občanského vybavení) rezignují na normativní přístupy „ze shora dolů“, takže se v praxi hledají místně/regionálně specifické adaptační strategie rozvoje občanského vybavení, jak čelit takovým výzvám jako je stárnutí populace, pokles počtu obyvatel, vyšší požadavky na kvalitu veřejných služeb apod. Tyto strategie mají často mikroregionální charakter a vznikají v rámci spolupráce mezi veřejnou správou, občany a dalšími relevantními aktéry. Např. v německy hovořících zemích se hovoří o zdravotnických regionech, školských regionech, které organizačně fungují podobně jako naše mikroregiony nebo místní akční skupiny.

Obecné příklady adaptačních strategií

- zlepšení dostupnosti – zvyšování individuální mobility lidí prostřednictvím optimalizace veřejné dopravy v rámci mikroregionu („lidé za službami“)
- flexibilní řešení - přijetím technických nebo organizačních opatření, např. nákup menších a flexibilnějších autobusů (mikrobusy, taxi na zavolání, malotřídky apod.)
- sdružování veřejných služeb (multifunkčnost jako řešení) – využívání výhod ze slučování (snižování provozních nákladů), např. koncentrace obchodů a služeb nebo všech veřejných služeb do jedné budovy apod.
- časové řešení – omezování úředních hodin, časové spojování poptávky např. formou týdenních trhů apod.

- mobilní zásobování a poskytování služeb – zvyšování mobility nabídky „služby za lidmi“. Příkladem mohou být mobilní knihovny, pojízdné prodejny, mobilita některých profesí (odborných učitelů apod.)
- decentralizace – zmenšování spádových obvodů, využívání výhod z decentralizace (energetika, rozhodování lidí o věcech veřejných apod.)

Mateřské a základní školy

Mateřské a základní školy zajišťují denní péči a vzdělávání dětí ve věku 3 až 14 let a patří k základnímu občanskému vybavení obcí a měst. Jejich dostupnost významně ovlivňuje možnosti harmonizace pracovních a rodinných povinností rodičů s dětmi (Křížková a Hašková 2003). V ČR se v současnosti nachází přibližně 4 800 mateřských a 4 200 základních škol (veřejných, soukromých a církevních). Síť mateřských a základních škol je u nás poměrně hustá a její dostupnost lze považovat v porovnání s ostatními službami základní občanské vybavenosti (např. s lékařskou péčí) za celkově dobrou.

Mateřské školy se nacházejí v polovině všech obcí, základní školu má na svém území přibližně 40 % obcí. Absolutní většina dětí do 14 let (92 %) žije v obcích, ve kterých se nachází mateřská škola a 90 % dětí uvedené věkové kategorie má v obci k dispozici také základní školu.

V dostupnosti mateřského a základního školství však existují značné územní rozdíly, které potvrzují lepší vybavenost v urbanizovaných regionech severních Čech a Moravy. Naopak nejvyšší podíl dětí do 14 let žije v obcích bez mateřské a základní školy na Vysočině, v Jihočeském a Středočeském kraji (13 až 14 % dětí v obcích bez mateřské školy, 17 až 20 % dětí v obcích bez základní školy).

Ve venkovských obcích se ve srovnání s většími a lépe vybavenými sídly častěji nacházejí zařízení poskytující neúplné základní vzdělání, to znamená pouze první stupeň základní školy. Mateřskou a základní školu mají téměř všechny obce nad 2 000 obyvatel. Pochopitelně nejhorší vybavenost školskými zařízeními zaznamenávají nejmenší sídla. Přesto je však téměř 20 % obcí do 500 obyvatel vybavena mateřskou školou a cca 10 % základní školou. V dostupnosti škol a školek v malých obcích jsou opět patrné rozdíly mezi jednotlivými regiony. V Olomouckém a Zlínském kraji má 34, resp. 29 % obcí mateřskou školu, naproti tomu v Plzeňském a Jihočeském kraji se školka nachází jen ve 12 až 13 %. Nejlépe vybaveny základní školou jsou malé obce v Libereckém kraji (22 %), nejhůře v Plzeňském a Zlínském kraji (6 %).

Největší problémy se sladěním pracovních a rodinných povinností zažívají rodiče s dětmi v předškolním věku (Křížková a Hašková 2003). V České republice navštěvuje mateřské školy 78 % dětí ve věku 3 až 6 let. Ačkoliv dostupnost školek usnadňuje rodičům skloubení práce a péče o děti, tak míra návštěvnosti předškolních zařízení v jednotlivých krajích naznačuje, že do hry vstupují také další sociální a ekonomické faktory. Například obce v Ústeckém a Karlovarském kraji patří k nejlépe vybaveným, přesto mateřské školky využívá nejméně dětí (asi 70 %). Na druhou stranu v obcích Jihočeského kraje s celkově horší vybaveností navštěvuje zařízení předškolní péče 82 % dětí.

Zatímco život rodin s dětmi v malých a periferních sídlech stěžuje především špatná dosažitelnost škol stejně jako veřejné dopravy, tak v zázemí velkých měst bývá problémem nedostatečná kapacita mateřských a základních škol. V obcích s přetlakem dětí v předškolním a školním věku se rodičům nemusí podařit umístit potomky do nejdostupnějších zařízení, což přináší zvýšené dopravní a časové nároky. Ve městech naopak mohou vznikat problémy způsobené diferenciací kvality škol. Díky větší nabídce mají rodiče možnost volby,

kam dítě umístit, což může vést k profilaci některých škol jako kvalitních a výběrových a jiných jako méně kvalitních s vyšším zastoupením problémových žáků (Hůle 2007).

Prudký pokles porodnosti po roce 1989 si tak ještě leckde vynutil uzavření místní základní školy, ale mnohde už nebylo co rušit. Nejohroženější obce či celé regiony tak představují ty, kde škola sice dosud funguje, ale potýká se s problémy své nedostatečné naplněnosti. Poklesne-li v příslušné obci (a spádové oblasti její školy) počet žáků ve škole nebo ve třídě pod legislativně vymezenou hranici (liší se od druhu školy), obec má možnost případný rozdíl škole doplatit, anebo rozhodnout o jejím zrušení.

Předchozí školský zákon (č. 561/2004 Sb.) předepisoval proti současné novele výjimku pouze do 4 žáků z počtu stanoveného prováděcím právním předpisem, v jiném případě nebylo možno výjimku povolit. Od 1. 4. 2009 však podmínka 4 žáků ze zákona mizí a je plně na rozhodnutí zastupitelstva obce, zda bude školu financovat i s velmi nízkým počtem žáků. Toto nařízení umožňuje školám krátkodobě překlenout nepříznivou demografickou situaci, pokud se v dlouhodobějším časovém horizontu očekává opětovné zvýšení počtu dětí, resp. stabilizace určitého akceptovatelného početního stavu.

Při stálém pokračujícím úbytku počtu dětí dlouhodobé financování provozu školy zpravidla představuje pro obecní rozpočet neúměrnou zátěž, kterou je výhodnější nahradit výdaji sousední obci, jejíž školu budou místní žáci navštěvovat. Přesto bývají finanční úspory v mnohých případech nejednoznačné.

Ekonomické výpočty expertů ze západních zemí, které se vydaly podobnou cestou, ukazují, že z krátkodobého hlediska obec finance výrazně ušetří, ale pokud si s uzavřením školy "uzavře" i svoji migrační atraktivitu a část standardní občanské vybavenosti, v dlouhodobém časovém horizontu se bude potýkat s daleko většími finančními problémy, zvyšujícími se náklady na zajištění základních služeb obyvatelům při nižším obecním rozpočtu. Navíc ekonomické hledisko není jediné, které lze uplatňovat při uzavírání tak významné společenské a kulturní instituce pomáhající utvářet regionální identitu a místní komunitu.

I když je uzavření základní školy většinou logickým vyústěním nedostatku dětí ve věku povinné školní docházky, je třeba před zrušením školy vždy pečlivě uvážit, zda nelze najít i méně radikální řešení. Nabízí se například společný provoz jedné nejrentabilnější školy více obcemi, ideálně se zachováním provozu a využitím všech stávajících školních budov. Ačkoli negativní historické zkušenosti s konsolidací škol i obcí v rámci totalitní střediskové soustavy osídlení taková řešení příliš nepodporují a mezi obcemi v tomto směru panuje téměř jednoznačná konkurence, může podobný krok pomoci udržet vzdělávací funkci v mikroregionu. Společný provoz jedné školy však vyžaduje skutečné rovnocenné postavení všech zúčastněných stran, nikoli výsadní rozhodovací právo té obce, na jejíž území škola stojí, jak tomu bylo v období totality. Společnou školu vnímají obyvatelé všech obcí skutečně jako svoji, je to fúze firem, na jejíž správě se podílejí všichni a všichni též profitují z jejího zisku.

Zdravotnictví - lékařská péče

Lékařská péče sehrává důležitou roli ve zdraví každého člověka. Nedostatečná dostupnost lékařské péče snižuje kvalitu života a může se hrát i jedním z faktorů sociálního vyloučení (Mareš 2000). Praktičtí lékaři pro dospělé, děti a dorost proto patří k základnímu občanskému vybavení obcí. Ordinance praktického lékaře se na rozdíl od specializovanějších zdravotních zařízení objevují také v menších obcích, což zajišťuje relativně rovnoměrné rozmístění primární péče na území České republiky.

S ohledem na dostupnost lékařské péče pro obyvatelstvo je však důležitější, kolik lidí bydlí v obcích, které tuto základní službu nenabízejí. Z celkového počtu obyvatel České republiky žije jen 15 %, resp. 18 % obyvatel v obcích bez lékaře pro dospělé, resp. bez dětského lékaře. Přirozeně se jedná zejména o malá sídla. Mediánová populační velikost obcí nevybavených ordinací praktického lékaře je 267 obyvatel (to znamená, že polovina obcí bez lékaře má méně než 267 obyvatel), pro všechny obce ČR činí tato hodnota 406 obyvatel. Potvrzuje se tak známá závislost mezi úrovní vybavenosti obce a její velikostí (Maříková 2013). V průměru jsou navíc obce, ve kterých není poskytována primární péče, hůře dostupné veřejnou dopravou, což může znamenat pro některé skupiny obyvatel podstatné omezení.

Česká republika se potýká s nerovnoměrným rozmístěním primární péče, neboť dochází k odlivu lékařů z venkova do velkých měst. Z regionálního pohledu existují rozdíly v dostupnosti praktického lékaře pro dospělé, děti a dorost v jednotlivých krajích. Moravské kraje s vyšší hustotou zalidnění (s výjimkou Jesenicka a Bruntálska) a odlišnou sídelní strukturou tvořenou většími obcemi, má v porovnání s Čechami síť ordinací praktických lékařů hustší. Naopak největší procento obyvatel bydlí v nevybavených obcích ve Středočeském kraji. Díky poloze kraje v blízkosti hlavního města, kde navíc řada Středočechů pracuje nebo studuje, však pravděpodobně nedochází k významnému odříznutí obyvatel od zdravotní péče. Naproti domu na Vysočině nebo ve východních Čechách, kde žije rovněž asi ¼ obyvatel v obcích bez lékaře, může znamenat nepřítomnost základní zdravotní péče v obci, v kombinaci s horší dostupností malých obcí veřejnou dopravou, větší znevýhodnění některých skupin obyvatel v přístupu k této službě.

Špatná dostupnost základní občanské vybavenosti nejvíce ovlivňuje kvalitu života těch skupin obyvatel, které danou službu nejvíce potřebují a zároveň jsou v důsledku nižší mobility (či omezených finančních zdrojů) méně schopni nedostupnost překonat. V případě lékařské péče patří do této skupiny senioři, kteří častěji navštěvují lékaře a blízkost zdravotního zařízení je pro ně vzhledem k nižší pohyblivosti důležitá. Vzdálenost představuje v každodenním životě seniorů významnou dimenzi prostoru, a to především ve vztahu k dostupnosti obchodů, služeb (zejména lékaře) a sociálních kontaktů (Čermáková 2008). Podíl obyvatel starších 65 let, kteří žijí v obcích nevybavených ordinací praktického lékaře pro dospělé, odpovídá průměrnému zastoupení této skupiny v celé České republice. Významné rozdíly přitom existují mezi různými částmi našeho území. Zřetelně starší věkovou strukturu mají obce bez praktického lékaře především na Vysočině, méně výrazně také v jižních Čechách. Podíváme-li se na dostupnost veřejnou dopravou, která hraje v pohybu starých lidí významnou úlohu, obce bez lékaře pro dospělé jsou na tom ve srovnání s celou republikou znatelně hůře. Obce nevybavené ordinací lékaře s nejnižším průměrným počtem spojů veřejné dopravy se opět nacházejí na Vysočině, v jižních Čechách a také na Plzeňsku. Naopak situace na Moravě (částečně také v severních Čechách) je v tomto ohledu daleko lepší díky nižšímu podílu starých lidí a významně vyššímu průměrnému počtu vlakových a autobusových spojů v obcích bez lékařského zařízení.

Jak ukazuje výzkum financovaný SMO (2015), tak až polovina obcí v České republice se potýká nebo v brzké době bude potýkat s nedostatkem lékařů. Lékaři podle průzkumu (dotázáno 615 obcí) chybí v 1/3 obcí, v dalších 16 % samospráv budou chybět v brzké době. Také věková struktura lékařů, zvláště ve venkovských oblastech je problematická. Podle údajů Ústavu zdravotnických informací a statistiky (ÚZIS) je průměrný věk všeobecných lékařů 54 let a lékařů pro děti a dorost dokonce 56 let. Zmíněné šetření SMO také ukázalo, že ¼ obcí chybí lékárna. Někdy jen proto, že byla zrušena po odchodu lékárníka do důchodu.

Ministerstvo zdravotnictví se snaží tuto oblast řešit, vypsal dva dotační programy (již v roce 2016), které jsou určeny pro praktické lékaře a pediatry a pro zubní lékaře. V roce 2018 bylo podpořeno 23 nových praxí. Pro potřeby tohoto dotačního programu existuje seznam oblastí s omezenou dostupností zdravotnických služeb. Pro rok 2018 se konkrétně jedná o tyto okresy: Středočeský kraj (Kutná Hora, Rakovník, Příbram,

Kolín), Jihočeský kraj (Tábor), všechny okresy Karlovarského, Ústeckého kraje a Libereckého kraje, dále Královéhradecký kraj (okres Náchod a oblast kolem Vrchlabí), Jihomoravský kraj (Vyškov, Znojmo), Olomoucký kraj (Jeseník, Přerov) a Moravskoslezský kraj (Frýdek-Místek, Opava, Nový Jičín, Bruntál, Ostrava).

4. MOBILITA

Dojíždka do zaměstnání a za službami, resp. prostorová mobilita lidí patří mezi stěžejní témata při hodnocení sociálně prostorové diferenciaci. Dojíždka je zároveň jedním z nejvíce využívaných ukazatelů při sociálně geografické regionalizaci (Hampl, 2004).

Dostupnost mikroregionálních center

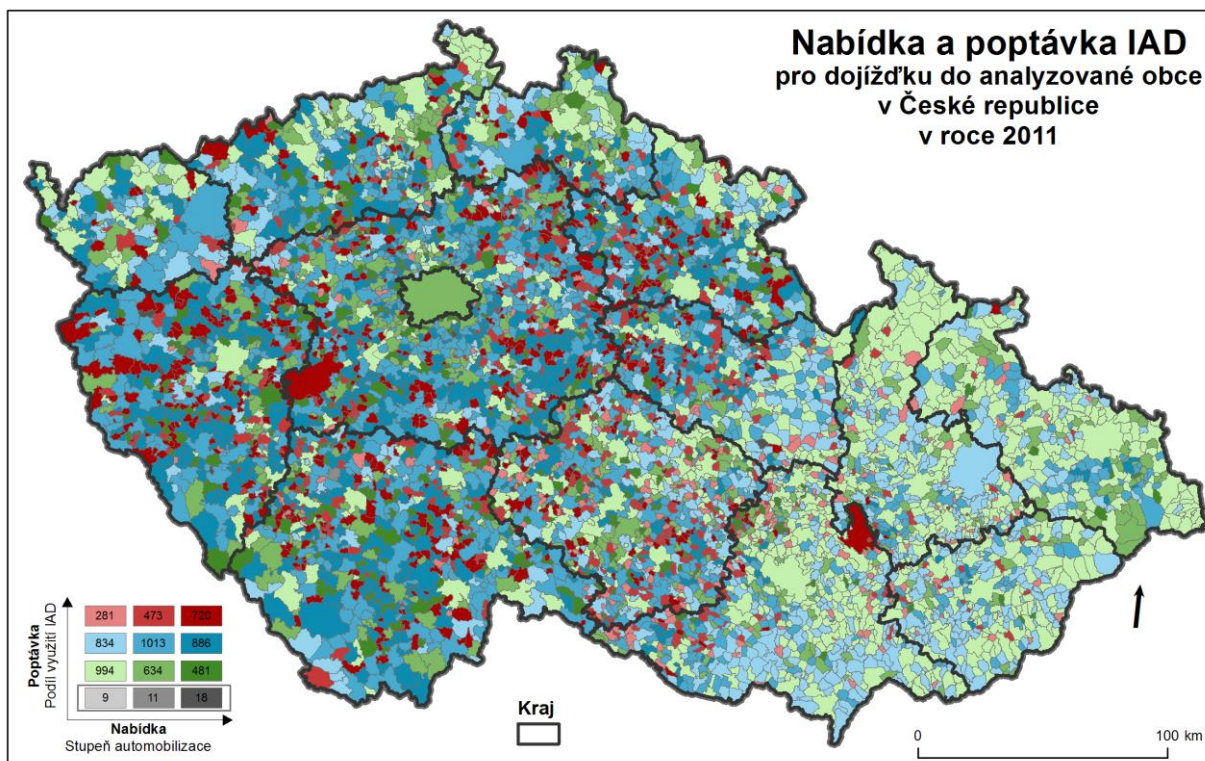
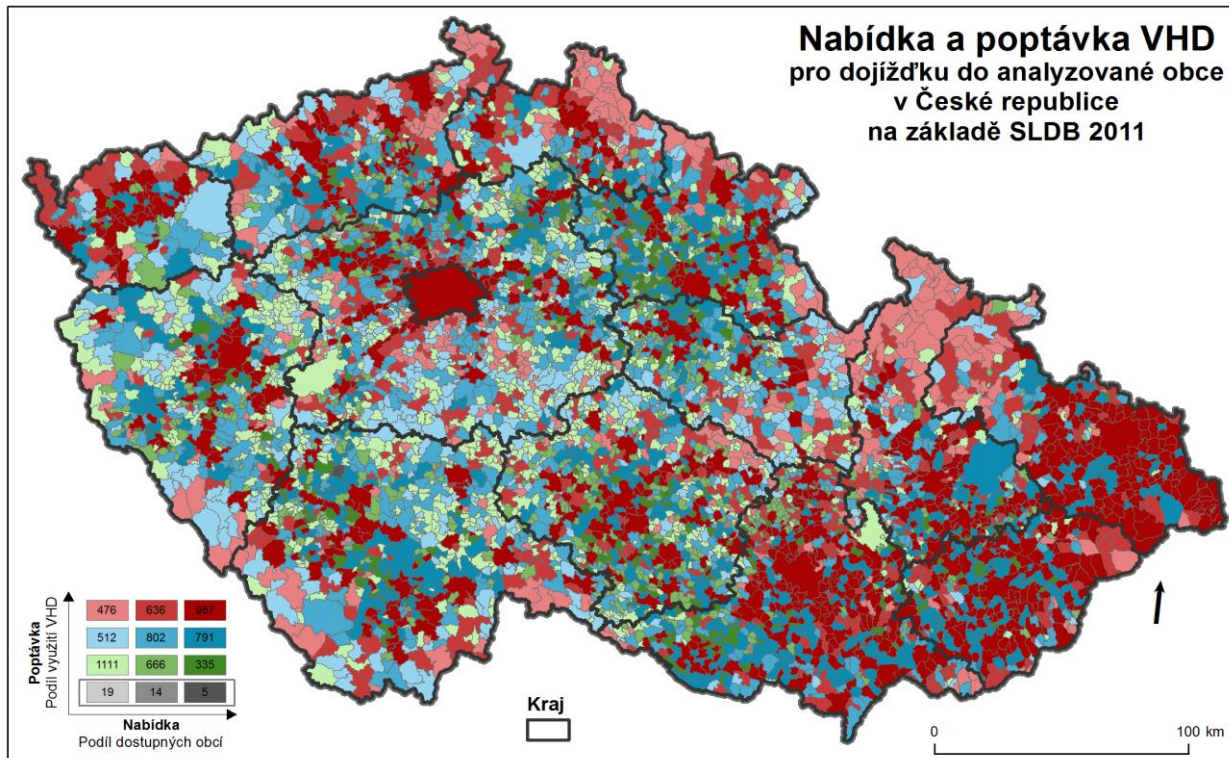
Mikroregionální centra představují jádra nejmenších vztahově uzavřených funkčních regionů, do kterých je možné území ČR rozčlenit (Hampl, 2005). Dojíždka do zaměstnání je z hlediska frekvence oproti ostatním denním prostorovým pohybům (jako např. dojíždka za službami a volným časem) nejintenzivnějším regionálním procesem. Převládající směr vyjíždky do zaměstnání je proto klíčový pro vymezení měřítkově nejnižších funkčních regionů v ČR. Mikroregion tak představuje relativně uzavřené území, ve kterém se odehrává velká část každodenních aktivit jeho obyvatel. Mikroregionální centrum je pak jádrem regionu, kde se koncentrují pracovní příležitosti a další důležité funkce denní potřeby. Časová dostupnost center mikroregionů se většinou určuje na základě modelu silniční sítě a odhadu průměrných rychlostí odpovídajících jednotlivým úsekům a druhům komunikací (Hudeček, 2008). Špatná časová dostupnost mikroregionálních center je znakem relativní periferní polohy obcí a zároveň poukazuje na nedostatečně rozvinutou regionální strukturu daného území. Vedle aktuálních dopadů na každodenní život obyvatel může obtížná časová dostupnost mikroregionálního centra limitovat další ekonomický a sociální rozvoj daného území.

V České existuje osm významnějších souvislých oblastí s výrazně zhoršenou dostupností mikroregionálních center. Populačně největší představuje okolí Ivančic v jihozápadním zázemí Brna, dále pak pás osídlení podél hranic s Rakouskem od Novohradských hor až po Lipenskou přehradu s obcemi Vyšší Brod a Nové Hrady. Třetí oblast s již výrazně menší populační velikostí představuje území na západních hranicích s Německem v okolí obcí Hranice a Kraslice. Čtvrtá oblast se nachází v okolí obcí Javorník, Jindřichov a Osoblaha na Jesenicku. Další oblast se rozkládá v okolí obce Manětín na pomezí okresů Karlovy Vary a Plzeň – sever. Šestou oblastí je území v blízkosti soutoku Vltavy a Sázavy s obcemi Slapy, Štěchovice, Davle a Hradištko. Další z vnitřních periferií se zhoršenou časovou dostupností mikroregionálního centra je území v okolí Kostelce nad Černými lesy. Poslední oblastí je vojenský újezd Libavá a jeho okolí na hranicích okresů Opava a Olomouc s obcemi Libavá a Budišov nad Budišovkou.

K dalším lokalitám s vyšší časovou dostupností mikroregionálních center patří:

- rozptýlené obce na hranicích okresů Tábor, České Budějovice, Jindřichův Hradec, Pelhřimov a Jihlava,
- okolí obcí Bošovice a Dambořice na čtyřmezí okresů Brno-venkov, Vyškov, Břeclav a Hodonín,
- Šluknovský výběžek s obcí Dolní Pustevna,
- Šumavské pohraničí v okolí Železné Rudy a
- pohraniční území kolem Znojma.

Obrázek 4-1 a 4-2

Veřejná doprava

Vlak a autobus představují pro řadu lidí důležitý dopravní prostředek pro dojížděku do zaměstnání, do škol, za službami i dalšími aktivitami. Velkou roli hrají prostředky veřejné dopravy především v životě obyvatel, kteří nevlastní řidičský průkaz nebo automobil a jsou tak na veřejné dopravě nejvíce závislí.

V posledních desetiletích zároveň dochází k postupnému snižování počtu dopravních spojů a k rušení nerentabilních linek veřejné dopravy. Tím se zvyšuje závislost osob znevýhodněných nižší mobilitou zejména v těžko dostupných oblastech ČR. Jedním z ukazatelů kvality dopravní obslužnosti je průměrný počet autobusových a vlakových spojů projíždějících obcí ve všední den. V 57 % obcí České republiky projede za den méně než 32 spojů veřejné dopravy. Tyto obce však obývá pouze 8 % populace. Naproti tomu téměř 80 % obyvatel žije v obcích s denní frekvencí spojů 65 a více.

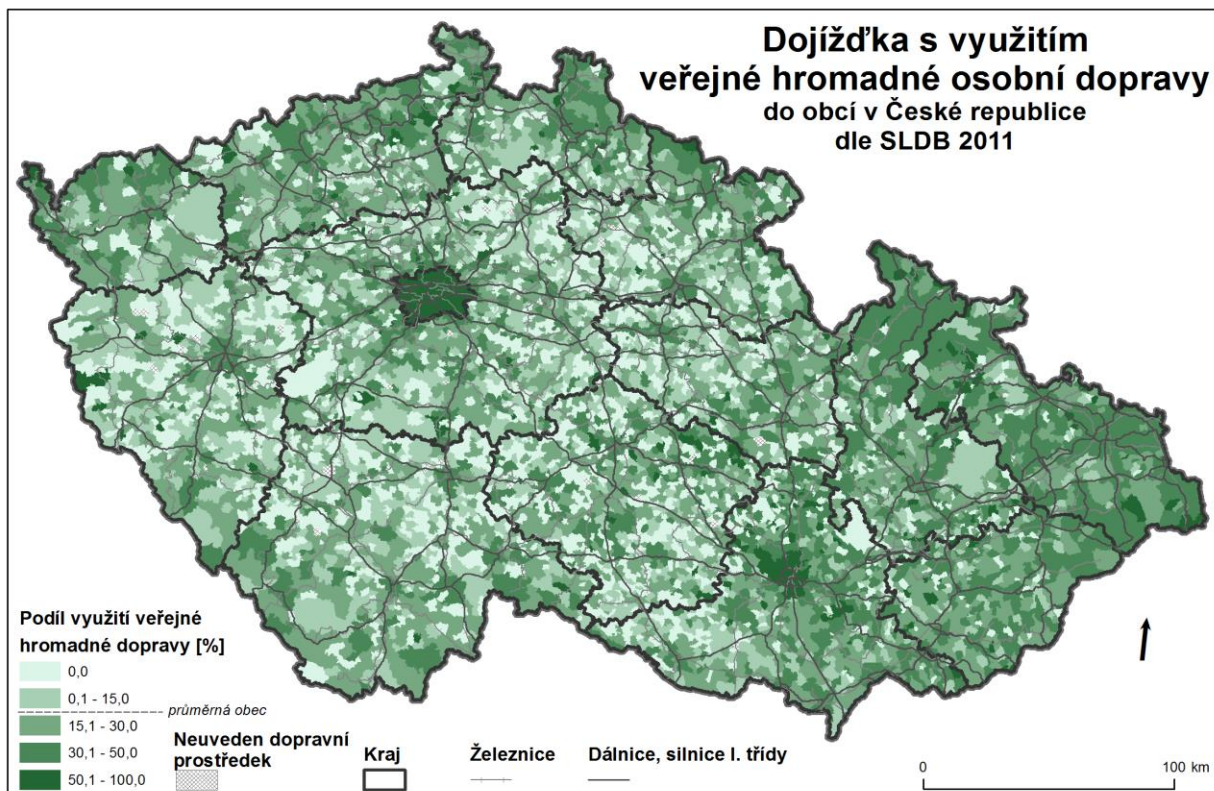
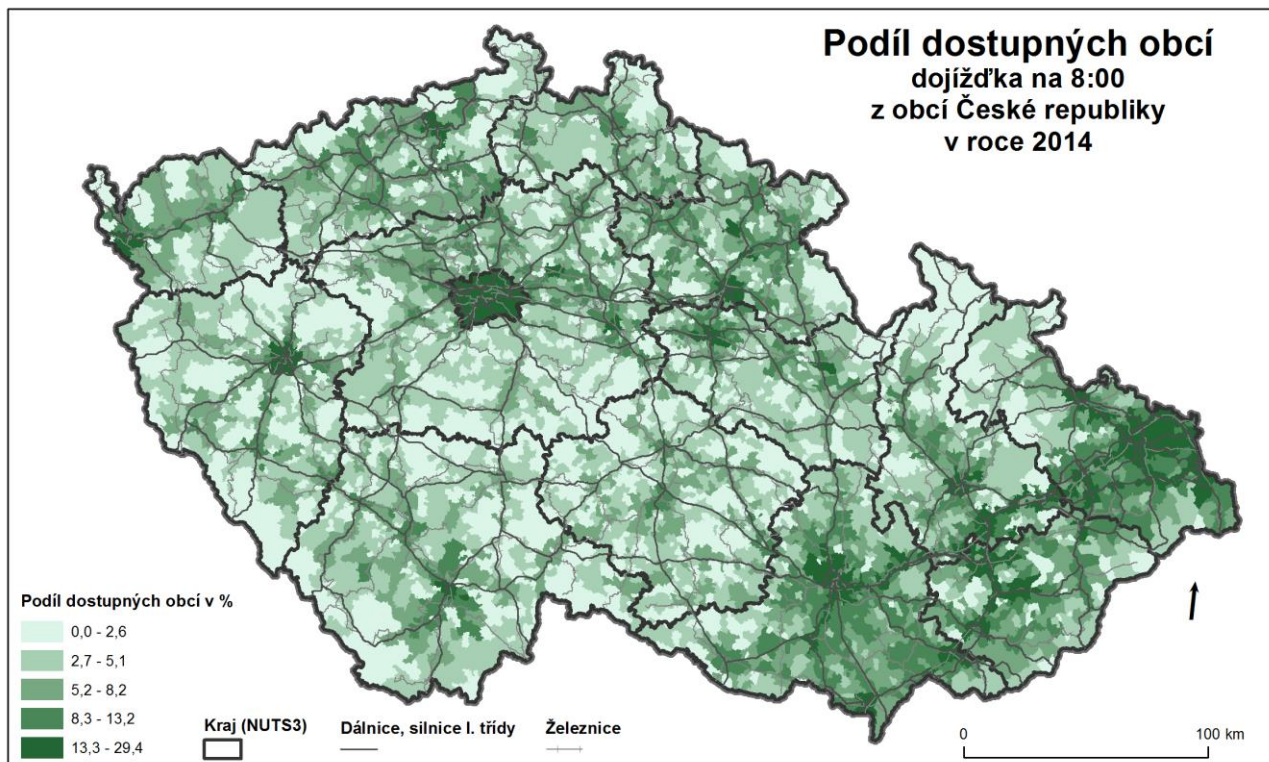
Podobně jako u jiných služeb, tak úroveň dopravní obslužnosti závisí na velikosti sídla. Největším deficitem veřejné dopravy jsou postiženy nejmenší obce. Obce s nejhůřší obslužností v České republice (0 – 16 spojů) jsou z 95 % tvořeny sídly s méně než 500 obyvateli, obce se 17 – 32 spoji denně představují z 80 % sídla do 500 obyvatel a z necelých 20 % obce s populací mezi 500 a 2 000 obyvateli.

Z hlediska velikostních kategorií dosahuje v 70 % obcí do 500 obyvatel dopravní obslužnost dvou nejhůřších kategorií v rámci ČR (tj. do 32 spojů za den). Naopak v obcích nad 5 000 obyvatel se denní frekvence spojů pohybuje na úrovni dvou nejvyšších kategorií (ve všech je dopravní obslužnost dobrá či velmi dobrá). Vzhledem k tomu, že hodnocení obslužnosti veřejnou dopravou zohledňuje pouze vlakové a autobusové spoje, dochází k podhodnocení dopravní vybavenosti obcí v zázemí velkých měst, do kterých zasahuje městská hromadná doprava. Zatímco blízké okolí krajských měst bývá poměrně dobře obslouženo veřejnou dopravou, vzdálenější území jsou dostupná daleko hůře.

Zřetelné rozdíly existují v úrovni dopravní obslužnosti území mezi jednotlivými regiony České republiky. Jednoznačně nejhůřší dostupnost veřejnou dopravou vykazuje kraj Vysočina, kde je podíl obyvatel žijících v obcích s méně než 32 spoji za den 19 %. Situace není zcela příznivá ani ve východních Čechách, v Plzeňském a Jihočeském kraji (podíl obyvatel v obcích s méně než 32 spoji za den se pohybuje mezi 13 a 15 %). Například v okresech Domažlice a Třebíč žije více než ¼ obyvatel v obcích spadajících do dvou kategorií s nejhůřší dopravní obslužností, v dalších okresech obývá tyto obce více než 1/5 obyvatel (Žďár nad Sázavou, Plzeň-jih, Klatovy, Tachov, Strakonice). Naproti tomu výrazně lepší dostupnost veřejnou dopravou vykazují moravské kraje (vyjma kraje Vysočina), jejichž sídelní struktura je tvořena většími obcemi. Přes všeobecně dobrou dostupnost existují však i na Moravě dopravně marginalizovaná území, například okres Znojmo patří z hlediska veřejné dopravy k nejhůře vybaveným okresům ČR.

Nedostatečná obslužnost veřejnou dopravou ztěžuje život lidí zvláště v malých a odlehlých sídlech. Ačkoliv míra automobilizace obyvatel české republiky roste, na veřejnou dopravu jsou stále odkázáni lidé bez přístupu k automobilu. Do této kategorie patří především senioři a děti a mládež. Dopravní nároky z hlediska času však nejsou u obou věkových skupin shodné. Senioři využívají veřejnou dopravu zejména v dopoledních hodinách při cestách za obchody, lékařem a dalšími službami. Naopak dojížděka žáků se svým charakterem více podobá pracovní dojížděce s brzkými ranními odjezdy a odpoledním návratem. Přestože některé regiony vykazují celkově dobrou dopravní dostupnost, věkové složení obcí s nejnižší frekvencí veřejné dopravy je nepříznivé. Např. ve Zlínském a Jihomoravském kraji je v těchto obcích podíl seniorů a dětí v porovnání s celým regionem znatelně vyšší.

Obrázek 4-3 a 4-4

Rozdíly v dopravní dostupnosti malých měst v zázemí metropolí, v mezilehlém prostoru a v periferiích

Důležitou otázkou v oblasti dopravy představuje problematika převažujícího dopravního módu a celková dopravní dostupnost. Výsledky naší analýzy malých měst potvrzují lepší obslužnost malých měst v zázemí metropolitních regionů. Je zde nejvyšší podíl dojíždějících využívajících k dojížděce veřejnou hromadnou dopravu (VHD). Není překvapením, že nejnižších hodnot dosahují malá města v periferních regionech. Stejný vzorec lze vysledovat i u nabídky, která vychází z podílu dostupných obcí veřejnou hromadnou dopravou VHD pro dojížděku na 8:00 hodinu, které jsou do 100 km vzdušnou čarou v okolí. Relativně vysoký podíl individuální automobilové dopravy (IAD) poukazuje na slabší postavení veřejné hromadné dopravy (VHD).

Tabulka 4-1. Podíly dojíždějících dle dopravního módu za sledované typy území

Dopravní mód		Veřejná hromadná doprava (VHD)	Individuální automobilová doprava (IAD)	Nabídka
Typ regionu	Mezi metropolitními regiony	29,3 %	70,7 %	11,0
	Periferní regiony	31,5 %	68,5 %	10,1
	Zázemí metropolitních regionů	35,8 %	64,2 %	12,4

Zdroj: SLDB 2011

Podrobnější rozbor dle typu území byl vypracován dle matice, kde byl kombinován podíly využití VHD, respektive IAD pro dojížděku za rok 2011, kde 1 odpovídá třetině nejnižších hodnot, 2 prostřední třetině hodnot a 3 třetině největších hodnot. Sloupec pak podíl dostupných obcí VHD (resp. míra automobilizace pro IAD). Klíčové jsou výsledky ve sloupci 11, který zahrnuje malá města, kde se vyjíždí málo VHD a nízká dostupnost VHD a současně je zde nízká míra automobilizace. Opačnou situaci vystihuje sloupec 33. Zde je vysoké využití VHD pro vyjížděku, čili vysoká míra dostupnosti a to i pro IAD.

Tabulka 4-2. Dostupnost a vyjížděka pro VHD u sledovaných typů území

		Kombinace VHD					
		21	22	23	31	32	33
Typ regionu	mezi_metro	1,3%	2,5%	15,2%	3,8%	13,9%	63,3%
	periferie	0,0%	3,8%	5,1%	1,3%	20,3%	69,6%
	zazemi_metro	3,1%	0,0%	0,0%	0,0%	15,6%	81,3%

Zdroj: SLDB 2011

Tabulka 4-3. Dostupnost a vyjížďka pro IAD u sledovaných typů území

		Kombinace IAD				
		11	12	13	21	22
Typ regionu	mezi_metro	55,7%	6,3%	0,0%	24,1%	13,9%
	periferie	62,0%	6,3%	0,0%	25,3%	6,3%
	zazemi_metro	62,5%	25,0%	3,1%	6,3%	3,1%

Zdroj: SLDB 2011

Trendy v oblasti mobility a jejich dopady na malá města

Dekarbonizace a změna mobility

Mezinárodní smlouvy týkající se adaptace na klimatické změny nutí státy k transformaci od fosilní k post-fosilní ekonomice. Dekarbonizace, jak tento megatrend nejčastěji nazýváme, má politický charakter a úzce souvisí s otázkou dopravy a mobility. Hlavní výzvy pro dopravu a mobilitu jsou obsaženy v Bílé knize, kterou vydala Ekonomická komise (2011). Cíl je zde jasně formulován: nejpozději v roce 2050 by se mělo množství emisí způsobených dopravou snížit o 60 % oproti roku 1990.

V České republice se podíl dopravy na tvorbě emisí podílí téměř 70 %. Ve snaze tuto situaci změnit vytváření města všech velikostí plány udržitelné městské mobility. Snahou je přijímat taková opatření, která budou snižovat potřeby lidí na mobilitu (zvláště individuální automobilovou dopravu) a upřednostňovat cyklistickou nebo pěší dopravu. Kolo se stává důležitým městským dopravním prostředkem, přičemž se investuje jak do cest, parkovacích míst, tak i do systému půjčování kol. Např. v Berlíně byl v r. 2018 přijat cyklistický zákon.

Přestože lze předpokládat, že do budoucna poroste počet měst přátelských k cyklistické dopravě a do určité míry může klesnout podíl krátkodobých cest automobilem, tak individuální automobilová doprava bude podle mnohých zahraničních prognóz sehrávat i nadále významnou roli, zvláště v kontextu venkovských regionů a malých měst, kde dostupnost míst osobním automobilem bude hrát stále významnou roli. Aby se automobilová doprava stala více ekologickou, tak se hledají nová biogenní paliva (např. biofuels apod.).

Velká očekávání jsou v této souvislosti spojena s elektromobily. Pouze pro ilustraci uvádíme, že např. v Německu bylo k 1. 1. 2019 registrováno téměř 54 tisíc elektromobilů a 236 tisíc automobilů s hybridním pohonem. Tento počet je zatím velmi nízký, porovnáme-li ho s budoucími očekáváními. Příčinou současné malé atraktivity jsou vysoké pořizovací náklady (cca 30 až 40 % více, než srovnatelná auta se spalovacími motory), malá dojížďková vzdálenost, nižší spolehlivost, délka nabíjení a životnost baterií. Výzkumy ukazují, že i při používání elektromobilů ve vnitroměstské dopravě (car-sharing) se lidé obávají, že nedojedou na plánované místo, resp. nebudou mít možnost elektromobil dobít.

Dopady na venkovské regiony a malá města:

- Požadavky na dekarbonizaci by se měli promítnout především do oblasti územního plánování obcí a měst. To znamená rozvíjet osídlení podél dopravních os, zvláště vyššího řádu, dále v okolí dopravních uzlů (nádraží apod.). Řešením je také prosazování konceptu kompaktního města, který může vést k šetření pozemků.
- Z důvodu často velkých vzdáleností mezi malými městy v periferních regionech a velkými městy a metropolitními regiony, se velmi obtížně sladí požadavky na dekarbonizaci s požadavky na vyšší mobilitu. To znamená v případě venkovských regionů a malých měst nelze kritéria dekarbonizace zcela

splnit. Příliš velké tlaky na dekarbonizaci by mohly zvyšovat životní náklady lidí žijících v malých městech a periferních regionech natolik, že by díky těmto opatřením mohl zesílit trend pokračující koncentrace lidí do větších měst a městských regionů.

- Elektromobilita může přispět k redukci emisí pouze za předpokladu, že elektrický proud bude produkován z obnovitelných zdrojů. Takže je zapotřebí dosáhnout toho, aby elektrická energie byla pokud možno bezdrátově vyráběna v místě (např. folovoltaika vedle garáže).

Globalizace a lokalizace ekonomiky

Rostoucí globální propojení ve všech oblastech ekonomického a společenského života předpokládá bezproblémovou směnu zboží a služeb, což samo o sobě vede k pokračujícímu růstu nákladní dopravy. Česká republika díky zapojení do mezinárodní dělby práce, exportně zaměřené průmyslové výrobě a geografické poloze je s tímto trendem významně svázána. To se dotýká i venkovského prostoru, kde často převažují malé a střední podniky. Jak v osobní, tak i v nákladní dopravě musíme do budoucna počítat s jejím růstem (např. německá Verflechtungsprognose 2030, která je základem pro plánování dopravní sítě v Německu (BMVI, 2014b), kde se obecně předpokládá pokračující růst dopravních ploch (odstavná parkoviště apod.).

Digitalizace je v současnosti nejsilnějším trendem, a to jak v oblasti ekonomiky, tak společnosti. Díky moderním informačním a komunikačním technologiím vznikají stále nové formy komunikace, nové služby a obchodní modely. Dochází také k rostoucímu propojování předmětů (objektů) a strojů. Propojují a slučují se trhy a celé obory. To se dotýká zvláště informačních, komunikačních, energetických a dopravních trhů. Předpokladem je razantní nárůst kapacity paměti a rychlosti zpracování systémů, které i v dopravě dovolují stále komplexnější zpracování dat (big-data) a analýzy v reálném čase.

Digitalizace také umožňuje rostoucí flexibilitu stanovišť. Mnohé pracovní činnosti mohou být vykonávány nezávisle na místě (home office) a umožňují, aby zaměstnanci nemuseli být fyzicky přítomni na pracovišti.

Dopady na venkovské regiony a malá města:

- Venkovské regiony a malá města (kromě těch výrazně periferních) jsou dnes častými tranzitními prostory. Při rostoucích výkonech jak osobní, tak nákladní dopravy je zapotřebí i do budoucna přemýšlet o objízdných trasách, obchvatech, ale také o snižování hlukového zatížení, o otázkách fragmentace sídel a krajiny v důsledku vedení dopravních koridorů apod. Je zapotřebí uvažovat o parkovacích možnostech, odstavných plochách pro kamiony apod. Stejně tak je zapotřebí investovat do existující dopravní sítě. Takže investice do dopravní infrastruktury budou i do budoucna velmi důležité a nelze očekávat, že by se jejich význam snižoval.
- Propojení širokopásmým internetem je již dnes významným lokalizačním faktorem stále více rostoucího segmentu exportně orientovaných podniků. Přitom do budoucna může být příležitostí pro malá města ve venkovských regionech. Širokopásmý internet může přispívat k vyšší kvalitě života, podnikatelským příležitostem atd. Ukazuje se, že např. díky moderním komunikačním technologiím (videokonference, home office atd.) se snižuje pracovní čas nutný strávit na pracovišti, takže minimálně zčásti mohou lidé pracovat z domova. To, do jaké míry budou moci rodiny díky internetu zůstat na venkově a v malých městech, bude záviset na charakteru pracovní činnosti a také na tom, jak se dokáží domluvit se zaměstnavateli.

Zajištění mobility – veřejná nebo individuální doprava?

Náklady na využití různých dopravních prostředků se stále mění. Ceny jsou silně závislé na veřejné politice, na zdanění, subvencích a různých regulativech, ceně ropy a dalších energetických zdrojů, technologickém vývoji atd., takže otázka trendů, jestli bude růst více individuální (soukromá) nebo hromadná (veřejná), resp. jaký poměr mezi nimi bude, lze obtížně prognózovat. Existuje v této oblasti silná rozkolísanost trendů (volatilita) Většinou se dnes předpokládá, že náklady na přepravu budou nadále u všech druhů/ forem dopravy růst, ale diferencovaně, podle jednotlivých oborů. Klíčovými faktory jsou dnes veřejná podpora hromadné dopravy, náklady na energie, požadavky na ochranu klimatu a podpora elektromobilů. Dále zahraniční zkušenosti (např. z Německa nebo Itálie) ukazují, že se do budoucna bude zvyšovat zodpovědnost regionů (v našem případě krajů) a obcí za zabezpečení veřejné dopravy a lze tudíž očekávat, že se budou zvyšovat výdaje státu a územních samospráv na zajištění mobility.

Lepší dostupnost prostřednictvím digitální inovace mobility

Sdílená doprava (sharing) se stává doplňkem veřejné dopravy. Obecným a uznávaným principem by měla být svobodná volba dopravního prostředku lidmi, to znamená, že výběr by měl být svobodný, pragmatický a méně statusově orientovaný. Indikátorem sdílené dopravy je růst nabídky car-sharingu ve městech a půjčování kol v rámci vnitřních měst. Cars-sharing např. v současné době v Německu využívá cca 2 milióny obyvatel, z toho 10 % tvoří elektromobily. Bike-sharing se využívá hlavně ve velkých městech. Podle průzkumu BMVI takovýmito způsobem si pravidelně půjčuje kola 10 % respondentů ve velkých městech.

Pragmatická orientace tzv. share-economy se týká nejenom mobility a dopravy. „Užívat místo vlastnit“ se v podmínkách měst stává důležitým trendem. S ohledem na různé platformy směny existují – vznikají sítě znalostí, zkušeností a myšlenek, kooperační modely financování kreativních, sociálních nebo podnikatelských projektů (crowdfunding – financování projektů jednotlivci) nebo podnikání (crowdinvesting).

Dopady na venkovské regiony a malá města:

Zvláště v regionech a městech s vyšším sociálním kapitálem, kde se tolik „nestřídá“ obyvatelstvo, existují předpoklady pro rozvoj sdílení různých věcí. Koncepte opětovného použití nebo veřejného sdílení produktů není nová. Sdílení je esenciálním nástrojem k udržování primárních sociálních vazeb, zejména v rámci rodiny, mezi přáteli a sousedy. Jistá míra sdílení je nutná i v pracovním procesu, protože bez něj by bylo složitější uskutečňovat projekty, které vyžadují kooperaci zúčastněných, obtížné. Sdílení bylo také běžné v komunitních ekonomikách. V kmenových společnostech bylo sdílení nezbytností nutnou k přežití.

Sdílení v oblasti dopravy bude dále snáze fungovat v městech nebo regionech, kde jako motivační faktor bude působit nedostatek parkovacích ploch, vysoké parkovací poplatky, anebo kde není dobré dopravní spojení. Na druhé straně lze předpokládat, že kvůli úsporám může být zajímavou alternativou zvláště pro studenty a mladé lidi.

Digitální inovace mobility – „mobilita jako služba“

Rostoucí rozšíření tabletů a smartfonů s mobilním přístupem k internetu vede k tomu, že mnohé služby jsou dostupné také prostřednictvím sítě. Často hovoříme digitálních službách nebo o „mobility as a service“. Jedná se o technologický přístup, který propojuje různé možnosti mobility prostřednictvím jediného přístroje

(jediné aplikace), což činí služby dostupnějšími. Rozlišujeme přitom mezi horizontální a vertikální integrací. Horizontální dimenze představuje pestrost různých nabídkových forem od klasické veřejné dopravy přes flexibilní sdílenou nabídku až po kombinace typu Park and Ride. Vertikální dimenze představuje celostní zobrazení všech potřebných funkčních oblastí, od informací přes rezervaci a využití až po zaplacení a vyúčtování. Obě dvě dimenze musí být pokud možno zcela integrovány, aby byly uživateli akceptovány a přinášely jim užitek (Schelewsky, 2017).

Dopady na venkovské regiony a malá města:

- Také venkovské regiony a malá města mohou z rostoucí digitalizace, resp. z výstavby širokopásmového internetu pouze profitovat. Nabízí se řada možností, jak lépe zkoordinovat práci s bydlením, rodinný život apod. Digitalizace ovlivňuje také trávení volného času zvláště mladých lidí, kteří se často pohybují ve virtuálním prostředí, takže jejich poptávka po fyzické mobilitě se snižuje. Také v případě seniorů se může prostřednictvím tele-medicíny omezovat počet cest do městských center. Digitalizace umožňuje také např. účast na celoživotním učení apod. Digitální řešení také umožňují optimalizaci spojení a dopravní nabídky, což může vést ke snižování cen.

Nové modely rodiny a životní styly ve venkovském prostoru

Změněné požadavky na trh práce (smlouvy na dobu určitou, flexibilní pracovní doba apod.) ale také multioptionalita všech životních forem přispívají k tomu, že každodenní život je nejenom z prostorového hlediska stále komplexnější. Obecnou tendencí je rostoucí individuální mobilita lidí. Praxe ukazuje, že partnerů, rodin nebo přátel žijících na stejném místě, resp. ve stejné domácnosti, se stále snižuje. V roce 2009 více jak ¼ zaměstnanců žijících ve velkoměstech, bydlí v jiných obcích nebo městech. Také průměrná velikost rodiny se mezi posledními dvěma sčítáními lidu snížila, z 2,13 na dnešních 2,01, přičemž prognóza do roku 2030 je 1,89 osob/ domácnost. Navíc partnerské a rodinné vztahy často překračují státní hranice, takže se převažující vzdálenost sociálních kontaktů zvyšuje.

Více domácností s nižším počtem členů vede k tomu, že mají vyšší požadavky na osobní dopravu. Z důvodu chybějící dělby práce realizují více cest mimo domácnost. Jaký vliv to má na poptávku po mobilitě závisí hlavně na prostorové vzdálenosti mezi příslušnými osobami a jejich disponibilními příjmy. Jelikož mnohé sociální vztahy musí fungovat na větší vzdálenosti, jsou dopady těchto konstelací na dopravu obtížně zjištělné.

Také se mění sociální a pracovní postavení žen. Chtějí mít rovnocenné zaměstnání jako muži, na druhé straně stoupá podíl mužů pečujících o děti.

Dopady na venkovské regiony a malá města:

- Rostoucí komplexita životní reality zvyšuje požadavky na mobilitu lidí, přičemž se zvyšuje také její náročnost. To se týká i venkovských regionů a malých měst.
- Zvláště v případě disperzního venkovského osídlení s velkými vzdálenostmi mezi klíčovými místy každodenního života (práce, školy, nákupy, volný čas atd.) bude i do budoucna klíčovou roli sehrávat individuální automobilová doprava.
- V malých městech, kde se mnohé veřejné služby koncentrují, lze očekávat zvýšený rozvoj městské hromadné dopravy anebo cyklistické dopravy.
- Základní občanské vybavení by mělo být i do budoucna dostupné i pro lidi, kteří nevlastní auto nebo řidičské oprávnění. V tomto případě se ukazuje jako velký problém, jak sladit diferencované individuální

požadavky lidí na mobilitu s tím, co je z pohledu obcí a měst financovatelné, resp. realizovatelné. V této souvislosti mnozí experti uvádějí, že z veřejných prostředků bude možné zabezpečit pouze základní (minimální) nabídku mobility.

Mobilita a volnočasové aktivity

Stále více cest, které lidé realizují, jsou uskutečňovány ve volném čase. Prostřednictvím internetu jsou lidé stále více a lépe informováni o možnostech trávení volného času. Výzkumy volného času ukazují, že zvláště u lidí s vyššími příjmy se zvyšuje počet volnočasových aktivit. Také požadavky seniorů na možnosti trávení volného času se zvyšují. Je zapotřebí v této souvislosti brát v úvahu, že senioři dnes tvoří velmi heterogenní sociální skupinu. Z pohledu plánování bychom měli rozlišovat mimo jiné mezi „mladými seniory“ (55 – 70 let), „středními seniory“ (70-80 let) a „starými seniory“ (80 + let). Jednotlivé podskupiny mají a budou mít odlišné požadavky na mobilitu, což závisí na jejich zdravotní situaci, příjmové situaci a mobilním chování.

Dopady na venkovské regiony a malá města:

- Také v oblasti volnočasové mobility (rekreační mobility) dochází k tomu, že roste počet cest a prodlužuje se jejich délka. Na druhé straně se snižuje podíl cest realizovaných osobním automobilem.
- Mnohé prognostické práce uvádějí, že malá města se stanou typickými místy pro výlety a realizaci víkendových volnočasových aktivit. Jelikož jsou malá města často hůře dostupná veřejnou hromadnou dopravou, nebo tato doprava není příliš komfortní, tak lidé zatím preferují jejich dostupnost individuální automobilovou dopravou. To se týká zvláště seniorů.
- Rostoucí počet cestujících seniorů má dopady také na volnočasové aktivity. Všeobecně roste výstavba cyklistických rychlostezek, e-bike stanic, kam mohou lidé přijet autem a pokračovat na kole atd. Také vznikají speciální víkendové volnočasové linky, které spojují atraktivní místa (eventy). Jako např. 48h Fläming des Verkehrsverbundes Berlin-Brandenburg.

Mobilita a nakupování

Cesty za nákupy jsou významnou součástí osobní dopravy (mobility lidí). V posledních letech dochází nejenom v ČR k centralizaci nákupních míst. Roste průměrná velikost obchodů (obchodní plochy) a také průměrný maloobchodní obrát. Jak ukazují analýzy, tak se zvyšuje počet zvláště malých obcí, kde není žádný obchod a obyvatelé musí nakupovat v okolních obcích nebo městech. Také se liší nákupní/ maloobchodní chování lidí žijících ve městech a na venkově. V městském prostředí lidé nakupují častěji a na kratší vzdálenosti, kdežto na venkově, zvláště v periferních regionech, převažují větší zpravidla týdenní nákupy na delší vzdálenost. Také naše výzkumy ukazují, že obyvatelé žijící ve venkovských regionech a v malých městech jsou s nákupními možnostmi často spokojeni (pouze 10 – 20 % lidí je nespokojených). Důvodem je především vlastnictví automobilu. Pro obyvatele malých obcí a měst často není problém dojezdět za nákupy ani na větší vzdálenosti (i 20 – 30 kilometrů).

Často se setkáváme s tezí, že decentralizovaná nabídka veřejných služeb (v našem případě maloobchodu) nabízí velký potenciál k tomu, aby lidé nepoužívali automobil a dopravovali se pěšky. Resp. se obecně předpokládá, že lidé budou upřednostňovat místní nabídku (nejbližší obchod) a nebudou ochotni za nákupy cestovat. Zahraniční studie zabývající se maloobchodním chováním lidí ve venkovských regionech a malých městech však ukazují, že lidé většinu svých nákupů realizují ve větších supermarketech i přesto, že mají k dispozici obchod v obci, přičemž a cenové rozdíly jsou často přeceňovány. TO znamená, že spotřebitelé

blízkou dosažitelnost často kompenzují širší nabídkou supermarketů ve vzdálenějších místech. Tyto poznatky lze aplikovat i v našem prostředí.

Výzkumy také ukazují, že lidé dávají přednost stacionárním obchodům před mobilními. Rakouské zkušenosti ukazují, že stacionární obchod je v obcích do 500 obyvatel pouze obtížně provozovatelný. To znamená, že v malých sídlech je možné tuto situaci řešit kombinací mobilních služeb a zajištěním mobility lidí, kteří nejsou motorizovaní (zvláště seniorům a lidem se sníženou mobilitou).

Pro Německo uvádí Beckmann a kol. (2007, s. 52), že je zapotřebí minimálně 1.000 obyvatel aby bylo možné ekonomicky provoz lokální obchod. Studie BMVBS (2012) uvádí hustotu zalidnění alespoň 50 obyvatel na km² a obslužnou oblast alespoň 20 km² pro typický venkovský obchod. Podle stejného autora pro provozování víkendového trhu je zapotřebí alespoň 5 tisíc obyvatel.

Kromě toho je možné dostupnost maloobchodu pro seniory nebo lidi se sníženou mobilitou řešit sousedskou výpomocí nebo pomocí ze strany příbuzných a známých.

E-commerce a online-shopping

Jak už jsme uvedli, tak obecným trendem koncentrace maloobchodu, bankovních služeb, cestovních kanceláří apod. Stále větší roli v poskytování těchto služeb hraje online-shopping nebo telebanking, což jsou trendy, které budou budoucnosti zesilovat. Již dnes se ukazuje, že nemobilní skupiny obyvatelstva a ti, kteří nevyužívají on-line nabídek, především senioři, jsou znevýhodněni.

Výzkumy ukazují, že využívání internetových služeb vede k časovým úsporám, které lidé využívají k realizaci volnočasových aktivit. Výzkumy dále ukazují, že SE sice snižuje počet cest za nákupy, ale na druhé straně roste počet cest souvisejících s dodáváním zboží, jeho vracením apod., takže celkové nároky na přepravu spíše rostou, místo toho, aby klesaly. Autoři těchto výzkumů ale často dodávají, že se nejedná o konečné zjištění.

Analýzy dopadů internetového obchodování na maloobchodní síť sice ukazují, že roste podíl domácností, které využívají internetových obchodů, ale na druhé straně rostou nejrůznější výdejny zboží atd. Na druhé straně výzkumy z mnohých regionů ukazují, že lidé nejsou připraveni radikálně měnit nákupní chování. Osobní nákup v kamenném (stacionárním) obchodě má pro ně často velkou důležitost z hlediska sociálních kontaktů, je pro ně zážitkem a možností přímé kontroly kvality nabízeného zboží. Také podle mnohých prognóz nelze očekávat, rozhodně ne v brzké budoucnosti, že by internetové obchody nahradily tradiční nakupování ve stacionárních obchodech.

Mobilita a vzdělávání

Také v oblasti vzdělávání, zvláště celoživotního učení existují široké možnosti uplatnění internetu. Výzkumy ukazují, že Češi a Němci jsou na rozdíl od Kanadánů nebo Skandinávců velmi konzervativní co se týká e-learningu a podobných internetových forem výuky.

Mobilita a zdravotnictví

Výzkumy z okolních zemí ukazují, že existují široké možnosti uplatnění tzv. tele-medicíny, která může snižovat počet cest nutných k fyzické návštěvě lékaře. Podle mnohých to může vést k tomu, že s využitím tele-medicíny lze zvýšit počet pacientů připadajících na jednoho lékaře při stejné kvalitě poskytovaných služeb.

5. Ekonomické a strukturální změny

Ekonomická geografie malých měst: vstupní debata

Výzkum malých měst se po dlouhou dobu nacházel ve stínu studia velkých měst nebo metropolitních regionů (Bell a Jayne 2009). Obzvláště pak v případě vývoje jejich ekonomických struktur, přičemž i v rámci jejich relativně omezeného výzkumu dominovaly dva hlavní přístupy.

První tak zvaný *amenity growth* přístup (Powe 2018) zdůrazňující konkurenční výhodu malých měst v podobě vyšší kvality života, nižších životních nákladů či tradic apod., nověji ve vazbě na koncept „rezidenční ekonomiky“ (Segessemann a Crevoisier 2016).

Druhý přístup akcentoval význam malých měst jako motorů ekonomického rozvoje periferních regionů s důrazem na sektor služeb (Giffinger a Kramar 2012), což se promítlo i do politických dokumentů EU, neboť malá města v Evropské unii (EU 2008, s. 6) „poskytují přístup ke službám a infrastruktuře, nezbytné pro adaptabilitu obyvatel a podniků, což je klíčové pro eliminaci rurální depopulace“.

Určité opomíjení výzkumu ekonomického vývoje malých měst lze chápat také v souvislosti s obtížnou dostupností dat za tak malé územní jednotky anebo proto, že neexistuje všeobecně přijímaná definice malých měst (Bell a Jayne 2009).

I proto se musíme v rámci analýzy ekonomické struktury malých měst opírat především o teoretické práce, případně studie zabývající se nikoliv rozvojem (malých) měst, ale regionů. Rozvoj malých měst je často zkoumán v kontextu rozvoje periferních venkovských regionů. Jak tedy můžeme zjednodušeně charakterizovat ekonomiku malých měst? Jistou pravidelnost můžeme vidět v tom, že velká města jsou spíše diverzifikovaná, zatímco malá města se vyznačují vyšší mírou specializace (Duranton a Puga 2000). Dále, malá města zpravidla vykazují vyšší podíl zralých (standardizovaných) průmyslových odvětví (Henderson a kol. 1995), kterým zmiňovaná specializace vytváří vhodné růstové podmínky (Duranton a Puga 2001). Současně je nutné poznamenat, že v případě malých měst má logika vztahu diverzita/ specializace inverzní charakter. Jinak řečeno, u větších malých měst lze očekávat pravděpodobněji výskyt specializace a naopak (Beaudry a Schiffauerova 2009; Hansen a Winther 2018).

Henderson (2010) uvádí, že malá města se většinou specializují na jedno či dvě odvětví. Modelově vyjádřeno, jedno odvětví tvoří 10 až 35 % zaměstnanosti a produkuje zboží, které je exportováno mimo město. Další pracovní místa jsou pak nejčastěji přímo či nepřímo vázána na zmíněné dominantní odvětví.

Hlavní faktory ekonomické výkonnosti malých měst jsou lokalizační úspory (sdílení společného specializovaného trhu práce, sdílení společné infrastruktury, přeliv znalostí apod. V případě existence velkého podniku mohou tuto roli sehrávat interní úspory z rozsahu. Pokud v malém městě dominuje jedna klíčová firma, pak často hovoříme o tzv. *single* nebo *one-company towns* (Grønlund 1994).

Jak již bylo uvedeno, v malých městech dominují firmy z „low-tech“ a „medium-tech“ (zralých) odvětví. Inovace v těchto odvětvích nejsou primárně výsledkem systematického výzkumu a vývoje, ale spíše inkrementálního vývoje produktů, zakaznický orientovaných inovací nebo optimalizace procesních technologií (Malmberg 1997; Heidenreich 2009). Podle Hirsch-Kreinsen (2008, s. 39) nevytvářejí zmíněná „low-tech“ a „medium-tech“ odvětví homogenní, ale liší se podle převažujících inovačních strategií.

- Orientací na postupné vylepšování produktů (*step-by-step strategie*). S touto inovační strategií se můžeme setkat u odvětví výroby kovových konstrukcí a kovodělných výrobků (např. dodavatelé pro automobilový průmysl) nebo dřevozpracujícího průmyslu, tj. u firem s relativně stabilním tržním segmentem.

- Další inovační strategii představuje orientace na zákazníky (*customer-oriented*), v jejímž rámci se např. oděvní firmy snaží vylepšovat svoji tržní pozici nebo nacházet nové trhy, což reflektuje turbulentní tržní prostředí.
- Poslední inovační strategie klade důraz na optimalizaci procesních technologií (*process-specialization*). Mezi hlavní reprezentanty této inovační strategie pak patří odvětví výroby papíru nebo potravin (Hirsch-Kreinsen 2008, s. 27-28).

Význam a postavení průmyslových odvětví, popř. znalostní náročnost průmyslové produkce, se liší podle národních kontextů - variant kapitalismu. (Hall a Soskice 2001). Velmi zjednodušeně řečeno, v zemích liberálně tržní ekonomikou (Velká Británie) sehrává průmysl méně významnou roli, zatímco v zemích s koordinovanou tržní ekonomikou (Německo, Francie, Rakousko) je význam průmyslu vyšší (Birch a kol. 2010), což na příkladu malých měst empiricky dokládají Hamdouch a kol. (2017) či Meili a Mayer (2017).

Při rozboru ekonomiky malých měst nemůžeme opomenout sektor služeb. Považujeme za užitečné zdůraznit, že v rámci tohoto trendu se nebudeme věnovat veřejným službám, kterým je věnována zvláštní kapitola.

Pro větší srozumitelnost rozlišíme služby do dvou základních kategorií na služby pro zákazníky (B2C) a na služby pro obchodní subjekty (B2B), které se zpravidla liší také znalostní náročností a prostorovými vzorci rozmístění. První kategorie služeb se vyznačuje nižší znalostní náročností a prostorové vzorce jsou více dekoncentrované a de facto kopírují sídelní hierarchii (Christaler 1933). Oproti tomu služby pro obchodní subjekty mají vyšší znalostní náročnost a jsou prostorově vysoce koncentrované do velkých měst, protože využívají urbanizačních úspor (např. Isaksen 2004).

Jak již bylo řečeno, zaměstnanost v B2C je vztažena k místní poptávce, přičemž v některých případech může tvořit zaměstnanost v těchto službách více než 50 % (Meili a Mayer 2017). V takovém případě již často hovoříme o rezidenční ekonomice. Vedle endogenní poptávky může být zaměstnanost v B2C tažena exogenní poptávkou – cestovním ruchem, což není zdaleka případ všech malých měst (viz níže). Ekonomický dopad cestovního ruchu závisí především na tom, nakolik je propojen s lokálním produkčním systémem (zemědělství – potravinářství - gastronomie).

Role a význam B2B služeb v malých městech je poněkud problematičtější. Již bylo uvedeno, že tyto služby mohou být vázány na průmyslovou výrobu, i když i zde je nutné zohlednit několik faktorů. Firmy ze sektoru B2B mohou poskytovat dominantnímu odvětví (firmě) služby rutinního charakteru, ale taktéž mohou poskytovat znalostně náročné služby. V tomto případě rozlišujeme, identicky jako u B2C služeb, mezi dvěma scénáři – exogenním a endogenním (viz Ženka a kol. 2017). V prvním scénáři se firmy B2B lokalizují v blízkosti průmyslových firem, čili prakticky se přibližují trhu (*market seeking*), s čímž se lze setkat např. v regionu „Třetí Itálie“ (Bathelt a Glückler 2012). Pravděpodobnost tohoto scénáře, u malých měst především, limituje prostý fakt, že pro přilákání (atrakci) firem z vnějšku je nezbytná kritická masa. Druhý scénář vychází z principu, že nové firmy B2B vznikají odštěpením (*spin-off* proces) na bázi příbuzenské rozmanitosti (Frenken a kol. 2007) z průmyslových firem v rámci vertikální dezintegrace produkčního řetězce (*regional branching*, Boschma a kol. 2013). Hospers (2004) nazývá tento proces neo-industrializací. Vychází z teze, že proces terciarizace nelze oddělit od vývoje průmyslu v regionu, přičemž proces neo-industrializace má vysokou relevanci i pro malá města, a to v kombinaci s flexibilní specializací (Pipan 2018; Powe 2010). Ostatně Growe (2016) při studiu znalostně náročných služeb v Německu zjistila nárůst koncentrace B2B technických služeb (NACE 71 – inženýrské činnosti) v nemetropolitních regionech, přičemž se jednalo o jedinou skupinu ze znalostně náročných obchodních služeb.

Až doposud jsme otázku ekonomického rozvoje malých měst primárně vztahovali k nemetropolitním regionům, v našem případě malých měst mezi metropolitními regiony a malých měst v periferních regionech.

Nelze vyloučit, že uvedené faktory a mechanismy ekonomického rozvoje působí a budou působit také v případě malých měst v zázemí metropolitních regionů, jako např. rezidenční ekonomika. Specifikem malých měst v zázemí metropolitních regionů je, že mohou disponovat, vedle lokalizačních úspor (díky efektu „půjčené velikosti“) také urbanizačními úsporami (Meijers a Burger 2017). V malých městech v zázemí metropolitních regionů tak mohou být lokalizovány ve vyšší míře i znalostně náročné obchodní služby (Slach a Ženka 2017), přičemž intenzita výskytu bývá ovlivněna působením aglomeračních nevýhod (*diseconomies of agglomeration*) v podobě vysokých nájmů, vysokých mezd atd. (Turok 2004). Kromě toho malá města v zázemí metropolitních regionů se zpravidla vyznačují rozvojem činností s vysokými nároky na plochu a nižší/přidanou hodnotou, jako je zemědělství, skladování, velkoobchod maloobchod, nákladní doprava, logistika, rutinní služby (back-office) anebo průmyslová výroba (Leber a Kunzmann 2006).

Kontext České republiky

Česká republika patřila historicky k nejprůmyslovějším zemím světa a v současnosti je dokonce nejprůmyslovější ekonomikou EU. V období klasické „tržní industrializace“ se průmysl lokalizoval nejen ve velkých městech, ale také v historicky rozvinuté husté síti malých měst (Mareš 1988). Po roce 1948 bylo postavení průmyslu posíleno takzvanou „socialistickou industrializací“ (Illner a kol. 1995), což obnášelo jednak často necitlivou lokalizaci pobočných závodů v periferních regionech a městech (Kunc 2006). Jako příklad můžeme uvést Veselí nad Moravou nebo Jeseník), jednak intenzifikaci již existující průmyslové produkce (Vlašim, Mohelnice). Kromě toho se průmyslová produkce vyznačovala dominantním postavením velkých podniků. Působila zde nejenom vysoká komplexita průmyslové výroby (např. dopravní strojírenství), ale také zájmy centrálního plánování ekonomiky (Heidenreich 1994). Tento způsob produkce měl za následek faktickou de-regionalizaci produkce (Grabher 1994). Malá města se vyznačovala, podobně jako celá ekonomika, nadměrnou industrializací a slabě rozvinutým sektorem služeb (Birch a Mykhnenko 2009). Z důvodu potlačování procesu suburbanizace se malá města v zázemí metropolitních regionů nelišila od těch ostatních, neboť existující regionální rozdíly na úrovni Česka byla malá (Myant 1995).

Vývoj ekonomiky do roku 1997 byl ovlivněn především „opožděnou“ terciarizací, nicméně zejména v segmentu méně znalostně náročných služeb (Myant a Drahekoupil 2013) a taktéž pozvolným obnovováním historických disparit (Pavlínek 1995) v podobě západovýchodního gradientu. Proces deindustrializace byl fakticky tlumen „bankovním socialismem“ (Mlčoch 2000). Teprve s koncem „české privatizační cesty“ (Schnitzer 2003) byl akcelеровán proces deindustrializace, který kulminoval okolo roku 2002. V té době se již postupně začal etablovat model „závislé tržní ekonomiky“ (Nölke a Vliegthardt 2009), charakterizovaný masivním přílivem přímých zahraničních investic (Pavlínek 2004). Jelikož značná část přímých zahraničních investic směřovala do pro-exportně orientovaných výrobních sektorů (automobilový průmysl, strojírenství, elektronika, Nölke a Vliegthardt 2009), můžeme hovořit o procesu dílčí reindustrializace. Ostatně aktuální práce od Novotného a kol. (2016) uvádí, že: „evidence založená na rozdílech v produktivitě naznačuje, že český průmysl, navzdory intenzivní integraci do globální ekonomiky, přijal specifickou semi-periferní pozici v evropské ekonomice, která je založena na nízkých nákladech a na relativně kvalitních lidských zdrojích.“

S jistou mírou nadsázky můžeme paradoxně hovořit o „replikaci socialistických vzorců de-regionalizované produkce s dominancí nadnárodních společností v rámci globálních produkčních sítí“ (Ženka a kol. 2015, s. 70).

Rozvoj sektoru B2B služeb, zejména těch znalostně náročných, se koncentruje do metropolitních regionů s jasnou dominancí Prahy (proces metropolizace; Krátke 2007), která u některých typů služeb koncentruje více jak 50 % všech pracovních míst (Ženka a kol. 2017a).

Často diskutovaný cestovních ruch se nepochybně promítl do rozvoje malých měst, nicméně i v nejvýznamnějších turisticky orientovaných malých městech (Český Krumlov, Mariánské Lázně) je zpracovatelský průmysl hlavním zdrojem příjmů (Ženka a kol. 2017b). Kupříkladu Mariánské Lázně evidují 616 pracovních míst v hromadných ubytovacích zařízeních a Vrchlabí jen 340 (Ženka a Slach 2018a).

Kontext malých měst v kontextu typologie území

Vývoj ekonomiky malých měst v zázemí metropolitních regionů byl formován do značné míry komerční suburbanizací. O tom svědčí vysoká zaměstnanost v maloobchodě, dopravě a skladování (Sýkora a Ouředníček 2007). Současně je potřeba zdůraznit, že až na určité výjimky, zaměstnanost ve znalostně náročných službách či kreativních odvětvích (celkově 6 733 pracovních míst s dominancí NACE 18) je relativně nízká (Ženka a kol. 2017a; Ženka a Slach 2018b). Vzhledem k vyšší cenové hladině mezd a konkurenci metropolitních jader se promítl výrazně do fungování malých měst proces deindustrializace. Mulíček a Malý (2018, s. 13) dokonce tvrdí, že „postsocialistické snižování počtu pracovních míst v malých průmyslových střediscích v zázemí metropolitních regionů se zdá být mnohem důležitějším faktorem, který přetváří vzorce toků dojížděky za prací, než suburbanizace“. Současně však dodávají, že je potřeba zohledňovat nejenom rozdíly mezi metropolitními regiony, ale i uvnitř nich. Vývoj zaměstnanosti v průmyslu totiž ukazuje, že v některých malých městech v zázemí metropolitních regionů se počet pracovních míst ve srovnání s rokem 1987 snížil málo (Kuřim), v některých případech dokonce vrostl (Šlapanice, Černošice) anebo dramaticky poklesl (Bílovec).

Celkově slabé zastoupení znalostně náročných služeb v těchto regionech je v přímém rozporu s jejich dynamickým ekonomickým, respektive demografickým růstem, což lze vysvětlit dvojím způsobem. První je pravděpodobně slabé působení aglomeračních nevýhod. Druhý důvod lze vidět v tom, že proces metropolizace byl v kontextu České republiky, potažmo celé střední Evropy, ve srovnání se západními ekonomikami vlivem centrálně plánované ekonomiky „opožděn“ (Musil 1993). I z tohoto důvodu nejsou prozatím tyto regiony schopny nabídnout adekvátní infrastrukturu a prostředí pro intenzivnější lokalizaci znalostně náročných služeb, což není případ méně znalostně náročných služeb. Průmyslová produkce však může těžit z blízkosti metropolitních jader.

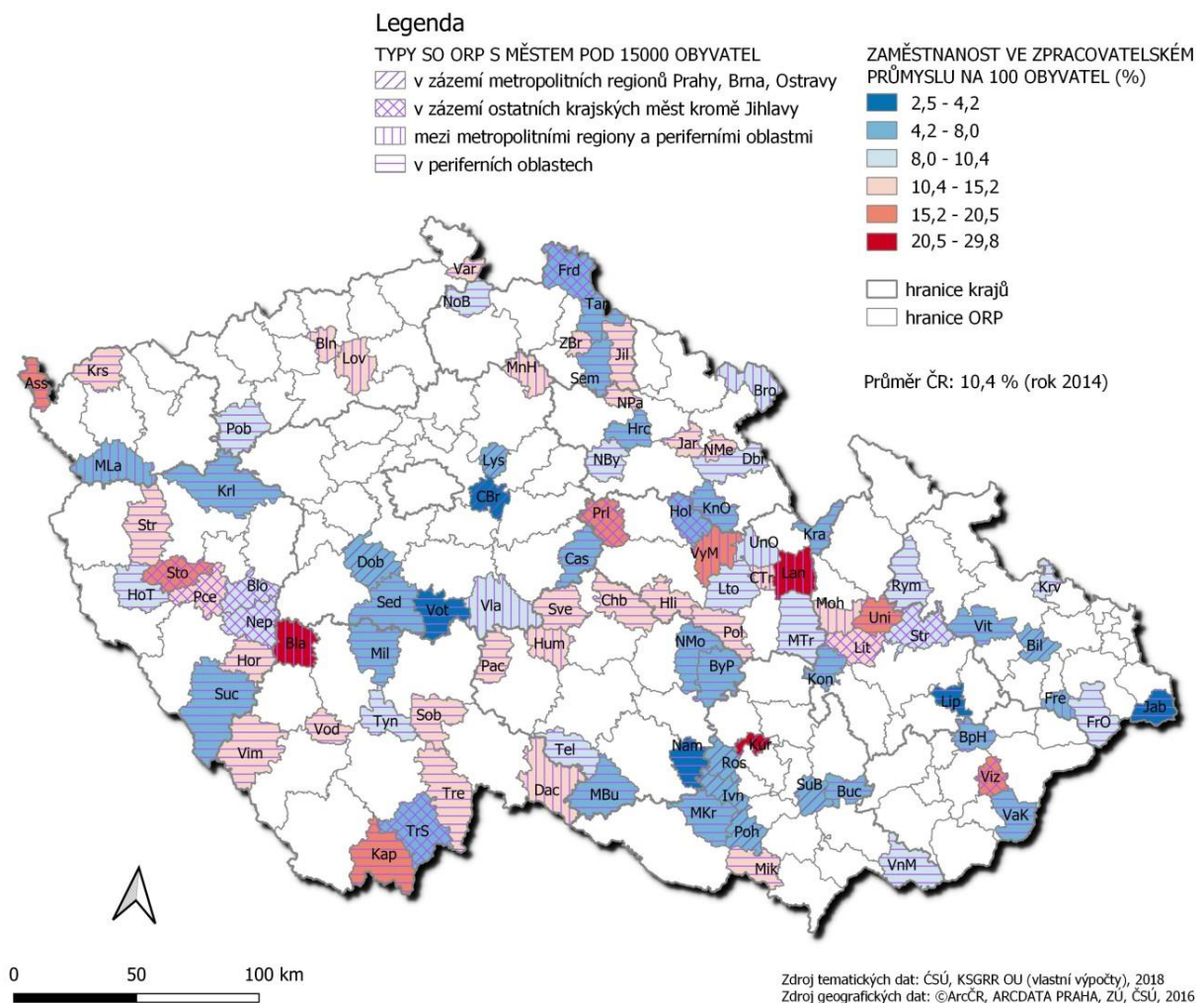
Značně různorodý je vývoj ekonomik **malých měst mezi metropolitními regiony**. Celkově je však můžeme označit jako dominantně průmyslové. Můžeme zde nalézt regiony, které se vlivem deindustrializace transformovaly na diverzifikované (31 ze 79). Klíčovou roli zde sehrávala zděděná specializace ze socialismu, respektive „dobrá“ (Mohelnice, Vysoké Mýto) a „špatná“ specializace (Kojetín, Chropyně), přičemž nelze opomenout i význam polohy. Významnou část (29 ze 79) tvoří malá města ve vysoce specializovaných regionech (podrobně Ženka a kol. 2017 b). První část této skupiny tvoří malá města s dominancí jedné firmy jako například Vysoké Mýto, Vrchlabí nebo Vlašim.

Druhou skupinou jsou malá města v regionech, či spíše malá města, která lze charakterizovat jako výrobní platformy vyššího řádu (Lanškroun, Mohelnice, Mnichovo Hradiště). Poslední skupinou jsou pak malá města v regionech s charakteristikou výrobní platformy nižšího řádu (Tachov, Hořovice), která „poskytují levnou a vzdělanou pracovní sílu pro rutinní produkci v rámci globálních produkčních řetězců“ (Sýkora a Bouzarovski, 2012, s. 49).

Souhrnně vyjádřeno, pro většinu malých měst byla po roce 2002 typická reindustrializace. Malá města jsou až na výjimky specializována na low a medium-tech odvětví, ve kterých často dominují velké firmy. Empirická evidence naznačuje, že se v těchto regionech rozvíjí služby většinou s nižší znalostní náročností (doprava, skladování), které obsluhují místní velké firmy.

Čistě optikou ekonomického vývoje můžeme značnou část **malých měst v periferních regionech** zařadit do skupiny, která se vyznačuje „rapidním poklesem ekonomického významu, který je doprovázen podstatným poklesem počtu dojíždkových toků a celkového počtu dojíždějících“ (Mulíček a Malý 2018, s. 10). I přes relativně vyšší zaměstnanost v zemědělství, více než polovinu zaměstnanosti tvoří zpracovatelský průmysl.

Obrázek 5-1. Zaměstnanost ve zpracovatelském průmyslu v SO ORP s městem do 15000 obyvatel v roce 2014.

Zdroj: ČSÚ 2014

Tuto skupinu lze vnitřně rozčlenit následujícím způsobem (Ženka a kol. 2017b). Na malá města v regionech s vyšším podílem priméru a diverzifikovanou odvětvovou strukturou (Jeseník, Poděbrady, Sušice). Na malá města s dlouhodobou specializací na tradiční odvětví zpracovatelského průmyslu jako je Železný Brod a Nový Bor (sklářství), nebo textilní průmysl (Semily), případně Pacov a Bystřice pod Hostýnem (dřevozpracující průmysl a výroba nábytku). U prvních dvou kategorií se ilustrativně prokazují důsledky „špatné“ zděděné

specializace (Nový Bor pokles zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu v roce 2014 ve srovnání s rokem 1987 o 70 % a Železný Brod dokonce o 76 %, Semily o 73 %). Nicméně i v této skupině jsou města, která zvýšila zaměstnanost v průmyslu (Litomyšl, Prachatice).

Silnou skupinu zde pak tvoří města se silným cestovním ruchem (Telč, Luhačovice, Český Krumlov, Františkovy Lázně, Mikulov).

Současně se můžeme setkat i s určitou formou flexibilní specializace na nové trhy a produkty (Nový Bor a okolí) nebo neo-industrializací v případě Milevska. Zde sice výrazně poklesl počet zaměstnanců ve zpracovatelském průmyslu, ale v inženýrských činnostech pracuje na 800 zaměstnanců, což je nejvyšší míra relativní specializace v tomto odvětví v Česku vůbec (Slach a kol. 2013).

Digitalizace a trh práce

Tato část studie si neklade za cíl komplexní popis a vyhodnocení všech dopadů digitalizace na trh práce. Toto téma bylo a je předmětem řady specializovaných prací, přičemž některé z nich jsou diskutovány níže. Naším cílem je v souladu s geografickými přístupy diskutovat vnější vztahy vybraných procesů a mechanismů digitalizace či šířeji průmyslové revoluce 4.0 v kontextu malých měst v Česku, bez ambice detailně analyzovat jejich příčiny a hnací síly tohoto fenoménu.

Pravděpodobně nevlivnější prací v oblasti vlivu digitalizace na trh práce představuje studie Frey a Osborne (2013 a aktualizovaná verze Frey a Osborne 2017). Podle těchto autorů je ohroženo digitalizací 47 % pracovních míst v různých profesích, ve kterých se pohybuje pravděpodobnost nahrazení jejich činností prostřednictvím digitalizace (počítače a algoritmizované stroje) nad 70 %. Základním předpokladem, s nímž pracují, je substitute, která se liší od dosavadní technologické transformace v tom, že pracovní místa budou spíše zanikat, nežli vznikat.

Nejvíce ohrožené jsou pracovní pozice rutinní povahy, nicméně současně uvádějí činnosti, které by měly být relativně imunní vůči digitalizaci. V principu se jedná o pozice, které jednak využívají přístupy a řešení typické pro symbolickou (kulturní a kreativní odvětví) a analytickou znalostní bázi (věda a výzkum; např. Asheim et al. 2007), respektive jedná se o odvětví kognitivně-kulturního charakteru (Scott 2014). Další skupinou odolných profesí jsou činnosti, ve kterých má člověk výhodu proti umělé inteligenci, čili činnosti, kde velkou roli sehrává improvizace, jak je tomu v případě řešení specifických technických překážek (*engineering bottlenecks*). Poslední skupinou jsou činnosti vázané na kulturní a sociální inteligenci (pečovatelsví) či vyžadující jemnou motoriku. Na opačném spektru se nacházejí pozice v oborech, jakými jsou doprava a skladování, zpracovatelský průmysl, maloobchod a služby rutinního charakteru (např. podpůrné administrativní činnosti). Souhrnně vyjádřeno, digitalizace znamená nejenom hrozbu zánik, ale také příležitost vzniku nových pracovních pozic.

Analogicky k vlivné práci Osbourne a Frey, existují studie, snažící se modelovat možné dopady digitalizace na trh práce. Například Brzeski a Burk (2015) uvádějí, že v sektoru zpracovatelského průmyslu v Německu je digitalizací ohroženo 69 % pracovních míst (3 210 000) a v sektoru kancelářských činností dokonce 86 % míst (3 000 000). Nejméně ohrožené jsou pozice v akademických činnostech (12 %). Celkově je ze všech zkoumaných pracovních pozic ohroženo 59 % míst (18 300 000).

Wolter a kol. (2015) s využitím metody různých scénářů předpokládají, že digitalizace, přesněji vyjádřeno průmyslová revoluce 4.0 se v Německu projeví v následujících oblastech. Předpokládají nárůst produktivity práce minimálně 1,2 % ročně. Proces digitalizace podle nich nejenom urychlí strukturální změnu směrem od průmyslu ke službám, ale také zvýší mzdové rozdíly mezi odvětvími, a to jak ve zpracovatelském průmyslu,

tak i ve službách. I proto není překvapivé, že nejvíce míst ohrožených digitalizací se dnes nachází ve zpracovatelském průmyslu. Do roku 2025 by tak dle jejich propočtů mělo na jedné straně zaniknout 490 000 pracovních míst a na straně druhé vzniknout 430 000 pracovních míst.

Při zohlednění demografického vývoje se zdá, že digitalizace může mít do jisté míry pozitivní vliv na evropský trh práce. Zde je ovšem nutné poznamenat, že existuje rozdílná připravenost a z ní plynoucí odolné dopady na jednotlivé státy (Ciffolilli a Muscio 2018).

Dominantní diskurz dopadů průmyslové revoluce 4.0 bývá z řady důvodů kritizován. Jedním z nich je určitý technologický determinismus (Matuschek 2016) a podcenění absorpční kapacity subjektů, což velmi připomíná starší diskuze týkající se teorie produkčního cyklu (Schamp 2000). Optikou ekonomické geografie lze kriticky vnímat absenci některých vysvětlujících faktorů.

Za první, řada studií ignoruje rozdílné sektorové inovační režimy (Malerba 2002), případně povahu a organizaci produkce (Hirsch-Kreinsen 2014). Jinak vyjádřeno, z hlediska konkurenceschopnosti firem není až tak důležité co firmy vyrábějí, ale především jak vyrábějí (srov. debatu o *inovativním milieu* u Fromhold-Eisebith 2004).

Za druhé, často je opomíjena role a význam úspor z rozsahu (interních a externích), což předpokládá, že cena jednoho výrobku klesá se zvětšujícím se objemem produkce. V kontextu digitalizace lze tady očekávat, že firmy využívající úspory z rozsahu budou využívat více digitalizaci a naopak firmy využívající úspory ze specializace spíše opak.

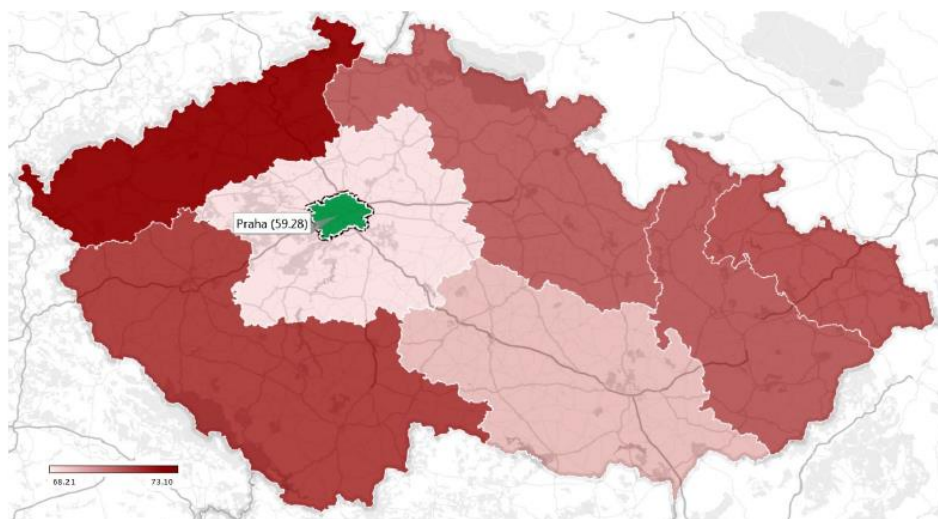
Ostatně v souvislosti s nejnovějšími diskusemi ohledně průmyslové revoluce 4.0 a nelze nevidět podobné argumenty při kritice konceptu vertikální desintegrace a flexibilní specializace v 80. letech minulého století (Piore a Sabel 1984). A v neposlední řadě lze očekávat, že nově generovaná pracovní místa budou kopírovat existující prostorovou dělbu práce nebo ji dokonce zvýší.

Také v kontextu České republiky vznikla celá řada studií (NVF 2016, MPO 2016 apod.), které se zabývají vlivem digitalizace na trh práce. Za pravděpodobně nejkompexnější studii lze považovat práci Chmelař a kol. (2015). Autoři vycházejí z práce Frey a Osborne (2013) a aplikují ji na kontext Česka. Zjištěné výsledky poukazují na převažující působení procesu destrukce nad kreací (uplatněním kreativity), což odpovídá ekonomickému postavení souvisejícímu s převažujícím uplatňováním *low-road* strategií (Aiginger 2012). Autoři zmíněné studie se pokusili, byť hrubě, o regionální průmět dopadů digitalizace na trh práce (obrázky 5-2 a 5-3). Prostorové rozmístění procesu destrukce a kreace prakticky kopíruje současný ekonomický stav regionů v tom smyslu, že v regionech vykazujících růst, lze očekávat kreaci nových pracovních míst a naopak.

Dopady digitalizace na ekonomiku malých měst

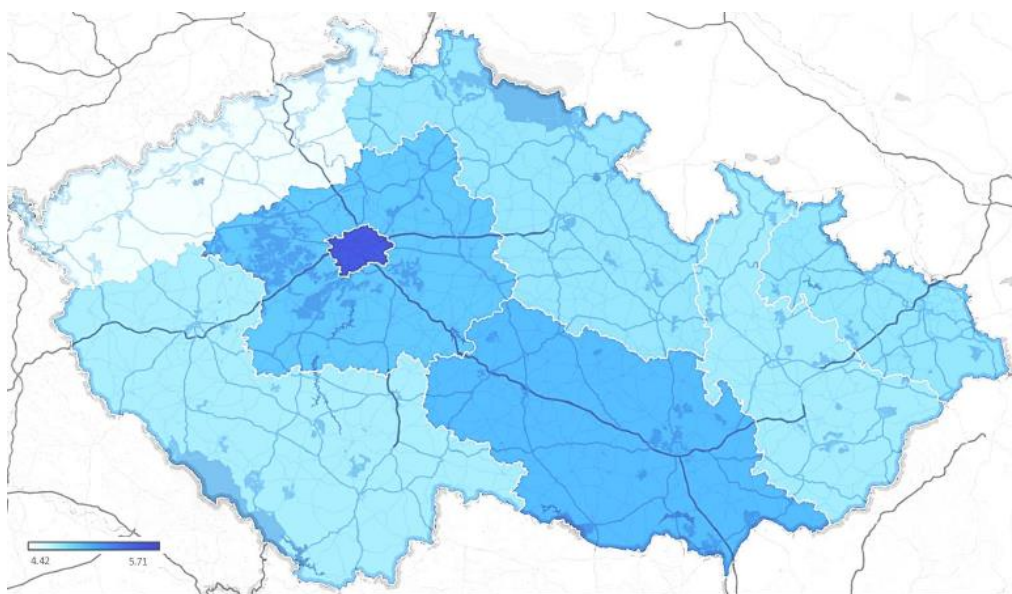
Dopady digitalizace na ekonomiku malých měst lze v obecné rovině diskutovat ve dvou liniích, a sice v souvislosti s destrukcí nebo kreací (tvorbou) pracovních míst. Zmíněná studie Chmelař a kol. (2015) naznačuje, že velká část malých měst se nachází v regionech, které jsou ohroženy destrukcí pracovních míst, což se úzce váže k jejich ekonomické bázi. Tato skutečnost nicméně neznamená, že v malých městech bude zcela absentovat proces kreace nových pracovních míst.

Obrázek 5-2. Regiony České republiky podle indexu ohrožení digitalizací

Zdroj: Chmelař a kol. 2015 (převzato)

Obrázek 5-3. Regiony ČR podle potenciálu kreace nových pracovních příležitostí souvisejících s digitalizací.

Zdroj: Chmelař a kol. 2015 (převzato)

Jak jsme již uvedli, tak malá města v nemetropolitních regionech v České republice se vyznačují vysokou mírou industrializace se zaměřením na automobilový a kovodělný průmysl (srov. Hamdouch a kol. 2017), přičemž v post-krizovém vývoji se tato specializace ještě zvýraznila. Naopak v malých městech v zázemí metropolitních regionů jsou lokalizovány převážně znalostně méně náročné služby.

Možné dopady digitalizace na destrukci pracovních míst můžeme rozlišit podle několika kritérií. Prvním může být míra specializace na průmysl, přičemž lze předpokládat, že dopady digitalizace budou spíše negativní. Druhým kritériem může být velikostní struktura firem v regionu, kdy lze předpokládat, že v regionech s dominancí jedné firmy se vyskytují interní úspory a tudíž i vyšší pravděpodobnost digitalizace. Jako třetí kritérium může být použita míra zakořenění existující produkce v tom smyslu, že větší míra odvětvové kontinuity zvyšuje lokalizační výhody, které je možné exploatovat pro nové využití.

V následující tabulce uvádíme vybrané příklady malých měst s očekávanou mírou ohrožení pracovních míst.

Tabulka 5-1. Očekávané dopady digitalizace na pracovní příležitosti ve vybraných malých městech

Město	Typ regionu MMR	Typ regionu (Ženka a kol. 2017)	Odvětvová specializace/ specializace na průmysl	Velikostní struktura firem	Zakořenění	Ohrožení
Blatná	Mezi metropolitními regiony	Výrobní platforma 2. řádu	Elektrotechnický průmysl/ vysoká (více jak 20 %)	Dominance velkých firem	Nízké	5
Mohelnice	Mezi metropolitními regiony	Výrobní platforma 1. řádu	Automobilový průmysl/ středně vysoká (10 až 15 %)	Dominance velkých firem	Střední	4
Lovosice	Mezi metropolitními regiony	Region s dominancí 1 firmy	Chemický/ středně vysoká (10 až 15 %)	Dominance jedné firmy	Vysoké	3
Odry	Periferní	Periferní	Výroba plastů/ malá	Smišená	Vysoké	2
Vrbno pod Pradědem	Periferní	Periferní	Výroba plastů	Smišená	Vysoké	2
Nový Bor	Periferní	Periferní	Sklářství/ malá	Malé firmy	Vysoké	1
Luhačovice	Periferní	Periferní	Cestovní ruch/ malá	Malé firmy	Vysoké	1
Černošice	Zázemí metropolitního regionu	Metropolitní zázemí	Kreativní odvětví/ skladování/ malá	Smišená	Nízké	2

Zdroj: vlastní zpracování

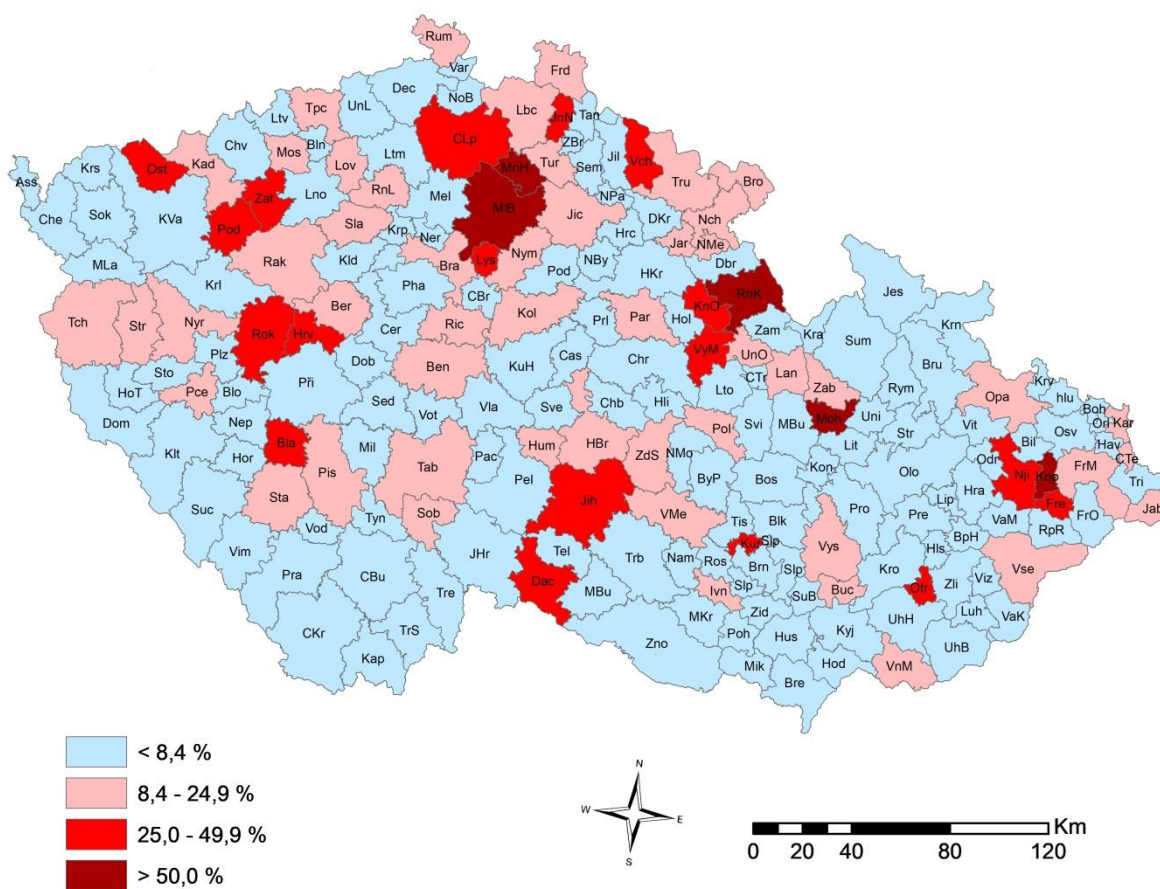
Poznámka: Míra ohrožení je klasifikována na stupnici 1=velmi hrožený, 2= spíše ohrožený, 3=ohrožený, 4=spíše neohrožený, 5=neohrožený.

Celkově vzato jsou v současnosti v malých městech v České republice nadprůměrně koncentrovány profese, které patří mezi nejvíce ohrožené procesem digitalizace. Opomenout nelze také vysokou specializaci na automobilový průmysl. Ten prochází a bude procházet fundamentální změnou a ty velmi pravděpodobně sníží počet pracovních míst v tomto nejsilnějším průmyslovém odvětví.

Současně však digitalizace může představovat zdroj nových pracovních míst nebo možnost zajištění existujících pracovních pozic. Většina malých měst v nemetropolitních regionech bude s vysokou pravděpodobností čelit populačnímu poklesu. Zvyšování produktivity práce pomocí digitalizace může tak paradoxně kompenzovat pokles disponibilní pracovní síly a udržet produktivní činnosti v těchto městech. Digitalizace může proměnit jednu z dosavadních nevýhod malých měst. Malá města, především ta v periferních regionech, totiž nedisponují lokalizačními úsporami a úsporami z rozsahu, což často nahrazují napojením na externí dodavatele a především odběratele. I proto se orientují na malosériovou výrobu

uzpůsobenou potřebám velkých odběratelů. Tento typ produkce nebude předmětem digitalizace pro příliš vysoké náklady spojené s její implementací. Pro malou nesériovou výrobu nebude totiž rentabilní. Tento typ produkce se může vztahovat i k využití lokalizačních výhod v dlouhodobě zakořeněných odvětvích (sklářství, nábytkářství), nicméně může se jednat také např. o řemeslnou produkci.

Obrázek 5-4. Podíl automobilového průmyslu na celkové zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu na úrovni správních obvodů obcí s rozšířenou působností (2017).

Zdroj: Ženka 2019

Vedle populačního poklesu bude druhým silným trendem proces stárnutí. Fenomén „dvojitého“ stárnutí se v Česku projevuje prozatím pozvolna, ale do budoucna lze očekávat, že bude narůstat, i když dominantním zdrojem bude migrace starších obyvatel z okolních obcí, než z velkých měst. Rozvoj navazující „stříbrné ekonomiky“ může být zdrojem nových pracovních míst, protože například pečovatelské obory nebo vzdělávání jsou relativně málo ohroženy digitalizací.

6. Urbanistický vývoj

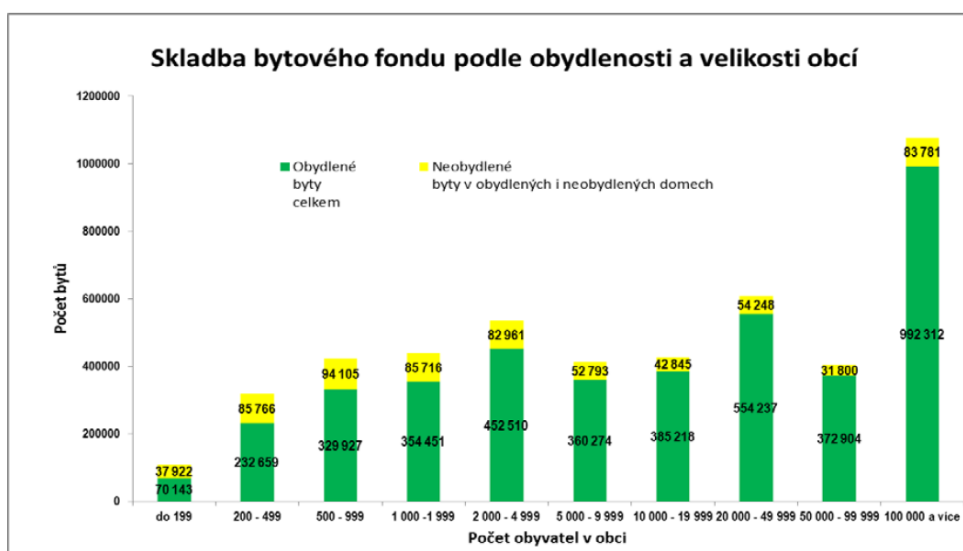
Nevyužívaný domovní a bytový fond

Příčiny existence nevyužívaného domovního a bytového fondu nejenom v malých městech je zapotřebí hledat v kontextu se změnami sociodemografické struktury, případně na ně vázanými změna struktury domácností. Především snižování počtu členů domácností (nárůst počtu jednočlenných domácností „singles“ nebo žen v postproduktivním věku). Dalším faktorem může být pokles poptávky po bytech, způsobem poklesem atraktivity malých měst jako míst pro bydlení. Zkušenosti ze sousedního Německa ukazují, že obecná hranice rentability pro provozování bytového domu se dlouhodobě pohybuje kolem 80 % obsazenosti.

Prázdné byty a domy jsou zpravidla koncentrovány v určitých městských částech, nejčastěji v městských centrech. Převys nabídky nad poptávkou po bydlení snižuje hodnotu existujících nemovitostí a také snižuje ekonomickou efektivitu renovací (obnovovacích investic), což se projevuje dalším poklesem cen nemovitostí a vede k tržnímu selhání (Rink a kol. 2014). V případě chátrání bytového fondu a jeho případných demolic hrozí vznik tzv. „perforovaného“ města (Rink a Siemund 2016). Jedná se o situaci, kdy v důsledku stavebních demolic dochází k rozvolňování zástavby města, následně také ke zvyšování nákladů na dopravní a především technickou infrastrukturu.

Podle výsledků Sčítání lidu, domů a bytů (2011) přibývá v České republice nejenom nových, ale i neobydlených bytů. K datu posledního sčítání jich bylo celkem 651 937. Mezi neobydlenými byty převažují byty v rodinných domech (461 007) nad byty v bytových domech (176 641). 384 911 neobydlených bytů je v neobydlených domech. 359 141 z nich jsou v neobydlených rodinných domech, tedy jsou z drtivé většiny soukromé. Zbývajících 267 026 neobydlených bytů se nachází v obydlých domech. Obcím z nich patří 26 463 bytů a státu 2 241. O 169 468 bytech uvedli jejich majitelé, že je využívají k rekreaci. 33 415 bytů bylo k datu sčítání neobydleno z důvodů přestavby a 30 860 bylo vedeno jako byty nezpůsobilé k bydlení.

Obrázek 6-1.

Zdroj: ČSÚ, SLDB 2011

Také územní rozložení neobydlených bytů není příliš příznivé k možnému využití pro bydlení např. pro osoby v bytové nouzi. Třetina všech neobydlených bytů je v malých obcích (s počtem obyvatel menším než 1 tisíc), v obcích s počtem obyvatel menším než 200 přitom je neobydlená třetina ze všech bytů. Téměř polovina (46,6 %) ze všech neobydlených bytů je rozložena v obcích s méně než 2 tisíci obyvateli, ve kterých je přitom pouhá necelá čtvrtina (24,1%) ze všech obydlených bytů.

Z hlediska regionálního rozmístění skutečně využitelných volných bytů tedy platí, že většina z nich se nachází v malých obcích, velmi často s obtížnou dostupností, a v případě větších měst pak v hospodářsky slabých regionech. Tyto byty lze sice využít pro bydlení, ale nikoliv s předpokladem, že jejich uživatel (nájemník) bude schopen získat práci nebo – v případě seniorů, že bude zajištěna dostupnost potřebných zdravotních a sociálních služeb.

Naddimenzovanost technické infrastruktury

Pokles počtu obyvatel, ať již k němu dochází z jakéhokoliv důvodu, má většinou za následek snižování spotřeby vody, elektřiny a dalších služeb napojených na technickou infrastrukturu (Naumann a Reichert-Schick 2012, Hospers 2014). V důsledku úbytku obyvatel ve vybraných městských částech se mohou formovat tzv. *cold spots* (Moss 2008). Klíčovým problémem je skutečnost, že s pokračujícím poklesem počtu obyvatel města (odběratelů infrastruktury) se zvyšuje jednotková cena. Celkové náklady na infrastrukturu mají fixní charakter, zatímco příjmy jsou variabilní. Taková konstelace limituje řešení privátním sektorem, takže řešení je zapotřebí hledat v rámci veřejného sektoru.

V souvislosti s naddimenzovaností technické infrastruktury se často hovoří o tzv. optimalizaci velikosti měst (*right-sizing cities*). Základem úvah o optimalizaci velikosti měst je předpoklad, že existující město bylo vybudováno pro větší počet obyvatel, než kterým slouží a je tudíž zapotřebí s ohledem na udržitelnost město „zmenšit“ nebo „zeštíhlit“ (Hummel 2015). (*lean city, slim is beautiful, smart decline*, srov. Lang 2003).

Jedním z radikálních a spíše krajních řešení jsou cílené demolice a tvorba kompaktnějšího města. Dalším řešením je prodej pozemků za symbolickou cenu místním obyvatelům a vytvoření podpůrných nástrojů pro jejich využívání (Hollander a kol. 2009). Další možností může být hledání dočasných nebo přechodných využití těchto objektů (Németh a Langhorst 2014). Nicméně je potřeba poznamenat, že první přístup je radikálnější a v praxi obtížně realizovatelný. Druhý přístup je snazší (prakticky bezcenné pozemky) a může dát vzniknout novým činnostem (Hollander a kol. 2009).

Druhým způsobem, o němž Hummel (2015) hovoří, jsou nástroje tzv. pozemkové banky (*land banking*). V minulosti byly pozemkové banky zřizovány veřejným sektorem pro potřeby regulace cen nemovitostí a pozemků. V smršťujících městech je jejich účel opačný - rozvíjet nevyužívané pozemky a nemovitosti. Toho lze dosáhnout tím, že město např. shromažďuje a sceluje pozemky nebo přebírá opuštěné/ prázdné budovy, které v některých zemích může získat i přes nesouhlas majitele (prakticky vyvlastnění). Samotná banka tyto budovy následně drží, spravuje, renovuje, prodává nebo demoluje, což pozemkové bance umožňuje kontrolovat rozvoj daného území a regulovat počet obyvatel nebo i podnikatelských aktivit v jednotlivých lokalitách. Zároveň tak může být zabráněno spekulacím s budovami a pozemky, což často vede k dalšímu snižování cen okolních budov a odlivu dalších obyvatel.

Obecně v souvislosti se strategií optimalizace velikosti města a dalšími přístupy posilujícími roli veřejného sektoru, hovoříme o „remunicipalizaci“ (Cumbers a Becker 2018).

Nevyužívané podnikatelské areály, dopravní infrastruktura (brownfieldy)

Populační pokles akceleruje ekonomický úpadek měst, protože absentuje pracovní síla. Klesá celková ekonomická konkurenceschopnost. Snižují se také příjmy zaměstnanců, a tudíž klesá koupěschopná poptávka. Důsledkem takového vývoje je často vznik brownfields. Obecně se jedná o fyzické struktury, které pozbyly svoji původní funkci a velmi často jsou navíc ekologicky natolik zatížené, že možnosti jejich dalšího využití jsou značně limitované (Alker et al., 2000). Sanace a revitalizace takových ploch je často značně problematická kvůli vysoké kontaminaci jedovatými látkami, jejich rozloze, špatné dopravní dostupnosti a zejména nevyjasněným majetkoprávním vztahům (Novosák a kol., 2013). Obzvláště problematickými aspekty u brownfields v malých městech (zvláště v periferních regionech) je slabá poptávka. Plochy mají v podstatě zápornou tržní hodnotu (srov. Frantál a kol. 2013).

Brownfieldy jsou problémy využívání území způsobené selháním našich historických strategií managementu území. Brownfieldy představují zanedbaná, opuštěná, prázdná, degradovaná území, která ztratila svoji původní funkci, chátrají a upadají až do takového stupně, že se stávají asociálním územím, které bez vnějšího zásahu a přispění k jeho rozvoji nemá naději na opětovné využití.

Opětovné využívání brownfieldů významně přispívá k principům udržitelného rozvoje, protože pokrývá všechny tři cíle: zlepšení ekonomiky, zlepšení sociální soudržnosti a životního prostředí. Regenerace brownfieldů pomáhá recyklovat nevyužité urbanizované pozemky a navrácí je k účelnému využívání. Opětovné využití již urbanizovaného území přispívá k zlepšení ekonomiky městského území. Pokud se nové aktivity zaměřují na brownfieldy, tak je možné je trvale sanovat a nezastavené pozemky na zelené louce mohou zůstat zachované. Nové aktivity, které se uskutečňují na regenerovaných brownfieldech vytvářejí nové veřejné přínosy, zaměstnanost a zvyšují místní příjmy. Regenerace brownfieldů může také zlepšit sociální soudržnost, snížit riziko negativních vlivů na životní prostředí, ochránit historické hodnoty a zlepšit kvalitu života a to nejen daného místa, ale i v jeho okolí. Vývoj brownfieldů tedy silně ovlivňuje také okolí a většinou vede ke zvyšování hodnoty nemovitostí.

Brownfieldy jsou velmi citlivé na podmínky realitního trhu. V oblastech s nízkým tlakem na rozvoj nebo v období hospodářských krizí, může být opětovné využívání brownfieldů téměř nemožné, protože bariéry pro jejich rozvoj jsou příliš vysoké. Ne všechny brownfieldy mají stejné šance pro své opětovné využití, což je důvod, proč je důležité vědět, s jakou kategorií nebo typem území/ brownfieldů máme co do činění. Existuje celá řada kategorizace nebo typologizace brownfieldů podle různých kritérií. Jedním z nejpoužívanějších je hodnocení brownfieldů podle jejich šance na opětovné využití.

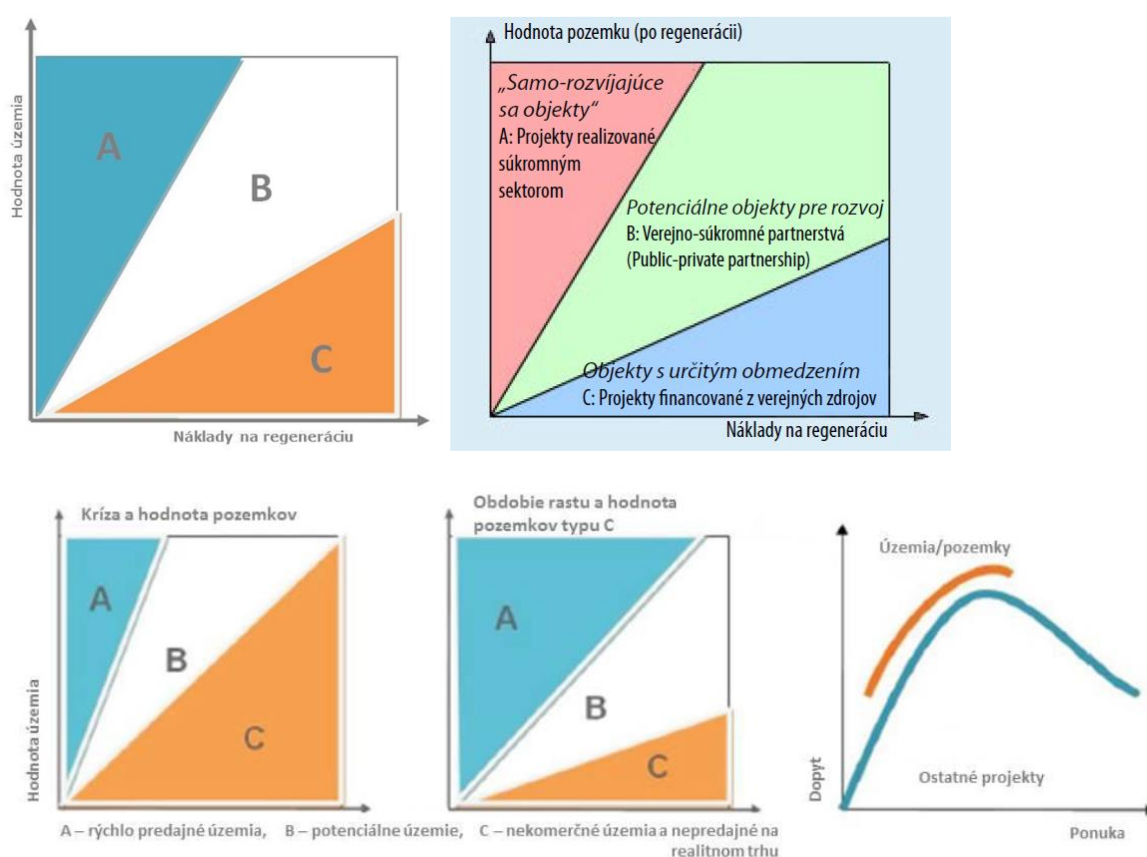
Klíčem k regeneraci brownfieldů je identifikace nových činností, které je na nich možné umístit. Pokud takovou činnost identifikujeme, tak další otázka zní: může být rozvoj brownfieldu ziskový? To znamená, budou zamýšlené činnosti vytvářet dostatečné příjmy na to, aby pokryly náklady na regeneraci brownfieldu? A také, přinášejí dostatečný zisk pro jednatele a investory? Pokud zní odpověď ano, tak se jedná o územní kategorii „A“. Pokud odpověď zní ne, tak se jedná o území kategorie „B“, tzn. pro opětovné využití tohoto typu území, aby bylo rentabilní, je zapotřebí nějaká intervence (pomoc). Pokud nikdo nedokáže nalézt vhodnou činnost, alespoň pro určité období, tak se pravděpodobně jedná o územní kategorii „C“.

Brownfieldy se liší velikostí, svým bývalým využitím nebo umístěním. Brownfieldy obvykle začínají mít problém s opětovným využíváním, když existují překážky, které brání v začlenění do nových městských struktur. Může to být proto, že na realitním trhu je jednoduše příliš mnoho brownfieldů. Ale stejně tak to může být z důvodu velké konkurence z hlediska nabídky původně nevyužívaných území, tzv. „zelených luk“. Může to být také z toho důvodu, že poptávka po rozvojovém území je příliš nízká. Může to být způsobené nízkou ekonomickou výkonností konkrétních míst nebo všeobecně z důvodu poklesu trhu, který je velmi krutý

ke všem brownfieldům a jejich šancím na opětovné využití. Během dlouhotrvajících recesí se mohou „A“, „B“, „C“ kategorie brownfieldů ve skutečnosti ještě zhoršovat.

Na obrázku 6-2 je znázorněn vliv ekonomických podmínek na brownfieldy. Pro potřeby České republiky navrhl J. Jackson rozdělit kategorii „C“ na dvě, resp. vyčlenit extra kategorii „D“, která představuje riziko pro lidi, kteří žijí v daném prostředí. Udělala to z toho důvodu, aby bylo zřejmé, že veřejný sektor by měl jednat, pokud nejednají vlastníci brownfieldů a odstranit uvedená rizika.

Obrázek 6-2. Vliv ekonomických podmínek na brownfieldy

Jak již bylo uvedeno, existují různé kategorie typů brownfieldů. Můžeme je členit podle:

- původního využití (průmyslové, administrativní, vojenské, zemědělské, infrastrukturální, kulturní apod.)
- velikosti (malé, velké)
- rizika, které představují (míra znečištění životního prostředí)
- těžkosti/ problémy s nimi spojené (např. brownfieldy nacházející se na příjezdových komunikacích do sídel, znehodnocující místní rozvojové příležitosti)

Poloha (umístění) brownfieldu je velmi důležitá pro dosažení jakéhokoliv rozvojového potenciálu. Brownfieldy v růstových zónách (rozvojových územích), které se nacházejí v městských centrech nebo podél hlavních dopravních a infrastrukturálních sítí mají mnohem lepší vyhlídky na opětovné využití. Takové

brownfieldy jsou schopné přilákat nové aktivity, využití, investice, které mohou mít ekonomickou návratnost (území typu „A“ a „B“). Území, která se nacházejí ve znevýhodněných čtvrtích daleko od významné infrastruktury (území typu „C“), opět záleží na rozvojovém potenciálu samotného sídla, nemají takové šance. Záleží ovšem také na tom, v jakém typu sídla se takový brownfield nachází.

Tabulka 14 nám ukazuje kategorizaci různých typů rozvojového potenciálu sídel. Území nacházející se v sídlech typu I mají mnohem větší potenciál, než brownfieldy nacházející v sídlech typu III, a to i v případě, že nejsou umístěná v městských centrech nebo podél komunikačních a infrastrukturálních tras. Dobrá poloha brownfieldu v sídle typu II může mít šanci na opětovné využití, zatímco méně výhodná poloha území ve stejném sídle může mít velké problémy s jejich opětovným využitím. Brownfieldy sídlech typu III mají problémy s budoucím opětovným využitím, bez ohledu na jejich umístění v sídle.

Tabulka 6-1. Kategorizace rozvojového potenciálu sídel

Sídlo typu I	Sídlo typu II	Sídlo typu III
<ul style="list-style-type: none"> • Je součástí metropolitního regionu • Nachází se na hlavních evropských rozvojových osách • Má pozitivní demografický vývoj • Má vzdělané obyvatelstvo • Má vysoké procento ekonomicky aktivního obyvatelstva • Má nízké procento nezaměstnanosti • Má zvyšující se obecní příjmy • Má pozitivní růstové trendy • Má významný cestovní ruch, kulturní, sportovní nebo jiné hodnoty • Je důležitým správním centrem • Je vzdělávacím, kulturním a výzkumným centrem • Vykazuje pozitivní politiku recyklace městského území 	<ul style="list-style-type: none"> • Není součástí metropolitní oblasti • Nachází se na hlavních národních rozvojových osách • Má stagnující demografický vývoj • Má dostatečně vzdělané obyvatelstvo • Má dostatečné procento ekonomicky aktivního obyvatelstva • Má střední úroveň nezaměstnanosti • Má stagnující obecní příjmy • Nemá příliš pozitivní růstový trend • Má dostatečný cestovní ruch, kulturní, sportovní nebo jiné hodnoty • Je regionálním administrativním nebo správním centrem • Městská politika recyklace městského území není středem pozornosti 	<ul style="list-style-type: none"> • Nachází se na periferii, daleko od metropolitní oblasti • Nachází se daleko od národních rozvojových os • Má negativní demografické trendy • Má málo vzdělané obyvatelstvo • Má nízkou úroveň ekonomicky aktivního obyvatelstva • Má vysoké procento nezaměstnanosti • Má klesající obecní příjmy • Má negativní trend růstu • Má slabý cestovní ruch, kulturní, sportovní nebo jiné hodnoty, • Není regionálním správním nebo administrativním centrem • Má nedostatečnou městskou politiku recyklace městského území

Obecně platí, že menší území mají o mnoho větší šanci, že budou opětovně využité nebo revitalizované, než větší brownfieldy. Má to několik příčin. Rizika rozvoje území brownfieldů a složitosti místního rozvoje jsou většinou mnohem nižší na menších, dobře umístěných pozemcích a soukromý kapitál je proto více připraven

je dále rozvíjet. V případě větších pozemků, a to i těch, které jsou velmi dobře lokalizované, mohou být rozvojová rizika příliš velká a záruky na zisk z revitalizace mohou být příliš nízké, takže soukromý kapitál není připraven je dále rozvíjet.

Brownfieldy mohou mít různé problémy:

- s jednoduchostí jejich vlastnictví (s příliš velkým počtem majitelů, s nejasným vlastnictvím, s neznámými nájemci apod.).
- s technickými problémy – se strukturálními a podzemními podmínkami, znečištěním apod.
- se špatným image (s územím, které je negativně vnímáno)
- s problémy v komunikaci s různými zainteresovanými stranami.

Opětovnému využívání velkého území brownfieldů by měla předcházet jasná rozvojová vize. Stejně tak je zapotřebí mít pevné vedení a účast širokého spektra zúčastněných stran. Takovéto typy regenerace jsou obvykle velmi složité projekty, a jako takové si vyžadují předcházející zkušenosti s rekonstrukcemi stejně tak jako velké multi-profesní týmy. To se týká hlavně regenerace velkých území kategorie „B“, kde nad rámec výše uvedeného musí být zabezpečena také přítomnost veřejného sektoru. Taková intervence ze strany veřejného sektoru se může realizovat v různých podobách, ale nejefektivnější je vytvoření partnerství mezi soukromým a veřejným sektorem pro daný rozvojový projekt, které by pomohlo k vytvoření projektů přijatelných pro banky (projekty, které vytvářejí dostatečný zisk pro investory, a na které banky půjčují peníze).

Hlavní bariéry opětovného využívání brownfieldů:

- Nepříznivé ekonomické podmínky a podmínky na trhu s nemovitostmi
- Nevhodný právní rámec a špatně zaměřené politiky, strategie, plány
- Bariéry opětovného rozvoje
- Úroveň zkušeností vlastníků a investorů s rozvojem
- Soukromý zájem a motivace
- Úroveň motivace a zájmu sídla
- Pokud jsou podmínky na realitním trhu vhodné, ale projekty brownfieldů nejsou okamžitě k dispozici
- Dostupnost investičních zdrojů
- Jak jsou podmínky na realitním trhu vhodné
- Konkurence území – „zelené louky“

Pokles atraktivity městských center

Prostorovou strukturu města jako celku, lze analyzovat a hodnotit ve třech základních dimenzích – fyzické, funkční a sociální (Sýkora 2001), V kontextu center malých měst lze vycházet z předpokladu, že morfologie center malých měst se vyznačuje vysokou mírou kompaktnosti a hustoty, přičemž zástavbě dominují vícepodlažní a historické budovy (Robertson 1999), s vysoce fragmentovanou vlastnickou strukturou (Guy 2005). Za klíčové funkční charakteristiky center měst můžeme považovat funkci obchodní, obslužnou a dopravní (Tallon 2013). Městská centra zvláště v podmínkách evropských měst, byla vždy nejobnovějším jádrem městské ekonomiky, ale měla také velký symbolický význam při utváření městské identity (Monheim 2014, Häußermann 2001).

Přibližně od 60. let minulého století začala městská centra ve vyspělých západních ekonomikách čelit postupnému poklesu atraktivity. Talon (2013) identifikuje tři klíčové příčiny:

- rozvoj obchodních center mimo městská centra, přičemž tento trend v následujících dekádách posiloval (Warnaby 1998)
- rozvoj rezidenční suburbanizace, tj. odliv kupní síly a s tím související demografická proměna center měst (sociální filtrace).
- pokles počtu obyvatel měl také za následek snížení voličské základny a tudíž i menšího zájmu politiků o tyto územní struktury (Levy 2001).

Výše uvedené příčiny akcelerovaly a prohlubovaly problémy městských center, a to především zhoršující se dostupnost, negativní image a zastarávání infrastruktury (Robertson 1999). Na snižování atraktivity městských center (obecně) měly vliv také další faktory jak na straně poptávky, tak nabídky. Rumpel a kol. (2013) je shrnuli v následujících bodech:

- Snižování nominálního počtu obchodních jednotek, kdy ročně zanikne přibližně 5 % prodejen, kdy velká část provozů se pohybuje na hraně rentability.
- Koncentrace/snižování počtu subjektů na straně nabídky v důsledku internacionalizace.
- Prostorová koncentrace nabídky zejména do velkoplošných obchodních center.
- Nástup nových prodejních formátů a změna sortimentních struktur, které se často zaměřují na sortiment typický pro městská centra, jako jsou například oděvy. Do této kategorie spadá i posun supermarketů či diskontů od potravinářského k nepotravinářskému zboží.
- Polarizace nabídky. Z hlediska ceny dochází k nárůstu podílu segmentu drahého či luxusního zboží a současně k nárůstu *low-cost* segmentu, takže kontinuálně klesá střední cenový segment, který byl charakteristický pro městská centra.
- Změny na straně nabídky, respektive proměna životních stylů a nákupních vzorců jako například nárůst významu „noční ekonomiky“ apod.

Zejména v poslední dekádě se o úpadku atraktivity městských center často diskutuje v souvislosti s dynamickým rozvojem on-line nakupování, které někteří považují za největší hrozbu pro vitalitu center měst (Hospers 2017). Podobně Hughes a Jackson (2015) považují internetové nakupování za další z vln procesu decentralizace městských center. Ostatně nakupování na internetu v roce 2012 tvořilo např. v Německu 10 až 12 % maloobchodních nákupů a odhaduje se, že v roce 2020 by měl být podíl on-line nákupů okolo 20 % z celkového obrátu. Kolínský institut pro výzkum obchodu dokonce považuje podíl 25 % za pravděpodobný, což by se mělo projevit v zániku 24 až 58 tisíc kamenných obchodů a poklesem počtu zákazníků v kamenných obchodech s oděvy až o 69 % (Burmeister a Rodenhäuser 2018).

Centra malých měst

Všechny uvedené trendy se pojevují ve zhoršování vitality center malých měst a to s větší intenzitou, než je tomu u měst velkých. Centra malých měst čelí nejenom konkurenci místních supermarketů a diskontů, ale také konkurenci obchodních center na okrajích velkých měst (Powe a kol. 2009). Gruninger-Hermann (2017) zjistil, že v malých městech v Německu (do 25 tisíc obyvatel) je hlavním motivem pro návštěvu centra nakupování, přičemž volnočasová funkce je ve srovnání s velkými městy relativně slabě zastoupena (18 % v případě malých měst a 34 % v případě měst nad 500 tisíc obyvatel). Na slabou nabídku volnočasových aktivit a jejich negativní vliv na atraktivitu center malých měst v Anglii poukázali také Powe a Hart (2009). Negativně

se dále projevuje častá pasivita aktérů (Robertson 1999) a obecně malá investiční atraktivita, resp. slabě rozvinutý trh s nemovitostmi (Theurillat a kol. 2015).

I z těchto důvodů se malá města potýkají s poklesem kvality sortimentního mixu nebo s nadprůměrným výskytem dlouhodobě prázdných komerčních jednotek, který se v případě malých měst nezdá pohybuje nad hranicí 20 % (Hospers 2017). Podle Gruninger-Hermann (2017) by se měl maloobchodní obrat v malých městech v Německu do roku 2023 snížit o 30 %. Na základě výše uvedeného zjištění nepřekvapuje, že se v souvislosti s centry malých měst často hovoří o hrozbě jejich „pustnutí“ (Bender 2016).

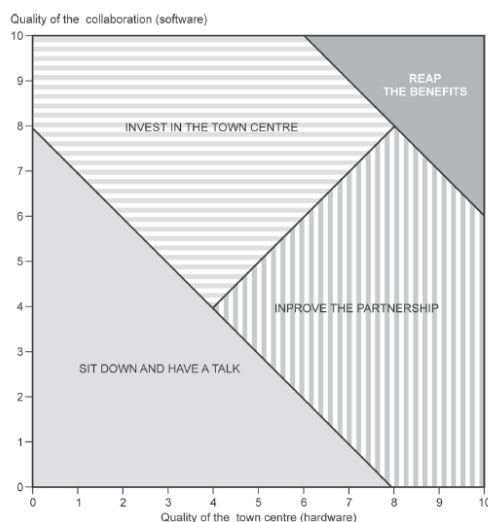
Centra malých měst disponují také určitými silnými stránkami, které mohou využít pro posílení jejich atraktivity. K významným silným stránkám center malých měst, které lze využívat při budování své konkurenceschopnosti patří (Robertson 1999, Bell a Jayne 2009, Powe a Hart 2009, Medrano a kol. 2016, Hospers 2017):

- Prostorová kompaktnost a blízkost, lidský rozměr a přívětivost k pěší chůzi
- Klidná atmosféra, nižší dopravní zátěž, nižší kriminalita
- Sociální dimenze plynoucí z multifukční povahy centra
- Unikátnost a jedinečnost v podobě historického dědictví a centrality
- Lidský kontakt při nakupování - jak ukazují výsledky německého Zukunftsinstitutu (2017), tak výhodou kamenných obchodů, ve srovnání s on-line obchody, je nabídka v místě, důvěra, osobní přístup, transparentnost, individualizované poradenství a servis.

Nástin možných řešení snižování atraktivity center malých měst

V obecné rovině rozlišujeme opatření směřující ke změnám v oblasti fyzických a funkčních struktur. Hospers (2017) klasifikuje tyto struktury jako „hardware“ a „software“, které jsou navzájem propojené. Jinak vyjádřeno, kvalitní hardware bez existujícího software nezaručuje atraktivitu centra města. Proto je často důležité iniciovat vznik veřejno-soukromého partnerství ve formě „city managementu“ nebo „town centre managementu“ (Coca-Stefaniak a kol. 2009). Existuje široká paleta nástrojů na oživení center měst (Ježek a kol. 2007), nicméně v posledních letech evidujeme posun od výhradní koncentrace na maloobchod směrem k sociální dimenzi městských center (Coca-Stefaniak a Carroll 2015).

Obrázek 6-3. Score card pro městská centra s hodnocením kvality na škále od 0 (katastrofální) po 10 (exceletní) Zdroj: Hospers 2017

Centra malých měst v České republice

Výzkumů mapujících změnu center malých měst v Česku je zatím velmi malý počet (Vaishar a kol. 2016). Do roku 1989 byla prostorová organizace maloobchodní sítě v socialistických městech rozvíjena v duchu Christallerovy teorie centrálních míst. Jednotlivé nižší úrovně – místní, obvodní, oblastní – byly završeny pozicí městského centra jako úrovně nejvyšší hierarchie s vysoce koncentrovanou kompletní sortimentní nabídkou (Mulíček, 2007, s. 15). Vlivem specifického kontextu byly změny v centrech socialistických měst méně intenzivní, než v západních městech (Musil 1993). Investiční aktivita byla spíše malá, což se projevilo horším stavem fyzických struktur. Tvář řady malých měst přitom byla negativně poznamenána demolicemi (asanacemi) a pozdějším necitlivým zastavováním uvolněných ploch. V první fázi transformace dominovala komercializace center (Sýkora a kol. 2000), tažená rozvojem do té doby poddimenzovaného sektoru služeb (Burdacka a Rudolph 2001), kdy v oblasti maloobchodu dominovala atomizace (Szczyrba 2005). Po roce 1995 můžeme podle Szczyrba a kol. (2007) vymezit čtyři fáze rozvoje maloobchodní sítě v České republice:

- dynamický rozvoj v síti supermarketů, 1995 →,
- dynamický rozvoj v síti diskontů, 1997 →,
- dynamický rozvoj v síti hypermarketů, 1998 →,
- dynamický rozvoj v síti nákupních center 1998 →

Výše uvedené fáze byly doprovázeny procesy internacionalizace a koncentrace (Szczyrba 2005). Rozvoj obchodních center (dnes je v ČR kolo 80 obchodních center, Křižan a kol. 2017) a dalších obchodních formátů se projevil ve zhoršené kondici městských center, kde se začaly projevovat trendy banalizace sortimentního mixu (například v podobě *secondhandizace*) či takzvaného *trading-down* efektu (v posledních letech registrujeme nárůst počtu prázdných obchodních ploch). I v kontextu České republiky roste význam nakupování po internetu, což dokumentuje nárůst počtu nakupujících na internetu z 15 % v roce 2007 na 54 % obyvatel starších 16 let (ČSÚ 2018). Čeští zákazníci nakupují především oděvy (oblečení a obuv), kosmetiku či elektroniku. Mimo to roste i podíl nákupu potravin, který roste každým rokem (od roku 2010) průměrně o 1 % (ČSÚ 2018).

Kromě toho je nutné poznamenat, že řada center měst (nejenom malých) byla většinou s pomocí strukturálních fondů EU fyzicky revitalizována a estetizována. Stručně vyjádřeno, městská centra v Česku disponují relativně kvalitním hardware, ale slabým software.

Výše uvedené trendy mají vysokou relevanci i pro kontext malých měst v Česku, přičemž podle Spilkové (2018) se obyvatelé malých měst vyznačují nejvyšším podílem nakupování v hypermarketech, supermarketech a diskontech.

K dispozici máme prozatím jen velice omezenou evidenci (tři malá města Odry, Fulnek, Bílovec), nicméně ta naznačuje platnost výše uvedených trendů. Pro zajímavost, podíl prázdných ploch osciluje od 6 % (Bílovec) do 20 % (Odry a Fulnek), přičemž vysoký podíl zauímají prodejny nabízející levný sortiment (secondhandy).

Adaptace malých měst na změnu klimatu

Podle Mezinárodního panelu pro změnu klimatu IPCC z roku 2014 se jedná o „proces přizpůsobení se aktuálnímu nebo očekávanému klimatu a jeho účinkům. Klíčovým předpokladem je naše schopnost reagovat na probíhající nebo očekávané změny a navrhovat takové strategie, které budou zmírňovat nebo eliminovat jejich negativní environmentální, ekonomické a sociální důsledky, ať je jejich původ jakýkoliv (přírodní, antropogenní), a včas se připravili na očekávaný vývoj. Úspěšná adaptace na klimatickou změnu by měla přispívat ke snižování zranitelnosti a zvyšování odolnosti (resilience) vůči jejím dopadům, aniž by byla ohrožena kvalita životního prostředí a předpoklady ekonomického a sociálního rozvoje. (Birkmann a kol. 2013)

V našich střeoevropských podmínkách se změny klimatu projevují zejména změnami cyklů srážek, změnami průběhu teplot během roku nebo ubýváním zimních srážek. Dochází k častějším extrémním projevům počasí, jako jsou povodně, které jsou častější během roku a to zejména v jarních a letních měsících. Také průtoky na českých řekách a potocích jsou méně předvídatelné. Na druhé straně se Česká republika musí do budoucna připravit i na častější vlny veder a dlouhotrvající sucha. Častější zřejmě budou i větrné smrště nebo extrémní počasí v zimních měsících, zejména holomrazy, ledovka nebo sněhové bouře. (Brasseur a kol. 2017)

Přizpůsobení se změně klimatu přitom vyžaduje aktivní přístup na místní, regionální, národní a mezinárodní úrovni. Na nejdůležitější principy, ze kterých by měla adaptace na změnu klimatu vycházet, lze považovat integrovaný přístup jak při tvorbě, tak realizaci strategie boje proti klimatické změně. Do celého procesu musí být zapojena nejenom státní správa a územní samospráva, ale také aktéři podnikatelského a neziskového sektoru. Jedině efektivní a koordinované plánování může zvýšit odolnost České republiky vůči současným i budoucím dopadům změny klimatu (Ježek a kol. 2015).

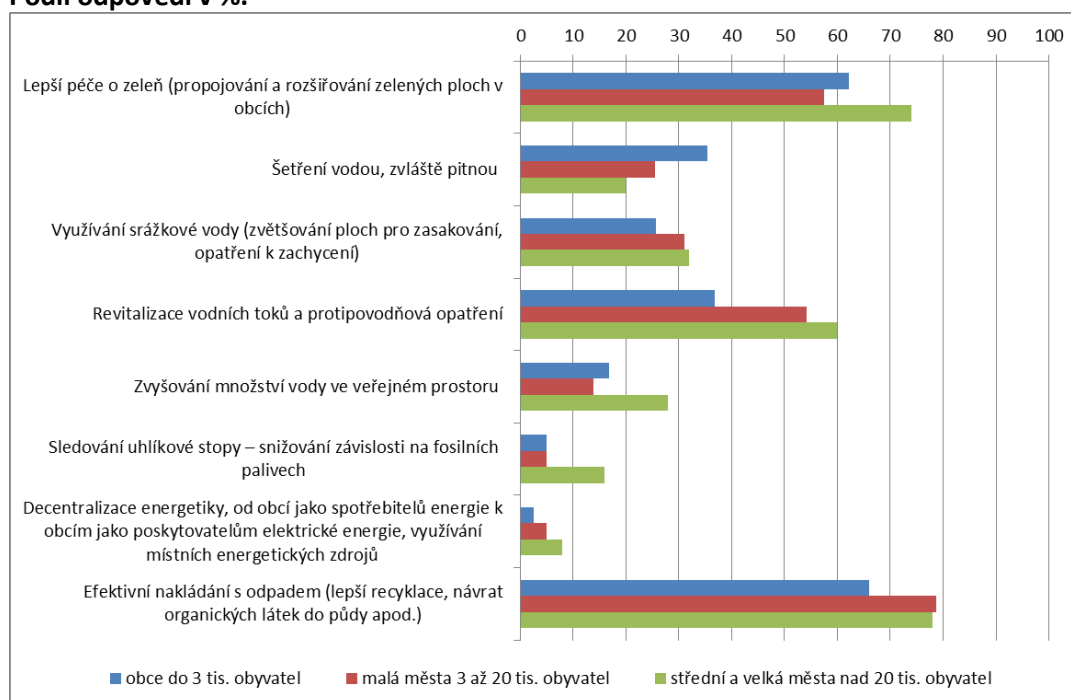
V reakci na klimatickou změnu se vykristalizovaly dva základní typy opatření: (1.) mitigační opatření – přímá a nepřímá opatření vedoucí ke snižování emisí skleníkových plynů (efektivnější využívání energetických zdrojů, využití větrné a solární energie, zateplování budov, výměna kotlů apod.) a (2.) adaptační opatření – opatření k přizpůsobování přírodního a socioekonomického systému skutečné nebo předpokládané změně klimatu včetně jejích dopadů.

V roce 2015 realizovala Katedra environmentálních studií Masarykovy univerzity reprezentativní výzkum zaměřený na to, jak obyvatelé ČR vnímají změnu klimatu. Dotázáno bylo 2.023 respondentů. Výsledky výzkumu ukázaly, že v české společnosti převažuje názor, že již globální změna klimatu probíhá (52 % lidí s tímto názorem souhlasí, 29 % nesouhlasí a 19 % neumí na tuto otázku odpovědět). Většina veřejnosti spojuje změny klimatu s činností člověka, přičemž se domnívají, že oni sami mohou proti změně klimatu udělat jen velmi málo. Více než 60 % respondentů uvedlo, že odpovědnost za aktivity proti změně klimatu mají především průmyslové podniky, Evropská unie, mezinárodní společenství a česká vláda, v menší míře pak ekologická sdružení a místní úřady. (KES 2015)

Jak ukázaly výsledky Eurobarometru (2016), tak na otázku, jaké problémy obyvatelé České republiky vnímají, tak pouze 11 % označilo klimatickou změnu za významný globální problém (průměr zemí EU činil 16 %, ve Švédsku tento podíl činil 39 % a např. v Německu 27 %).

Výsledky obou zmíněných výzkumů ukazují, že obyvatelé ČR patří k zemím, které se na klimatickou politiku dívají kriticky a nepřisuzují jí nijak zásadní význam. Za mnohem důležitější globální problémy považují hospodářskou situaci (ekonomický rozvoj současného světa), chudobu, hlad a přístup k vodě.

Obrázek 6-4. Odpovědi na otázku „Jaká opatření v rámci adaptace na klimatické změny jste ve vaší obci přijali? Jaká opatření jsou uvedena ve strategii rozvoje vaší obce/ vašeho města? Je možné více odpovědí“. Podíl odpovědí v %.

Zdroj: vlastní zjištění, 2017, n = 679.

Skutečnost, že adaptace na klimatickou změnu není klíčovým problémem nebo budoucí výzvou, kterou je zapotřebí řešit, potvrdilo také naše dotazování představitelů obcí a měst v ČR, realizované v létě 2017. Nutnost adaptace na klimatickou změnu vnímá přibližně 30 % středních a velkých měst (nad 20 tisíc obyvatel). V případě obcí a malých měst do 20 tisíc obyvatel činil tento podíl mezi 12 a 17 %. Na otázku jaké adaptační strategie nebo opatření obce a města jsou obsažena v jejich strategických dokumentech (strategických plánech) respondenti nejčastěji uváděli opatření v oblasti nakládání s odpady, péče o zeleň, revitalizaci vodních toků, protipovodňová opatření a teprve na dalších místech otázku šetření pitnou vodou a využívání srážkové vody.

V případě českých obcí a měst existuje celá řada bariér, které snižují schopnost výběru adekvátních opatření. Především se jedná o relativně malé povědomí o existenci klimatické změny a jejich dopadech na města. Stejně tak mají české samosprávy často nedostatečné znalosti o dopadech klimatické změny a o možnostech adaptačních opatření. Adaptační opatření jsou často zaměňována s mitigací (opatření ke snižování emisí). Mnohé obce a města někdy přijímají různá opatření, aniž by je spojovaly s adaptací na změnu klimatu. Obecně v ČR postrádáme komplexní pohled na adaptační strategie a opatření. V souvislosti s adaptačními opatřeními na klimatickou změnu a jejich kategorizací se často používají pojmy zelená, modrá a šedá infrastruktura. Obsah těchto pojmů uvádíme v tabulce 6-2.

Tabulka 6-2. Vymezení zelené, modré a šedé infrastruktury

infrastruktura	Zelená	modrá	Šedá
Definice	„Zelené“ přírodní a přírodě blízké prvky a oblasti ve městě, které mají další environmentální funkce. Poskytují ekosystémové služby „zdarma“, napomáhající mírnit projevy změny klimatu a přínosné pro obyvatele města	Modré“ prvky a oblasti se stejnou či obdobnou funkcí jako prvky zelené infrastruktury. Často je uváděna jako součást zelené infrastruktury	Jedná se o člověkem vytvořené struktury – budovy a infrastruktura ve městě – budované s cílem lépe snášet extrémní projevy počasí
Příklady	Zelené střechy, zelené fasády, zeleň ve veřejných prostorech apod.	Vodní prvky ve městě – např. jezírka, potoky, řeky	Zateplování, stínění, ventilace, vodě odolné konstrukce atp.
Přínos	Přírodní chlazení, zadržování vody, zvyšování energetické účinnosti staveb	Přírodní chlazení, čištění odpadních vod, zvládnání přívalových dešťů, retence vody, závlaha	Snížení teploty uvnitř budov, zvýšení kvality života obyvatel města

Zdroj: Třebický a Novák (2015), upraveno

Podle výsledků „Zpřesnění dosavadních odhadů dopadů klimatické změny v sektorech vodního hospodářství, zemědělství a lesnictví a návrhy adaptačních opatření“ může klimatická změna způsobit nebo přispět ke zvýšení problémů v obou extrémech hydrologického režimu, v obdobích hydrologického sucha i při výskytu povodní. Podstatné je zjištění, že výskyt období s nedostatkem vody je do budoucna očekáván s větší pravděpodobností, než zvětšení intenzity a četnosti přívalových srážek, které jsou příčinou povodní. (Pretel a kol. 2011)

Na základě „Návrhu koncepce řešení krizové situace vyvolané výskytem sucha a nedostatkem vody na území České republiky“ (MV 2011), „Odhadu dopadu klimatické změny na hydrologickou bilanci a možná adaptační opatření“ (Hanel a kol. 2012) a „Strategie přizpůsobení se změně klimatu v podmínkách ČR“ (MŽP 2015b) je v České republice zapotřebí především:

- Podpořit integrované plánování v oblasti vod a zahrnout vlivy a dopady ostatních sektorů hospodářství (např. energetiky, průmyslu, zemědělství, lesnictví, cestovního ruchu, zdravotnictví, územního rozvoje a dalších) z hlediska prognóz požadavků na vodní zdroje podle různých scénářů klimatické změny a vývoje společnosti.

- Optimalizovat vodní režim v krajině komplexním a integrovaným způsobem, tzn. plánovanou podporou opatření na vodních tocích a v nivách (revitalizací vodních toků a niv, realizací protipovodňových opatření pokud možno přírodě blízkého charakteru – obnova přirozených rozlivů, výstavba poldrů a protipovodňových hrází odsazených od vodních toků apod.) v součinnosti s opatřeními v ploše povodí (opatření ke zpomalení povrchového odtoku vody, protierozní opatření, podpora vsakování srážkových vod apod.).
- Využívat systém hodnocení výhledové vodní bilance v rámci šestiletých cyklů plánů povodí, aby umožnil posuzovat vývoj vodní bilance v její prostorové a časové proměnlivosti na území ČR (hydrologické i vodohospodářské) a racionální rozhodování státní správy při povolování odběrů a vypouštění.
- Koncepčně a legislativně řešit zvládnání dlouhodobého nedostatku vody, a tím předcházet eskalaci mimořádných událostí vyvolaných těmito extrémními meteorologickými jevy.
- Optimalizovat a zajistit funkce vodohospodářské infrastruktury (vodovodů a kanalizací) v případě extrémních hydrologických situací (sucho, povodně, zhoršená kvalita vody) a v případě dlouhodobých změn v hydrologickém cyklu.
- Provést revizi a aktualizaci vymezení oblastí ochrany vod ve smyslu vodního zákona (ochranných pásem vodních zdrojů, chráněných oblastí přirozené akumulace vod, zranitelných oblastí, citlivých oblastí, a dalších).
- Podpořit účinnými nástroji (legislativními, finančními, regulačními) vsakování dešťových srážek a systémy zachycování a opětovného využívání dešťových srážek ze zpevněných ploch v urbanizovaných územích s cílem zvýšit retenci vody v krajině a posílit vodní zdroje. Zvážit možnosti alternativních způsobů hospodaření s vodními zdroji např. formou řízené umělé infiltrace.
- Upravit systém povolování vypouštění odpadních vod tak, aby kladl maximální důraz na aplikaci BAT (*best available technology*).
- Snižovat spotřebu kvalitní pitné vody pro účely, k nimž není tak vysoká kvalita nezbytná (např. splachování toalet, praní, zavlažování zahrad apod.), a podporovat znovuvyužití částečně čištěných odpadních vod (*grey water*).
- Více zohlednit problematiku přístupu ke správě menších vodních toků a hospodaření v jejich povodích, jelikož se jedná o klíčové lokality z hlediska dopadů zvýšené variability klimatu na regionální úrovni (četný výskyt přívalových povodní, atd.).
- Revidovat seznam lokalit v Generelu území chráněných pro akumulaci povrchových vod - připravit a provést revizi s cílem posoudit stávající seznam lokalit v generelu a vytipovat další plochy lokalit vhodných pro vybudování vodních nádrží, ve smyslu posouzení zabezpečení funkce uvažovaných vodních nádrží v podmínkách klimatické změny a předpokládaných nároků na vodu (především k pokrytí potřeb obyvatelstva a energetiky).

7. Spolupráce obcí

Úsporná opatření v oblasti veřejné správy, rostoucí komplexita komunálních úkolů a rostoucí požadavky na kvalitu a efektivitu veřejných služeb, to vše jsou faktory, které v posledních letech vedly v mnoha zemích ke slučování obcí nebo k posílení meziobecní spolupráce (Alber, Zwilling, 2014; Nižňanský, 2009; Hulst, van Montford, 2007 a jiní). Otázka fragmentované obecní struktury přitom není novým problémem. V evropském kontextu začínají mít malé obce problémy s poskytováním veřejných služeb již v 60. letech 20. století. Změny územně-správních struktur, zvláště na lokální úrovni, se od té doby s větší či menší naléhavostí jeví jako nezbytnost. Od administrativních reforem se především očekává, že odstraní územní disparity mezi plátcí a uživateli veřejných služeb, posílí demokratické principy vládnutí a v neposlední řadě zvýší akceschopnost obcí v podmínkách globální konkurence. Obce si totiž v současné době stále více konkurují a „bojují“ mezi sebou o rezidenty, kvalifikované pracovní síly, investory, turisty apod. Změnou administrativních struktur většinou rozumíme slučování územně-správních jednotek (hlavně obcí) anebo posilování spolupráce územně-správních celků (obcí mezi sebou navzájem, v rámci městských regionů, aglomerací či metropolitních regionů). (Ferlaino, Molinari, 2009; Baldersheim, Rose, 2010; Gödl, 2013).

Snahy o konsolidaci obecní struktury nejsou ničím neznámým ani v ČR. Již v 70. a 80. letech minulého století, přestože jsme byli od ostatní Evropy odděleni železnou oponou, probíhalo slučování obcí i u nás. Komunistický režim, podobně jako západoevropské vlády, považoval fragmentovanou municipální strukturu za ekonomicky neefektivní, a snažil se dosáhnout direktivně slučování obcí. Na rozdíl od západních zemí, jejichž vlády se snažily slučování obcí dosáhnout pomocí společenského konsensu, nebyly v bývalých socialistických zemích úvahy o společenských dopadech tohoto procesu, zvláště o ztrátě místní identity, brány v úvahu. Takže většina obcí, které se v 70. a 80. letech násilně sloučily, se počátkem 90. let zase osamostatnila. Až v roce 2005 přišlo v Ministerstvo vnitra s myšlenkou vytváření společenství obcí, podle francouzského vzoru, která však nezískala politickou podporu. V posledních letech diskusi na toto téma vyvolal zvláště projektu Svazu měst a obcí ČR „Obce sobě“, který se snaží prosadit vznik dobrovolných sdružení obcí v rámci správních obvodů obcí s rozšířenou působností. Česká republika, společně s Francií, Itálií a Slovenskem patří k zemím s nejvíce roztržitou obecní strukturou, jejíž řešení se stává stále naléhavější (Bernard, Kostecký, Illner, Vobecká, 2011; Jetmar a kol., 2015; Ježek, Kopecký, Malast, 2016).

Otázka slučování obcí a meziobecní spolupráce je dnes předmětem vědecké i politické diskuse snad ve všech vyspělých zemích. Většina nám známých výzkumných výsledků má národní rámeček. Výsledky mezinárodních komparativních výzkumů ukazují, že počet faktorů, ovlivňujících úspěšnost slučování obcí a meziobecní spolupráci je natolik velký a zkušenosti jednotlivých zemí natolik odlišné (odraz odlišných kulturních, resp.

institucionálně-správních tradic jednotlivých zemí), že jejich zobecnění je velmi obtížné (Swianiewicz, 2010; Zimmermann, Höflechner, Rindlisbacher, 2016).

Při posuzování výhod a nevýhod, resp. přínosů a ztrát slučování obcí a meziobecní spolupráce, jako dvou způsobů konsolidace obecní struktury, se většinou berou v úvahu taková kritéria, jako efektivnost fungování veřejné správy, demokratičnost rozhodování, finanční aspekty anebo výhody či nevýhody pro samotné obce a pro stát jako celek. V literatuře nalezneme také snahy o jejich typologizaci, které jsou většinou kritizovány, neboť jsou často schématické a podstatné odlišnosti neberou v úvahu. Zvláště zobecňování zkušeností s meziobecní spoluprací je velmi obtížné, neboť může mít různý rozsah, délku trvání a intenzitu (od jednoúčelových a krátkodobých forem až k víceúčelovým a dlouhodobým formám), různou právní formu (od neformální spolupráce, bez právní formy, až po velmi komplikované právně-organizační struktury) či různé oblasti působení (od zajištění technické infrastruktury jako je zásobování vodou, odkanalizování nebo nakládání s odpady, přes školství, kulturu a sportu až po sociální služby, zdravotní péči, veřejnou dopravu, společné plánování nebo administrativní činnosti).

V následujících dvou subkapitolách přinášíme v literatuře nejčastěji zmiňované argumenty pro a proti slučování obcí a meziobecní spolupráci (Alber, Zwilling, 2014; Čermák, Illner, Vajdová, 2006; Biwald, Hack, Wirth, 2006; Gluhak, Ivanović, Jackson, Podolnjak, 2010; Hulst, van Montfort, 2007; Khendriche Trhlínová, 2014; Matschek, 2011; Stirn, 2013; Swianiewicz, 2010, Ježek, Kopecký, Malast, 2016).

Argumenty pro a proti slučování obcí

V kontextu zvyšování efektivnosti veřejné správy se od slučování obcí většinou očekává, že povede k rozšíření nabídky a k vyšší kvalitě veřejných služeb, což přesahuje možnosti malých obcí. Velké obce totiž většinou disponují více zdroji (jak finančními, tak lidskými), že mohou lépe uspokojovat potřeby a přání místních obyvatel. Často se také očekává, že slučování obcí přispěje k větší profesionalizaci veřejných služeb a ke snižování celkových nákladů. Proti slučování obcí hovoří praktické zkušenosti mnohých obcí. Slučováním se většinou počet zaměstnanců nesnižuje. Naopak. Personální náklady jsou většinou vyšší, než činí součet personálních nákladů obcí před jejich sloučením. Větší obce mají obvykle více úkolů, a tudíž vyšší personální náklady. Častým důsledkem slučování obcí je také nárůst byrokracie. Dobrovolnictví, s nímž se často setkáváme v malých obcích, je po sloučení obcí většinou nahrazováno činností profesionálních zaměstnanců. Teorie veřejné volby předpokládá, že pro jednotlivé veřejné služby existuje odlišná optimální velikost místa poskytování. Slučování obcí jde většinou proti uplatnění tohoto principu. Pokud je např. pro dvě obce výhodnější mít společnou školu, nemusí to platit pro jiné služby, jako je např. svoz komunálního odpadu. Výhodu malých obcí lze spatřovat také v tom, že jsou většinou přehlednější a méně komplexní, než velké obce, takže jsou schopné rychleji a méně byrokraticky řešit vznikající problémy.

Malé obce mají problém obsadit politické pozice (starosta, obecní zastupitelstvo), takže jejich sloučením se může tento problém zlepšit. Tím může současně dojít k růstu atraktivity zmíněných politických pozic, resp. zastávaných správních úřadů. Na druhé straně politická participace občanů je v malých obcích vyšší, než v obcích velkých. Podobně v případě pocitu sounáležitosti s obcí. Identifikace obyvatel s obcí (místní identita) je v ČR, jak ukazují četné sociologické výzkumy, v porovnání s vyššími územními celky (např. kraji nebo státem), podstatně vyšší, než v okolních zemích. Obyvatelé Německa či Rakouska cítí silnou identitu k spolkovým zemím a k historicky vzniklým regionům. Rozhodování o optimální velikosti obce je velmi obtížné i z toho důvodu, že při slučování obcí nemůžeme zohlednit všechny požadavky. Vždy se jedná o politické rozhodnutí, přičemž počet obyvatel je pouze jedním z kritérií.

Pokud se jedná o způsob financování, tak ve prospěch slučování obcí hovoří snižování závislosti velkých obcí na vyšších úrovních veřejné správy (regionální/ krajské, národní). Slučováním dochází také k růstu místní

finanční autonomie. Při vyjednávání s regionální správou nebo s centrálními úřady mají větší obce obvykle lepší výchozí pozici. Je-li obecní struktura příliš rozdrobená, tak existují vyšší výdaje na veřejnou správu jako celek, a také nutnost finančního vyrovnávání mezi velkými a malými obcemi. To většinou znamená nutnost posilování malých obcí v rámci rozpočtového určení daní. Kritikové často argumentují, že úspora nákladů je fikcí, protože například sloučením dvou slabých obcí nevznikne finančně silná obec. Nesníží se ani potřeby místních obyvatel. Naopak budou spíše větší a hlavně komplexnější.

Z pohledu obcí se slučováním obcí posiluje pozice starosty, dochází k profesionalizaci veřejné správy a vytváří se větší prostor pro vyjednávání obcí s regionálními a národními vládami. Jako riziko se nejčastěji uvádí ztráta autonomie a místní identity sloučených obcí. Z pohledu státu se sloučením obcí vytváří prostor pro vznik kapitálově silnějších a výkonnějších obcí, na které může do budoucna přenést některé pravomoci (v rámci pokračující decentralizace) a které poskytují komplexnější veřejné služby.

Z hlediska uplatňování demokratických principů vládnutí se slučováním obcí vytváří příležitost pro zvyšování vlivu a legitimacy zvolených představitelů, na rozdíl od netransparentních forem kooperace. Za riziko se považuje snížení politické zodpovědnosti, tedy vzdálení se volených představitelů od občanů anebo střet kulturních odlišností obyvatel původních obcí.

Argumenty pro a proti meziobecní spolupráci

Z pohledu obcí představuje meziobecní spolupráce možnost zachování autonomie a přitom postupné sbližování s okolními obcemi, které mají o spolupráci zájem. Spolupracují s těmi, se kterými sdílejí stejné potřeby a v rámci takových organizačních struktur, které jim vyhovují. Nejčastěji uváděných rizikem meziobecní spolupráce jsou problémy spojené s rozhodováním (dosažení dohody je většinou časově náročné) a s rozpočítáváním nákladů v případě společných služeb nebo projektů. Každá změna vyžaduje intenzivní komunikaci a hledání konsensuálního řešení. Někdy se může jednat o nekonečný proces.

Z pohledu státu si obce zachovávají politickou identitu, takže nejsou zapotřebí velmi nepopulární zásahy do velikostní struktury obcí anebo jejich autonomie. Výhodou je také skutečnost, že ke spolupráci může docházet ve vybraných územích a při řešení konkrétních problémů. Tam kde je to zapotřebí. Spolupráce se může zintenzivňovat, stejně tak může být revidována nebo ukončena.

Z hlediska uplatňování demokratických principů společenského řízení nevznikají obavy o ztrátu místní identity. Na druhé straně vzniká riziko, že pokud obec spolupracuje v mnohých oblastech, narůstá politický vliv administrativních pracovníků a klesá možnost kontroly ze strany volených zástupců a tím také občanů.

Podle vyjádření respondentů bychom v České republice měli větší pozornost než slučování obcí věnovat dobrovolné spolupráci obcí, kterou více jak ½ respondentů považuje za nejlepší cestu, jak konsolidovat roztříštěnou strukturu místní samosprávy. V případě slučování obcí mají respondenti (49 % respondentů) největší obavu ze ztráty místní identity a výjimečnosti. Zvláště představitelé nejmenších obcí do 1 tisíce obyvatel to vidí jako překážku. Dalšími argumenty proti slučování obcí jsou tradiční rivalita obcí (26 %) a obava, že sloučením obce s jinou se zvětší dojezdová vzdálenost a zhorší dostupnost některých veřejných služeb (24 %). Přibližně ¼ respondentů se dále obává, že slučování obcí by vedlo k oslabení rozhodovacího vlivu sloučených obcí a k upřednostňování rozvoje centrálních obcí na úkor okrajových, tak jako v 70. letech minulého století při zavádění systému střediskových obcí.

Pokud by ke slučování obcí mělo podle respondentů přeci jen dojít, tak konečné slovo o tom, ke které obci se přiřadí, by měli mít občané sloučených obcí (37 %). Podle názoru 21 % představitelů obcí nejsou lidé v obcích o přínosech slučování dostatečně informováni. Procesu slučování také podle některých (10 %) brání místní politici, neboť zrušením obcí, resp. jejich přiřazením k jiným, by došlo k odstranění sítě neformálních

a klientelistických vztahů. Obecně někteří postrádají politickou podporu slučování obcí a dohodu klíčových politických stran o jeho nezbytnosti (7 %). K tomu lze dodat, že jedním z významných faktorů, který přispěl k úspěšnosti slučování obcí v letech 2011 až 2015 ve Štýrsku (Rakousku) byla právě dohoda dvou vůdčích politických stran, zastoupených v zemské vládě.

Více než 27 % respondentů zastává názor, že místo slučování obcí bychom v ČR měli pokračovat přenesením dalších kompetencí a upevněním pozice obcí s rozšířenou působností (ORP). Takto se vyjádřilo 27% představitelů obcí a měst, přičemž takové řešení by uvítali zvláště zástupci malých měst (velikostní kategorie 5 až 20 tisíc).

Pro více než 50 % dotázaných je meziobecní spolupráce nejpřirozenějším způsobem konsolidace roztržité obecní struktury, která na území ČR existuje od 19. století. Ve prospěch intenzivnější spolupráce obcí nejvíce hovoří rostoucí komplexita problémů, na jejichž řešení nemají samostatné obce dostatečné zdroje a kapacity (lidské, finanční, znalostní i organizační). Takto se vyjádřilo 51 % představitelů obcí a měst. Dalším důvodem k zintenzívnění meziobecní spolupráce je nedostatek finančních prostředků (40 %) a aktuální tlak problémů, které nejsou samostatné obce schopné řešit (32 %).

Diskuse o konsolidaci obecní struktury nejenom v České republice se často dostává do extrémní polohy: buď slučování obcí, nebo větší podpora meziobecní spolupráce. Empirický výzkum provedený mezi představiteli českých obcí a měst ukázal, že oba procesy se navzájem nevylučují. Jedná se o komplementární procesy, jejichž smyslem je zvýšit výkonnost a efektivitu fungování obcí. Jak uvádí např. Stirn (2013), tak v zemích, v nichž došlo k výraznému slučování obcí (např. v Dánsku), stále existují ekonomické a konkurenční důvody pro různé formy meziobecní spolupráce, formou vytváření národních nebo nadnárodních sítí měst, metropolitních regionů apod. Podpora meziobecní spolupráce navíc může být prvním krokem na dlouhé cestě, vedoucí ke slučování obcí.

Jak potvrzuje Bolgherini (2011), tak zvýšenou míru meziobecní spolupráce nacházíme v zemích, kde se nepodařilo reformovat administrativní systém formou slučování obcí. Jako příklad uvádí zvláště Itálii a Německo. V zemích, v nichž došlo k odmítnutí snah o konsolidaci municipální struktury formou slučování obcí, se většinou vlády snaží vytvářet pobídkové (motivační) systémy, které mají vést ke zvýšené míře meziobecní spolupráce. Poskytují jim zvláštní dotační programy anebo hledají nové právní formy, umožňující snazší navazování kooperačních vztahů. Meziobecní spolupráce se tak podle mnohých autorů může stát plnohodnotnou alternativou ke slučování obcí (srov. Hulst, van Monfort 2007; Swianiewicz 2010).

Výsledky empirického výzkumu ukazují, že preferovanou cestou, jak konsolidovat obecní strukturu v České republice, je intenzivnější podpora meziobecní spolupráce. V této souvislosti více jak 54 % obcí a měst hodnotí dosavadní vládní podporu za nedostačující. Postrádají hlavně speciální národní nebo krajské dotační programy, které by podporovaly nejenom společné mikroregionální projekty, ale také každodenní administrativní a manažerskou činnost zastřešujících organizací. Jak totiž ukázal jiný náš výzkum, tak organizace meziobecní spolupráce mají často problémy s institucionálním financováním (Ježek, Kopecký, Malast, 2016). Z projektových finančních prostředků většinou nejsou schopny zabezpečit mzdy svých spolupracovníků anebo každodenní chod kanceláře, což snižuje jejich akceschopnost a dlouhodobou udržitelnost. Organizace meziobecní spolupráce by se měli snažit hledat vlastní zdroje financování, ať již se jedná o členské příspěvky nebo o vlastní hospodářskou činnost (pronájmy, služby atd.). Důvodem je situace po roce 2020, kdy lze očekávat výrazné snížení objemu prostředků ze strukturálních fondů EU. Dlouhodobá existence řady organizací meziobecní spolupráce je tak ohrožena.

Obce v ČR preferují spolupráci, která má vesměs mikroregionální charakter. Za základní konstituční principy kooperačních vztahů považují svobodný výběr partnerů a dobrovolnou účast na spolupráci. Nechtějí tudíž,

aby jim stát či kraj autoritativně určoval, s kým se mají spojovat, resp. v rámci jakých územních struktur by měli spolupracovat. Např. správní obvody obcí s přenesenou působností (někdy nazývané „malé okresy“) se neukazují jako nejvhodnější územní struktury, neboť nejsou vždy vhodně vymezené. Výzkumy meziobecní spolupráce obecně ukazují, že neexistuje žádný optimální počet obcí, které by měly spolupracovat. Územní dosah meziobecní spolupráce totiž úzce souvisí se stanovenými cíli a úkoly. Pokud se jedná o spolupráci v sociální nebo kulturní oblasti, tak jsou vhodnější menší územní celky, v rámci nichž se aktéři důvěrně znají. Pokud ale má být cílem meziobecní spolupráce podpora ekonomického rozvoje nebo společný regionální marketing, jsou vhodnější větší územní celky, schopné generovat více zdrojů.

Nabídka organizačně-právních forem meziobecní spolupráce se respondentům jeví jako dostatečná a není zapotřebí hledat nějaké nové formy. S tím lze souhlasit. Veřejná diskuse o meziobecní spolupráci se v ČR podle našeho názoru zužuje pouze na obce, takže nejvíce aplikovanou právní formou je sdružení obcí podle zákona č. 128/2000 Sb. o obcích (Kopecký a kol, 2015). Právní řád ČR přitom nabízí celou řadu dalších forem, které mimo jiné umožňují aktivnější participaci dalších aktérů (občanských iniciativ, neziskových organizací, podnikatelů atd.) na činnosti organizací meziobecní spolupráce. O těchto převážně soukromoprávních formách je nutné začít uvažovat zvláště v souvislosti s hledáním soukromých zdrojů financování organizací meziobecní spolupráce. Jedná se o výzvu, na kterou by se měly obce začít připravovat.

Přestože zvláště malé obce jsou na jakékoliv zmínky o slučování obcí značně citlivé, jak ukázaly mimo jiné jejich odezvy na realizovaný výzkum, tak by bylo chybou na tuto otázku rezignovat. Představitelé měst (nad 5 tisíc obyvatel) si totiž uvědomují, že se v budoucnu otázkám příliš velkého počtu malých obcí nevyhneme a čím dříve se tímto problémem začneme zabývat, tím lépe. Diskuse o případném slučování obcí musí být otevřená a koncepčně orientovaná, přičemž je nutné zvažovat všechna možná řešení a jejich výhody a nevýhody. Zahraniční zkušenosti jsou cenné, ale nelze je automaticky přenášet do podmínek ČR. Máme tím na mysli především často diskutované francouzské zkušenosti s obecními společenstvími. Napoleonský systém státní správy má zcela odlišnou tradici, než systém vzniklý na našem území. Proto bychom podle našeho názoru měli větší inspiraci hledat v Rakousku a Německu, případně v Itálii a Švýcarsku.

8. SCÉNÁŘE BUDOUCÍHO VÝVOJE SÍDEL A NÁVRH MODELOVÝCH ŘEŠENÍ

Po diskusi o koncepčním přístupu k identifikaci scénářů budoucího vývoje sídel do 15 tisíc obyvatel (malých měst) jsme usoudili, že bude nejlepší i z důvodu potřebné mobilizace aktérů, formulovat scénáře převážně jako hrozby, to znamená až na výjimky jako negativně vymezené.

Jedná se o procesy, které již v současnosti působí a je možné je empiricky doložit.

V praxi bude vždy záležet na místních aktérech, jak význam toho kterého scénáře posoudí, zda jej budou považovat za hrozbu nebo příležitost anebo jakým způsobem (zda vůbec) na ně budou reagovat.

Co se týká signálů, tak je velmi obtížné normativně určit, kdy už by mělo město začít řešit pokles počtu obyvatel nebo rosoucí počet nevyužívaných nemovitostí. Jedná se o politickou otázku. Současná teorie říká, že města by měla v podstatě permanentně monitorovat a analyzovat svůj rozvoj, anticipovat změny a na ně zavčasu reagovat. Realita je této představě velmi vzdálená. Vždy se jedná o politickou otázku, jak místní aktéři danou situaci zhodnotí a jak zareagují. Jsou města, která se snaží svoji budoucnost aktivně ovlivňovat, stejně tak města, která odevzdaně čekají, co přijde, nebo očekávají, že problémy vyřeší někdo jiný, nejčastěji stát.

Níže uvádíme přehled těch nejvýznamnějších trendů. Vždy je uveden jejich název, stručný popis, dopad na rozvoj malých měst a návrh modelových adaptačních opatření.

Demografický vývoj sídel

Pokračující pokles počtu obyvatel

Jedná se o proces, který je výsledkem spolupůsobení celé řady faktorů, jimiž se zabýváme v analytické části studie, který souvisí s celkovým prohlubováním ekonomické a sociální diferenciace, dále s koncentrací lidí a ekonomických aktivit do větších měst a metropolitních regionů, s procesem stárnutí obyvatel, s dostupností občanské vybavenosti i se subjektivními představami lidí o kvalitě života.

Tento scénář se s různou intenzitou týká velké části venkovských obcí a malých měst. Konkrétní vývoj v jednotlivých obcích a městech bude ovlivňován nejenom přirozenou měnou (věková struktura, stárnutí), kterou jsme schopni relativně přesně prognózovat, ale také migracemi (v rámci ČR i zahraničními). Obecně

Lze očekávat, že budou pokračovat a zesilovat trendy, které již v současnosti existují. To znamená, pokud již dnes počet obyvatel nějakého malého města klesá, tak lze s vysokou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že tento trend bude pokračovat i v budoucnosti. Ohrožena jsou zvláště sídla v periferních regionech a ve starých průmyslových regionech. Ve větší míře se to týká také sídel s horší místní identitou a slabým sociálním kapitálem.

Adaptační strategie:

Jak již bylo uvedeno, tak pokles počtu obyvatel je důsledkem spolupůsobení vzájemně se ovlivňujících (posilujících) faktorů, takže neexistuje žádná jednoduchá strategie, jak tento trend zvrátit, nebo dosáhnout jeho obratu. Řešení tudíž není triviální ani jednoduché. Strategie snažící se přilákat do malých měst nové obyvatele (např. prostřednictvím nabídky bydlení) nejsou s výjimkou obcí a měst v zázemí metropolitních regionů vždy úspěšné. Navíc při realizaci takových strategií mohou vznikat konflikty, proč by měli být podporováni nově příchozí rezidenti na úkor místních obyvatel? Zahraniční zkušenosti ukazují, že se jedná o trend, kterému je vhodné se spíše přizpůsobovat a neočekávat, že počet obyvatel bude do budoucnosti růst. Také v České republice existuje řada malých měst, jejichž počet obyvatel pozvolna klesá, přičemž se dokáží bez větších problémů na tento trend adaptovat. Strategická pozornost by proto měla být soustředěna na místní obyvatele a hledány způsoby, jak je v obcích/ městech udržet a zvyšovat kvalitu jejich života. Specifická pozornost by přitom měla být věnována dětem, mládeži, mladým rodinám a také seniorům.

Příklady dobré praxe z Německa ukazují, že ve specifických podmínkách lze dosáhnout příchodu nových obyvatel (Wanfried - senioři z Nizozemí, Hoppstädten-Weiersbach - podnikatelské rodiny z Číny). Podmínkou je, že obce/ města musí být pro nově příchozí atraktivní. Jestliže v České republice dochází k poklesu počtu obyvatel přirozenou cestou, přičemž není politická vůle danou situaci řešit mezinárodními migracemi, tak je zapotřebí počítat s tím, že počet obyvatel bude klesat.

Pokračující proces stárnutí obyvatel

Jedná se o megatrend, který působí ve všech vyspělých zemích. V důsledku stárnutí populace se budou zvyšovat nejenom obecní výdaje na zabezpečení sociálních a zdravotních služeb, resp. na jejich kvalitu a dostupnost (mobilita). Nejvýraznější dopady bude mít v malých městech v periferních regionech, kde se nejvýrazněji projevuje trend odchodu zvláště mladých lidí.

Adaptační strategie:

Bude záležet na místních aktérech, jak se k tomuto trendu postaví, zda jej budou považovat za hrozbu nebo příležitost. Přizpůsobit se tomuto procesu v praxi znamená více investovat do občanského vybavení, zvláště do sociální a zdravotní péče, resp. do kvality života seniorů. Zahraniční zkušenosti ukazují, že tzv. stříbrná ekonomika může zdrojem příjmů a podnikání, to znamená, že může být do budoucnosti oblastí generující nová pracovní místa. Jelikož se většinou jedná o individuální služby, tak nehrozí jejich rušení v důsledku digitalizace ekonomiky.

Příklad německého Rödentalu dokumentuje, že lze budoucnost města spojit s konceptem vícegeneračního města, přičemž orientace na seniory představuje novou perspektivu stabilizace města. Některá města se snaží místní populaci „omladit“ alespoň tím, že usilují o lokalizaci škol a školských zařízení ve svých centrech

(studenti přinášejí do měst život). Příkladem je např. bavorské město Hof (nedaleko Aše), kde již v 90. letech vznikla Hachhochslule Hof, která využila necvyužívané budovy v centru města.

Selektivní odchod obyvatel do větších měst a metropolitních regionů

Jedná se vysávací efekt, který zhoršuje věkovou a vzdělanostní strukturu zvláště obcí a měst v periferních regionech a ve starých průmyslových regionech. V posledních letech dochází k tomu, že se stěhují nejenom mladí lidé, ale i senioři za kvalitnější nabídkou sociálních a zdravotních služeb.

Adaptační strategie:

Řešením je orientace na potřeby jednotlivých cílových skupin – děti a mládež, začínající podnikatelé, senioři apod. – hledání takových nástrojů, jak tyto lidi na venkově a v malých městech udržet. Opatření mají individualizovanou podobu a nemůže se jednat o paušalizovanou strategii. Již u dětí a mladých lidí je zapotřebí budovat jejich vztah k lokalitě, poskytovat jim informace o možnostech jejich existence v obcích/městech (pracovních a podnikatelských příležitostech apod.). Zvláštní pozornost je zapotřebí věnovat odcházejícím lidem a zjišťovat důvody jejich odchodu, resp. podmínky, za kterých by byli ochotni se vrátit. Týká se to zvláště malých obcí, kde se „všichni znají“.

Pokračující proces stěhování lidí z velkých měst a metropolitních regionů na venkov a do malých měst (kontraurbanizace)

Jedná se o selektivní proces, který je ovlivněn celou řadou faktorů. Úzce souvisí se situací ve velkých městech a metropolitních regionech: s dostupností bydlení, nabídkou pracovních příležitostí, s negativními urbanizačními efekty (dopravní zácpy, znečištěné životní prostředí apod.) a v neposlední řadě se změnou životních stylů lidí a jejich odlišnými představami o smyslu a kvalitě života. V posledních letech roste význam venkova jako „životního stylu“. Příchod nových lidí (zvláště mladých lidí, rodin s dětmi nebo mladých seniorů) do suburbanizovaných území znamená nejenom zvýšené rozpočtové příjmy, ale také výdaje na zabezpečení technické a sociální infrastruktury (mateřské školy, základní školy apod.). Příliš rychlý růst obyvatel může vyvolávat celou řadu problémů mezi starousedlíky a nově příchozími rezidenty.

Adaptační strategie:

- Zvyšování atraktivity z hlediska bydlení, vzdělávání, pracovních a podnikatelských příležitostí, možností trávení volného času apod.
- Komunikační strategie – prezentace malých měst a života v nich jako ideálních míst pro bydlení a založení existence

Občanské vybavení

Koncentrace občanského vybavení (maloobchod, školství, zdravotnictví, sociální služby, kultura, sport) do centrálních míst vyššího řádu

Prostorové rozmístění občanského vybavení se mění (školství, zdravotnictví, sociální služby, kultura, sport). V důsledku rostoucích požadavků na kvalitu, standardizačních opatření, rostoucím nákladům (nejenom v důsledku poklesu počtu obyvatel) atd., dochází ke koncentraci občanského vybavení (veřejných služeb) do větších obcí a měst (centrálních míst vyššího řádu). Jedná se o trend, který v souvislosti s probíhajícími demografickými změnami nelze zvrátit, nanejvýš ho lze vhodnými opatřeními oddálit. V této souvislosti se ukazuje jako nutné hledat alternativní řešení, jak potřebné služby zabezpečit. Ani velmi ambiciózní strategie rozvoje rakouského venkova (2017) nepředpokládá, že se podaří zvrátit demografický vývoj venkovských oblastí a malých měst. Tento se týká zvláště malých obcí a měst mezi metropolitními regiony a v periferních regionech.

Jak již bylo uvedeno v úvodní části, tak dnešní koncepční přístupy k zabezpečování veřejných služeb (občanského vybavení) rezignují na normativní přístupy „ze shora dolů“, takže se v praxi hledají místně/regionálně specifické adaptační strategie rozvoje občanského vybavení, jak čelit takovým výzvám jako je stárnutí populace, pokles počtu obyvatel, vyšší požadavky na kvalitu veřejných služeb apod. Tyto strategie mají často mikroregionální charakter a vznikají v rámci spolupráce mezi veřejnou správou, občany a dalšími relevantními aktéry. V německy hovořících zemích se v této souvislosti hovoří o zdravotnických regionech, školských regionech, které organizačně fungují podobně jako naše mikroregiony nebo místní akční skupiny.

Adaptační strategie:

Existují čtyři základní možnosti:

- Decentralizace některých správních funkcí nebo veřejných služeb – v ČR se v současnosti diskutuje např. o možnostech přenesení některých kompetencí (např. vydávání občanských a řidičských průkazů) na pověřené obce II. typu
- Integrace poskytovaných služeb (umístění několika služeb do jedné budovy nebo prostoru, spolupráce mezi poskytovateli služeb v oblasti informací, správy, školení apod., spolupráce mezi veřejnými, soukromými a komunitními organizacemi)
- Alternativní a flexibilnější přístupy k poskytování služeb (vč. mobilních služeb = přivedení služeb k lidem)
- Digitální řešení (využívání služeb on-line, řešení vedoucí ke snižování potřeby za službami cestovat)

V zahraničí existují v této souvislosti různé modelové příklady toho, jak lze řešit otázku občanského vybavení v podmínkách stárnutí a poklesu populace. Problém je, že veřejné služby jsou často v kompetenci národních vlád, většinou podléhají regulacím, takže využívání zahraničních zkušeností je v této souvislosti velmi omezené.

https://www.bbsr.bund.de/BBSR/DE/FP/Weitere/AnpassungDemografischerWandel/SicherungVersorgung/Mobilitaet/01_Start.html

Řadu možností a způsobů, jak chytře řešit občanské vybavení, resp. veřejné služby na venkově, nabízí publikace „Chytrý venkov. Obnova a rozvoj služeb na venkově. EU Rural Review č. 26 (2018). Kde i malá města mohou získat inspiraci pro svoji činnost.

http://eagri.cz/public/web/file/598387/Rural_Review_26_Smart_Villages_CS_V06_web.pdf

Mobilita

Růst významu alternativních způsobů mobility

Mobilita lidí žijících nejenom v malých městech se stává stále důležitější součástí života lidí. Rostou nároky nejenom na kvalitu, ale také na dostupnost. Prostřednictvím většího využívání internetu bude sice do budoucna možné některé cesty omezit (cesty do zaměstnání, za maloobchodem apod.), na druhé straně podle dopravních prognóz se budou dopravní výkony spíše zvyšovat. Stále větší roli v dopravní obsluhovanosti bude hrát veřejná hromadná doprava, i když osobní automobil zůstane významným dopravním prostředkem lidí žijících na venkově a v malých městech. Problémem nedostatečné mobility jsou nejvíce postiženi senioři a lidé s omezenou mobilitou. Hledání alternativních způsobů je největší výzvou pro malá města zvláště v periferních regionech.

Adaptační strategie:

- Investice do opravy místních komunikací a silnic III. a IV. třídy
- Budování mikroregionálních dopravních systémů – především otázka zabezpečení mobility lidí od jejich domu k vlakovým a autobusovým zastávkám
- Podpora alternativních forem mobility – car-sharing, společné mikrobusy, taxi na zavolání, rozvoj cyklo dopravy, vyšší dostupnost pro pěší apod.
- Využívání digitálních technologií v organizaci dopravy na lokální a mikroregionální úrovni

Přechod od průmyslové k postindustriální/ digitální společnosti a od růstové k post-růstové ekonomice

Koncentrace ekonomických příležitostí do měst a metropolitních regionů (v důsledku procesu metropolizace)

Pokles pracovních příležitostí v priméru a sekundéru

V případě koncentrace ekonomických příležitostí do měst a metropolitních regionů se jedná se o proces, který různým způsobem zasáhne jednotlivé typy venkovských regionů, resp. jednotlivá města. Úzce souvisí s jejich ekonomickou strukturou a s konkurenceschopností jednotlivých podniků a oborů.

Obecně lze uvést, že tento trend nejvíce postihne periferní venkovské regiony a zvláště ta města, v jejichž ekonomické struktuře převažuje zaměstnanost v tradičních odvětvích nebo několika málo podnicích, které ztratí konkurenceschopnost. V zázemí velkých měst a metropolitních regionů lze naopak očekávat nárůst pracovních příležitostí v poznatkově náročných službách, případně kreativních odvětvích.

Co se týká poklesu pracovních příležitostí v priméru a sekundéru, tak se především jedná o oblast zemědělství, lesnictví a průmyslu. Hlavním důvodem bude ztráta konkurenční schopnosti firem působících

v těchto odvětvích. Nelze přesně stanovit, kterých firem nebo oborů se to dotkne. Větší ohrožení je na straně měst, kde existují jedna nebo dvě firmy, které zabezpečují významnou část místní zaměstnanosti.

Adaptační strategie:

Významným způsobem, jak „bránit“ pokračující koncentraci ekonomických příležitostí do měst a městských regionů, je vytváření regionálních lokalizačních a urbanizačních efektů. Nástrojem často bývá rozvoj klastrů a klastrových iniciativ.

Klastry jsou místní/ regionální koncentrace vzájemně propojených firem a institucí v konkrétním oboru. Klastry zahrnují skupinku provázaných průmyslových odvětví a dalších subjektů důležitých pro hospodářskou soutěž. Obsahují např. dodavatele specializovaných vstupů, jako jsou součásti, stroje a služby, a poskytovatele specializované infrastruktury. Klastry se často rozšiřují směrem dolů k odbytovým kanálům a společnostem v průmyslových odvětvích příbuzných z hlediska dovedností, technologií nebo společných vstupů. Mnoho klastrů také zahrnuje vládní či jiné instituce, jako např. univerzity, normotvorné agentury, výzkumné týmy či obchodní asociace, které poskytují specializovaná školení, vzdělávání, informace, výzkum a technickou podporu.

OECD definuje klastry jako sítě vzájemně závislých firem, institucí produkujících znalosti, přemostujících institucí a zákazníků propojených do výrobního řetězce, který vytváří přidanou hodnotu. Zúčastněné společnosti si navzájem konkurují, ale současně jsou nuceny řešit řadu obdobných problémů (vzdělávání zaměstnanců, přístup ke stejným dodavatelům, spolupráce s výzkumnými a vývojovými kapacitami, nedostatečné zdroje na výzkum apod.). Díky spolupráci v těchto oblastech mohou řadu svých omezení překonat a získat konkurenční výhodu, která se těžko napodobuje.

Klastry jsou zakládány proto, aby zlepšovaly výsledky zapojených společností, zvyšovali počet inovací, iniciovaly vznik nových firem, zvyšovaly export, přilákaly investice, podporovaly významnou základnu a v neposlední řadě podporovaly lokální/ regionální rozvoj.

Specifikem českého prostředí, resp. všech postsocialistických zemí je, že existují velmi slabé vnitroregionální vazby mezi podniky stejného nebo příbuzného oboru a mezi podniky a regionálními vysokými školami. Také ochota ke spolupráci a vzájemná důvěra mezi potenciálními aktéry je nízká. Přes uvedené problémy se domníváme, že se jedná o efektivní nástroj, v zahraničí navíc ověřený (klastry jsou dnes vnímány jako přirozená součást podnikatelského prostředí), takže je zapotřebí v našich podmínkách hledat možnosti jeho praktického uplatnění.

Další perspektivní oblastí je spolupráce podniků s vysokými školami a univerzitami. V zahraničí se v poslední době setkáváme s tím, že univerzity lokalizují svá specializovaná pracoviště do menších měst, kde mají podmínit spolupráci s místními podniky. Díky koncentraci vysokoškolůských učitelů, studentů, výzkumných kapacit atd. vznikají pozitivní lokalizační efekty, které umožňují vznik inovativních podniků, start-upů. Příkladem je např. bavorské město Kulmbach (25 tisíc obyvatel), kde nedaleká Univerzita v Bayreuthu letos na podzim otevře nový kampus, od něhož si město slibuje, že výrazným způsobem přispěje k rozvoji města (příchod nových lidí, studentů, zvýšení koupěschopné poptávky, rozvoj vědecko-výzkumné spolupráce, vytvoření nových inovativních podniků, zvýšení konkurenční schopnosti místních firem atd.

<https://www.uni-bayreuth.de/de/universitaet/presse/pressemitteilungen/2017/075-ubt-erweiterung-um-unicampus-kulmbach/index.html>

<https://www.uni-bayreuth.de/de/universitaet/presse/pressemitteilungen/2019/037-Eroeffnung-Fakultaet-VII/index.html>

Obecně se jedná o hledání místně specifických způsobů (ve spolupráci s podnikatelským sektorem), jak posílit konkurenční schopnost místních firem – jejich přidanou hodnotu, inovační schopnost, posouvat jejich produkty do vyšší úrovně v rámci dodavatelských řetězců, rozvíjet jejich mezipodnikovou spolupráci a také spolupráci mezi vysokými školami, vědeckými institucemi a podniky.

V souvislosti s podporou ekonomického rozvoje je ovšem nutné doplnit, že možnosti ovlivňování místního nebo regionálního podnikatelského prostředí jsou relativně omezené. Naše výzkumy ukazují, že malá města pod 7 až 10 tisíc obyvatel většinou nemají potřebné zdroje (finanční, lidské, organizační) aby mohly ekonomiku podporovat. Jedná se o oblast, pokud se má něco změnit, v níž se musí angažovat stát ve spolupráci s kraji.

V následující tabulce uvádíme přehled tradičních nástrojů, jak mohou města (včetně malých) podporovat místní ekonomiku, resp. vytvářet podnikatelské prostředí.

Přehled tradičních nástrojů komunální podpory podnikání

skupina nástrojů	konkrétní nástroje
1. technická infrastruktura	<ul style="list-style-type: none"> dopravní a telekomunikační infrastruktura, technická infrastruktura (energie, voda, plyn, kanalizace atd.), zainvestování podnikatelských průmyslových ploch, vytváření průmyslových parků, inovačních center, inkubátorů atd.
2. politika nakládání s pozemky a nemovitostmi	<ul style="list-style-type: none"> vykupování pozemků a nemovitostí (vytváření rozvojových ploch), zvýhodněné pronájmy, revitalizace průmyslových areálů a ladem ležících ploch
3. územní plánování a stavební řád	<ul style="list-style-type: none"> vymísťování průmyslu a průmyslových ploch na okraje měst, přizpůsobování stavebního řízení požadavkům podnikatelských subjektů, vymezování ploch využitelných k podnikatelským účelům v úz. plánech
4. finanční pomoc a politika daní a poplatků	<ul style="list-style-type: none"> subvence (např. formou levných pozemků), poskytování a zprostředkování půjček a úvěrů, poskytování záruk na půjčky a úvěry
5. propagace	<ul style="list-style-type: none"> podpora všeobecného povědomí o podnikatelských subjektech, prezentace na regionálních a nadregionálních akcích, poradenská činnost podnikům se zájmem ve městě investovat, vytváření pozitivního image o městě u místních podnikatelů a občanů
6. měkké lokalizační faktory	<ul style="list-style-type: none"> péče o celkový vzhled a atraktivitu města, rozvoj sociální infrastruktury (bydlení, vzdělání, volný čas atd.), pozitivní postoj správy města a obyvatel k soukromému podnikání
7. informace a poradenství	<ul style="list-style-type: none"> pravidelné informace podnikům o strategii rozvoje města, podpora nových technologií a inovací, poradenství zaměřené na možnosti podpory podnikání
8. zkvalitňování správních činností	<ul style="list-style-type: none"> transparentnost, plánovitost a spolehlivost při rozhodování o budoucnosti města, flexibilita a otevřenost správy města žádostem podnikatelských subjektů, znalost problematiky, o níž se rozhoduje
9. ostatní opatření	<ul style="list-style-type: none"> preferenze místních firem při zadávání veřejných zakázek, přenášení zájmů podnikatelů a občanů do strategií rozvoje města,

• minimalizace zakázů a příkazů

Zdroj: Ježková, Ježek (2011)

Rozvoj nových podnikatelských příležitostí a využívání místních zdrojů

Malá města a obecně venkovské oblasti nabízejí celou řadou místních zdrojů. Ať již se jedná o přírodní zdroje, tradice, kulturu apod., které lze využít pro rozvoj podnikání. S ohledem na převažující malé a střední podniky je zapotřebí hledat především tzv. výklenkové strategie, snažit se nabízet něco jedinečného, unikátního.

V zahraničí existuje hustá síť institucí, které nabízejí informační a poradenské služby nejenom začínajícím podnikatelům. To v České republice, obzvláště v malých městech chybí.

Vyjdeme-li z Německých zkušeností, tak je zapotřebí říci, že otázce podpoře podnikání na všech správních úrovních je věnována dlouhodobá pozornost. I na úrovni obcí a měst existuje pojem „kommunale Wirtschaftsförderung“. To znamená, že i v podmínkách malých měst existují specializované komunální organizace, zaměstnávající několik pracovníků, kteří se zabývají vytvářením podmínek pro podnikání. V našich podmínkách je problém toho, že malé obce a města většinou nejsou schopné sami generovat dostatek finančních zdrojů, aby mohli ekonomický rozvoj podporovat. Jak ukázal náš výzkum, tak často nemají ani lidské zdroje, které by se touto problematikou zabývali. V Německu a podobných zemích navíc existují nejrůznější poradenské organizace, které bezplatně poskytují informace a podobné věci a mají propracovaný systém marketingu podnikatelských příležitostí (Standortmarketing).

Např. bavorské město Cham, které ve spolupráci s místním okresním úřadem (Landratamt) patří dlouhodobě k příkladům dobré praxe v oblasti komunální/ regionální podpory a marketingu podnikatelských příležitostí.

<https://www.landkreis-cham.de/wirtschaft-arbeit/wirtschaftsfoerderung-regionalmanagement/>

Adaptační strategie:

- Rozvoj ekologického zemědělství, regionálních produktů a tzv. krátkých řetězců (produkce i spotřeba v místě)
- Spolupráce mezi veřejným a soukromým sektorem
- Využití místních/ regionálních tradic (tradiční řemesla)
- Uplatňování nových forem regionálně ekonomického myšlení (důraz na regionální soběstačnost a nezávislost, lokální odpovědnost a sounáležitost s životním prostorem, udržitelný rozvoj)
- Lokální/ regionální energetika - na cestě k energetické soběstačnosti obcí a regionů (přínosy pro místní ekonomiku, místní zemědělce apod.), využívání místní obnovitelných zdrojů (větrná, vodní, solární a geotermální energie), redukce spotřeby energie jejím šetrným a hospodárnějším využíváním
- SMART koncepty - chytré přístupy a technologie pro zlepšení kvality života a rozvoj podnikatelských příležitostí na venkově
- Chytrá doprava, nové formy mobility lidí (a jejich vliv na dostupnost veřejných služeb na venkově)
- Odpadové hospodářství (recyklace, třídění, energetické a další využití)
- Komunitní/ sociální podnikání
- Sdílená ekonomika (Airbnb, Uber apod.)

Urbanistický rozvoj

Různým možnostem řešení jsme se zabývali již v kapitole 6 v kontextu vývoje trendů.

Zhoršování stavu technické infrastruktury a rostoucí nesoulad mezi počtem obyvatel sídel a rozsahem technické infrastruktury

Zabezpečení a údržba technické infrastruktury se ukazuje jako rostoucí problém. Jedná se nejenom o místní komunikace, ale také o vodovody, kanalizace, čističky odpadních vod anebo odpadové hospodářství. A to v důsledku klesajícího počtu obyvatel mnohých sídel, klesajících příjmů obecních rozpočtů, rostoucím jednotkovým nákladům. Velkým problémem je také velká sídelní roztržitost. Mnohé obce jsou tvořeny několika oddělenými vesnicemi, takže není např. možné technicky a hlavně finančně zabezpečit kanalizaci ve všech částech obce/ města, a proto se musí hledat jiná alternativní řešení, vycházející ze spravedlnosti dostupnosti těchto služeb.

Adaptační strategie:

- vedle tradičních přístupů k výstavbě a obnově technické infrastruktury hledání alternativních způsobů zajištění technické infrastruktury (důraz na chytrá řešení a úsporná řešení se zohledněním potenciální odborné náročnosti na obsluhu),
- citlivě volit mezi zvýšením bezpečnosti infrastruktury napojením na regionální a nadregionální systémy (např. hlavní vodovodní soustavy s bezpečným zajištěním zdroje vody i v době sucha) a lokálními či ostrovními systémy infrastruktury pro rozptýlenou potřebu venkovského osídlení (např. možnost využití lokálních zdrojů energie, řešení pro vodní hospodářství např. viz <https://www.asio.cz/cz/cistirny-odpadnich-vod-mesta>), výběr provádět se zohledněním ekonomických a bezpečnostních aspektů,
- zapojovat do řešení místní obyvatele a podnikatelské subjekty, tak aby byla posílena motivace pro efektivní využívání zdrojů a podpořen rozvoj inovativních přístupů místní zelené ekonomiky (podpora technologií místních firem, synergie podnikové a veřejné infrastruktury, sdílení techniky, personálu obsluhy a údržby apod.),
- územní plánování orientovat na úsporná infrastrukturní řešení, tímto způsobem koordinovat také regionální plánování, protože se jednotlivé obce a jejich části liší v efektivitě vzniku a provozu infrastruktury.

Adaptační strategie:

- Vedle tradičních přístupů k výstavbě a obnově technické infrastruktury hledání alternativních způsobů zajištění technické infrastruktury (důraz na chytrá řešení a úsporná řešení)
- zapojování do řešení místní obyvatele a podnikatelské subjekty

Fyzická a sociální degradace sídel

Degradace sídelních struktur je zpravidla důsledkem vysídlování (nevyužívané byty a nemovitosti), koncentrace pracovních příležitostí do větších měst, zániku zemědělských nebo průmyslových podniků, nedostatečných příjmů místních lidí apod. Projevuje se zhoršováním fyzického stavu budov a nemovitostí, degradací veřejných prostranství, vznikem brownfieldů, chátráním městských center a extenzivním rozšiřováním sídel na úkor volné krajiny atd.

Adaptační strategie:

- zamezení nekoordinovaného extenzivního rozvoje sídel realizací konceptu kompaktního města, zástavba proluk apod., upřednostňování stavební činnosti v intravilánu, než extravilánu obcí,
- hledání nových možností využití nevyužívaných bytů, domů, zemědělských a průmyslových brownfieldů – pro podnikání, bydlení, služby až po jejich zbourání a nahrazení plochami zeleně,
- hledání možností, jak oživit centra malých měst (maloobchod, gastronomie, trávení volného času, zeleň atd.)
- podpora kompaktního města s uplatněním vazby urbanismu na přírodní podmínky, propojení intravilánu (rekreačních ploch, cyklostezek, nábřežních promenád) s okolní krajinou, posílení krajinného plánování v plánování malých měst.

Jako modelové příklady revitalizace center malých měst můžeme považovat:

- Implementace kooperačních modelů městského managementu (Coca-Stefaniak a kol. 2009; Hospers 2017)
- Koncept „přechodného“ využití prázdných prostor (Rumpel a kol. 2013)
- Využití sociálních inovací a sociálních podniků (Coca-Stefaniak a Carroll 2015)
- Rozvoj volnočasových aktivit a events management (Hospers 2017)
- Digitalizace (online platformy) a smart technologie (Battermann a Neiberger 2018)
- Vytváření multifunkčních center (Zibell a kol. 2018)
- Zlepšování dopravní dostupnosti (Leibert a Golinski 2016).

Zahraniční příklady dobré praxe revitalizace center malých měst:

- Enns (Rakousko): oživení městského centra s využitím konceptu Cittaslow (snížení podílu prázdných ploch z 18 % na 4 %).
- Hachenburg (Německo): oživení centra města prostřednictvím pořádní akcí (100 akcí ročně)
- Pfaffenhofen (Německo): vytvoření společné digitální platformy pro poskytovatele maloobchodu, služeb a řemesel.
- Dömitz a Lorup (Německo): mobilní prodej pro spádovou oblast, centrum sdílených služeb

Negativní dopady klimatické změny na životní prostředí malých měst

Klimatická změna nemá dopady pouze na volnou krajinu, ale také na městská sídla. Jedná se o takové problémy, jako jsou povodně, sucho, nedostatek vody apod.).

Adaptační strategie:

- porozumět otázkám změny klimatu, místním klimatickým specifikům a promítnout poznatky do územního plánování
- vyvinout soubor opatření pro řešení vln veder, včetně jejich zdravotních, ekologických a ekonomických následků (systém modro-zelené infrastruktury, krizový management),

- vytvořit strategii pro zvládání přívalových dešťů a bleskových záplav, preferovat vsakování a omezit podíl nepropustných povrchů (zásady a generel hospodaření s dešťovou vodou),
- Informovat a podpořit veřejnou správu, podnikatele a obyvatele, aby integrovali klimatické aspekty do návrhů i realizací staveb (např. vegetační prvky, využití dešťové vody),
- zabezpečit kapacitní a kvalitní vodní zdroje a zlepšit efektivitu distribuce vody (např. napojování na vodohospodářské soustavy, zavádění telemetrie vodoměrů pro možnosti řízení potřeby vody),
- podpořit obnovu a rozvoj veřejné zeleně s využitím druhů odolných proti klimatickým změnám, provádět osvětu pro údržbu zahrad a dalších soukromých ploch zeleně v souladu se změnami klimatu a místními podmínkami.

Spolupráce obcí

Rostoucí zájem o meziobecní spolupráci motivovanou zhoršující se finanční kondicí obcí a měst

Meziobecní spolupráce se dnes v mnohých zemích se srovnatelně roztržitou obecní strukturou (Francie, Itálie apod.) stává nezbytností. Předpokladem je nejenom existence sociálního kapitálu (důvěra, komunitní život a aktivní jedinci), ale také systematická veřejná podpora. Hlavním motorem rozvoje meziobecní spolupráce bude především horšící se finanční situace zvláště malých obcí a hledání způsobů jak snížit náklady na zabezpečování veřejných služeb. Meziobecní spolupráce by neměla být vnímána „pouze“ jako spolupráce obcí, ale měli by na ní participovat i jednotlivci, neziskové organizace a místní podnikatelé.

Příklady dobré praxe lze nalézt v naší studii „Spolupráce obcí a měst České a evropské přístupy ke slučování obcí a meziobecní spolupráci (2015)“.

https://www.fek.zcu.cz/blob.php?table=internet_list&type=FileType&file=Data&name=FileName&idname=IDInternet&id=4529

Adaptační strategie:

- motivace obcí k intenzivnější meziobecní spolupráci (dotační/ podpůrné programy)
- podpora společných projektů

Seznam použité literatury

- Adamovicz, Mirjam; Bernreuther, Angelus & Wotruba, Markus (2009): Nahversorgung 2010. Eine Studie der BBE Handelsberatung GmbH und der IPH Handelsimmobilien GmbH. München.
- AEE – Agentur für Erneuerbare Energien (2016): Metaanalyse: Maßnahmen und Instrumente für die Energiewende im Verkehr.
http://www.forschungsradar.de/fileadmin/content/bilder/Vergleichsgrafiken/meta_verkehrsinstrumente_2016/AEE_Metaana-lyse_Verkehrsinstrumente_jul16.pdf
- AG Historische Stadtkerne des Landes Brandenburg (Hrsg.) (2010): Fahrradfreundliche historische Stadtkerne im Land Brandenburg. Handbuch zum Aktionsprogramm. Potsdam.
<http://www.ag-historische-stadtkerne.de/fileadmin/PDF/Downloads/Handbuch-Fahr-radfreundliche-Stadtkerne.pdf>
- Aiginger, K. (2012). A systemic industrial policy to pave a new growth path for Europe (No. 421). WIFO Working Papers.
- Aigner, E. J. (2003). Zum Stand der „Zentrale-Orte-Theorie“ in der heutigen wissenschaftlichen und raumplanerischen Praxis mit Überlegungen zu einem pragmatischen Arbeitsansatz zur Festlegung von Kleinzentren in Oberösterreich. Salzburg.
- Alber, E., Zwilling (2014). Gemeinden im Europäischen Mehrebenensystem: Herausforderungen im 21. Jahrhundert. Baden-Baden: Nomos.
- Albrecht, M., Kaiser, A., Marggraf, U. (2008). Wohnstandortwahl, Mobilitätskosten und Klimawandel. Empirische Ergebnisse aus dem REFINA-Forschungsprojekt Kostentransparenz. *RaumPlanung*, Nr. 137, S. 93–98.
- Alker, S., Joy, V., Roberts, P., & Smith, N. (2000). The definition of brownfield. *Journal of Environmental Planning and Management*, 43(1), 49–69.
- Analýza potřeb měst po roce 2013 z hlediska budoucí kohezní politiky. Praha: Svaz měst a obcí ČR, 2010, 156 s.
- Aring, Jürgen (2011): Das Ende der Gleichwertigkeit? Regionalentwicklung in dünn besiedelten Räumen. In: Ministerium für Landesentwicklung und Verkehr des Landes Sachsen-Anhalt (Hrsg.): Finissage Internationale Bauausstellung Stadtumbau Sachsen-Anhalt 2010. S. 40–45.
http://bfag-aring.de/pdf-dokumente/Aring_2011_IBA_Finissage.pdf
- Asheim, B., Coenen, L., & Vang, J. (2007). Face-to-face, buzz, and knowledge bases: sociospatial implications for learning, innovation, and innovation policy. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 25(5), 655–670.
- BAFA – Bundesamt für Wirtschaft und Ausfuhrkontrolle (2018): Elektromobilität (Umweltbonus).
http://www.bafa.de/DE/Energie/Energieeffizienz/Elektromobilitaet/elektromobilitaet_node.html

- Baldersheim, H., Rose, L. E. (ed., 2010). *Territorial Choice: The Politics of Boundaries and Borders*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bamberg, Sebastian (2006): Is a Residential Relocation a Good Opportunity to Change People's Travel Behavior? Results from a Theory-Driven Intervention Study. *Environment & Behavior*, Vol. 38, Nr. 6, S. 820–840.
- Bathelt, H., & Glückler, J. (2012). *Wirtschaftsgeographie: ökonomische Beziehungen in räumlicher Perspektive*. Stuttgart: Ulmer UTB.
- Battermann, J., & Neiberger, C. (2018). Kommunale Strategien zur Unterstützung des stationären Einzelhandels. *Standort*, 42(3), 164-170.
- Bauer, R., & Sander, N. (2014). Internal migration in Austria along the rural-urban continuum and across the life course, 1996–2014.
- BBSR – Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung (2015): *Raumordnungsprognose 2035*.
- Beaudry, C., & Schifffauerova, A. (2009). Who's right, Marshall or Jacobs? The localization versus urbanization debate. *Research policy*, 38(2), 318-337.
- Becker, Udo; Bormann, René; Clarus, Elke; Faber, Werner; Herget, Melanie; Holzapfel, Helmut; Hunsicker, Frank; Stuber, Martin; Walter, Ulrike; Weis, Petra & Zimmermann, Hermann (2018): *Mobilität im ländlichen Raum sichern: Perspektive entwickeln, Identität ermöglichen, Freiräume schaffen, Kostenwahrheit angehen*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung.
<http://library.fes.de/pdf-fi-les/wiso/14213-20180316.pdf>
- Beckmann, Ralf M.; Böcker, Mone; Lindemann, Maik & Nyhues, Jens (2007): *Nahversorgung als Basis der Zentrenbildung. Aktuelle Modelle, Strategien und Konzepte gegen wegbrechende Handels- und Dienstleistungsnutzungen*. Bonn: Deutsches Seminar für Städtebau und Wirtschaft –DSSW. DSSW-Schriften, Bd. 56.
- Bell, D., & Jayne, M. (2009). Small cities? Towards a research agenda. *International Journal of Urban and Regional Research*, 33(3), 683-699.
- Bender, H. (2016). *Klein- und Mittelstädten droht die Verödung*. DerHandel.de
- Bericht der Bundesregierung zur Entwicklung der ländlichen Räumen 2016. Berlin: Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft, 2016, 69 s.
- Bernard, J., Kostelecký, T., Illner, M., BVobecká, J. (2011). *Samospráva venkovských obcí a místní rozvoj*. Praha: Slon.
- Bertocchi, Timo (2009): *Einsatzbereiche von ÖPNV-Bedienungsformen im ländlichen Raum*. Schriftenreihe Verkehr der Universität Kassel. Institut für Verkehrswesen, Kassel.
- Birch, K., & Mykhnenko, V. (2009). Varieties of neoliberalism? Restructuring in large industrially dependent regions across Western and Eastern Europe. *Journal of economic geography*, 9(3), 355-380.
- Birch, K., MacKinnon, D., & Cumbers, A. (2010). Old industrial regions in Europe: a comparative assessment of economic performance. *Regional Studies*, 44(1), 35-53.
- Biwald, P., Hack, H., Wirth, K. (2006). *Interkommunale Kooperation. Zwischen Tradition und Aufbruch*. Wien: NWV Verlag.
- Blažek, J., & Csank, P. (2005). The West-East gradient and regional development: the case of the Czech Republic. *Acta Universitatis Carolinae–Geographica*, 40(1-2), 89-108.
- Blažek, J., Uhlíř, D. (2011). *Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum.
- BMAS – Bundesministerium für Arbeit und Soziales (Hrsg.) (2015): *MONITOR. Mobiles und entgrenztes Arbeiten. Aktuelle Ergebnisse einer Betriebs- und Beschäftigtenbefragung*.
http://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/PDF-Publikationen/a873.pdf?__blob=publicationFile&v=2
- BMVBS – Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung (Hrsg.) (2011a): *Nahversorgung und Nahmobilität: Verkehrsverhalten und Zufriedenheit*. BMVBS-Online-Publikation 08/2011.
http://www.bbsr.bund.de/BBSR/DE/Veroeffentlichungen/BMVBS/Online/2011/DL_ON082011.pdf
- BMVBS – Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung (Hrsg.) (2012): *Mobilitätssicherung in Zeiten des demografischen Wandels. Innovative Handlungsansätze und Praxisbeispiele aus ländlichen Räumen in Deutschland*.
<http://images.vbb.de/as-sets/downloads/file/12404.pdf>

- BMVBS – Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung (Hrsg.) (2013): Nahversorgung in ländlichen Räumen. BMVBS-Online-Publikation 02/2013.
http://www.bbsr.bund.de/BBSR/DE/Veroeffentlichungen/BMVBS/Online/2013/DL_ON022013.pdf
- BMVI – Bundesministerium für Verkehr und digitale Infrastruktur (Hrsg.) (2014): Verkehrsverflechtungsprognose 2030. Schlussbericht.
<http://www.bmvi.de/SharedDocs/DE/Anlage/VerkehrUndMobilitaet/verkehrsverflechtungsprognose-2030-schlussbericht-los-3.pdf?blob=publicationFile>
- BMVI – Bundesministerium für Verkehr und digitale Infrastruktur (Hrsg.) (2015): Anpassungsstrategien zur regionalen Daseinsvorsorge. Empfehlungen der Facharbeitskreise Mobilität, Hausärzte, Altern und Bildung. Berlin.
http://www.bbsr.bund.de/BBSR/DE/Veroeffentlichungen/BMVI/MOROPraxis/2015/DL_MORO_Praxis_2_15.pdf
- BMVI – Bundesministerium für Verkehr und digitale Infrastruktur (Hrsg.) (2016): Mobilitäts- und Angebotsstrategien in ländlichen Räumen. Berlin.
<http://www.bmvi.de/SharedDocs/DE/Publikationen/G/mobilitaets-und-angebotsstrategien-in-laendlichen-raeu-men-neu.pdf>
- Bolgherini, S. S. (2011). Local Government and Inter-Municipal Cooperation in Italy And Germany. *Occasional Papers*. Vol. 5, No. 12, s. 1-64.
- Bormann, Rene & Schwedes, Oliver (2017): Mobilität als Teil der Daseinsvorsorge. Mobilität verstehen, steuern und allen ermöglichen. WISO-direkt 35/2017. Berlin.
<http://library.fes.de/pdf-files/wiso/13839.pdf>
- Boschma, R., Minondo, A., & Navarro, M. (2013). The Emergence of New Industries at the Regional Level in Spain: A Proximity Approach Based on Product Relatedness. *Economic geography*, 89(1), 29-51.
- Bracher, Tillmann (2016): Fahrrad- und Fußverkehr: Strukturen und Potentiale. In: Schwedes, Oliver; Canzler, Weert & Knie, Andreas (Hrsg.): *Handbuch Verkehrspolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. S. 265–291.
- Brejchová Velebná, E., Karlová, J., Piklová, L. (2015): Adaptace na změnu klimatu ve městech pomocí přírodně blízkých opatření. Plzeň: Útvar koncepce a rozvoje města.
- Brzeski, C., & Burk, I. (2015). Die Roboter kommen. Folgen der Automatisierung für den deutschen Arbeitsmarkt. *Economic Research*, 30.
- Bundesverband Carsharing (2018): Aktuelle Zahlen und Daten zum CarSharing in Deutschland.
<https://www.carsharing.de/alles-ueber-carsharing/carsharing-zahlen/aktuelle-zahlen-daten-zum-carsharing-deutschland.pdf>
- Burdack, J., & Kriszan, A. (2013). Kleinstädte in Mittel-und Osteuropa: Perspektiven und Strategien lokaler entwicklung (Vol. 19, p. 111). DEU.
- Burdack, R., Rudolph, R. (2001). Postsozialistische Stadtentwicklungen zwischen nachholender Modernisierung und eigenem Weg. *Geographica Helvetica*, 56(4), 261-273.
- Burmeister, K., Rodenhäuser, B. (2018). Urbane Kleinstädte. Bonn.
- Butzin, B., Franz, M., & Noll, H. P. (2006). Strukturwandel im Ruhrgebiet unter Schrumpfungsbedingungen. *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, 50(1), 258-275.
- Canzler, W.; Knie, A. (2016): Mobility in the Age of Digital Modernity. Why the private car is losing its significance, intermodal Transport is winning and why digitalization is the key. *Applied Mobilities*, Vol. 1, No. 1, S. 55–67.
- Canzler, Weert & Knie, Andreas (2015): Die neue Verkehrswelt. Mobilität im Zeichen des Überflusses: schlau organisiert, effizient, bequem und nachhaltig unterwegs. Eine Grundlagenstudie im Auftrag des BEE e.V.
http://www.bee-ev.de/fileadmin/Publikationen/Studien/BEE_DieneueVerkehrswelt.pdf
- Canzler, Weert (2007): Verkehrsinfrastrukturpolitik in der schrumpfenden Gesellschaft. In: Schöllner, Oliver; Canzler, Weert & Knie, Andreas (Hrsg.): *Handbuch Verkehrspolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. S. 510–532.
- Coca-Stefaniak, A., & Carroll, S. (2015). Traditional or experiential places? Exploring research needs and practitioner challenges in the management of town centres beyond the economic crisis. *Journal of Urban Regeneration & Renewal*, 9(1), 35-42.

- Costa, D. L., & Kahn, M. E. (2000). Power couples: changes in the locational choice of the college educated, 1940–1990. *The Quarterly Journal of Economics*, 115(4), 1287-1315.
- Couch, C., & Fowles, S. (2018). Metropolitan Planning and the Phenomenon of Reurbanisation: The Example of Liverpool. *Planning Practice & Research*, 1-22.
- Courtney, P., & Errington, A. (2000). The role of small towns in the local economy and some implications for development policy. *Local Economy*, 15(4), 280-301.
- Courtney, P., Lépicier, D., & Schmitt, B. (2008). Spatial patterns of production linkages in the context of Europe's small towns: how are rural firms linked to the local economy?. *Regional Studies*, 42(3), 355-374.
- Cumbers, A., & Becker, S. (2018). Making sense of remunicipalisation: theoretical reflections on and political possibilities from Germany's Rekommunalisierung process. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11(3), 503-517.
- Čermák, D., Illner, M., Vajdová, Z. (1990). *Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990*. Praha: Sociologický ústav.
- ČSÚ (1987). *Databáze průmyslových provozoven ústředně řízeného průmyslu ČR 1987*.
- ČSÚ (2009). *Registr ekonomických subjektů vybraných produkčních odvětví za rok 2009*. Interní databáze Českého statistického úřadu.
- ČSÚ (2013). *Roční výkaz ekonomických subjektů vybraných produkčních odvětví za rok 2014*. Interní databáze Českého statistického úřadu.
- ČSÚ (2018). *Městská a obecní statistika*.
- ČSÚ (2018). *Stěhování vnitřní*.
- ČSÚ (2018). *Využívání informačních a komunikačních technologií v domácnostech a mezi jednotlivci – 2018*.
- Danielzyk, R. (2012). *Der raumordnungspolitische Metropolendiskurs–Konstruktion von (neuen) Peripherien?*. *disP-The Planning Review*, 48(2), 27-33.
- *Daseinsvorsorge in ländlichen Räumen unter Druck. Wie reagieren auf den demographischen Wandel?* Berlin: Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung, 2013, 43 s.
- de Noronha, T., & Vaz, E. (2015). Framing urban habitats: The small and medium towns in the peripheries. *Habitat International*, 45, 147-155.
- Denis-Jacob, J. (2012). Cultural industries in small-sized Canadian cities: Dream or reality?. *Urban Studies*, 49(1), 97-114.
- DGB – Deutscher Gewerkschaftsbund (Hrsg.) (2016): *Mobilität in der Arbeitswelt: Immer mehr Pendler, immer größere Distanzen*. *Arbeitsmarkt aktuell*, Nr. 2/ Februar 2016.
- *Die Zukunft der ländlichen Räume in Deutschland. Szenarien und Perspektiven*. Paderborn: Scenario Management International, 2015, 18 s.
- Dijkstra, L., Garcilazo, E., & McCann, P. (2013). The economic performance of European cities and city regions: Myths and realities. *European Planning Studies*, 21(3), 334-354.
- Doleželová, L. *Regenerace brownfields - Zahraniční zkušenosti (Studie příkladů Anglie, Francie, Belgie - Flandry a Nizozemí)*, Praha: IURS, prosinec 2004.
- Doleželová, L., Hadlač, M., Kadlecová, M. et al. (2014). Redevelopment potential of brownfields: A-B-C classification and its practical application, *Ekonomie a Management*, Issue 2, Volume 17, 2014, pp. 34-44.
- Duranton, G., & Puga, D. (2000). Diversity and specialisation in cities: why, where and when does it matter?. *Urban studies*, 37(3), 533-555.
- Duranton, G., & Puga, D. (2001). Nursery cities: Urban diversity, process innovation, and the life cycle of products. *American Economic Review*, 91(5), 1454-1477.
- Dušek, J. (2010). *Faktory regionálního růstu a rozvoje: se zaměřením na spolupráci měst a obcí v Jihočeském kraji*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií.
- EEA (2010a): *Evropské životní prostředí – stav a výhled 2010: shrnutí*, Evropská agentura pro životní prostředí, Kodaň.
- EK (2007): *Zelená kniha – Přizpůsobení se změně klimatu v Evropě – možnosti pro postup EU*, KOM (2007) 354 v konečném znění, Komise evropských společenství, Brusel.
- EK (2009): *Bílá kniha – Přizpůsobení se změně klimatu: směřování k evropskému akčnímu rámci*, KOM (2009) 428 v konečném znění, Komise evropských společenství, Brusel.
- Elovich, M. A. (2012). *Becoming Cittaslow: A City's Journey to Becoming a Cittaslow Member*.

- Ergatt Jackson J. (2005). Brownfields snadno a lehce, Praha: IURS - Institut pro udržitelný rozvoj sídel.
- Escalona-Orcao, A. I., Escolano-Utrilla, S., Sáez-Pérez, L. A., & García, B. S. V. (2016). The location of creative clusters in non-metropolitan areas: A methodological proposition. *Journal of rural studies*, 45, 112-122.
- Escalona-Orcao, A. I., Sáez-Pérez, L. A., & Valverde-García, B. S. (2018). Location conditions for the clustering of creative activities in extra-metropolitan areas: Analysis and evidence from Spain. *Applied Geography*, 91, 1-9.
- European Commission. (2008). Green Paper on Territorial Cohesion: turning territorial diversity into strength.
- Expertise Kleinstädte. Sammlung von Ideen, Beispielen, Projekten, Szenarien zur Entwicklung zukunftsfähigen Kleinstädte. BBSR-Online-Publikation Nr. 19/2017. Bonn: Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung, 2017, 57 s.
- Ferber, U. Ed. (2006). Brownfields příručka LEPOB, VŠB TUO, 2006, dostupné na: www.fast.vsb.cz/lepob.
- Ferlaino, F., Molinari, P. (2009). Neofederalismo, neoregionalismo, intercomunailita. *Geografia administrativa dell'Italia e dell'Europa*. Bologna: Il Mulino.
- Ferlie, E., Lynn Jr. L.E., Pollitt, Ch. *The Oxford Handbook of Public Management*. Oxford: Oxford University Press.
- Fertner, C., Groth, N. B., Herslund, L., & Carstensen, T. A. (2015). Small towns resisting urban decay through residential attractiveness. Findings from Denmark. *Geografisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography*, 115(2), 119-132.
- Flade, Antje; Limbourg, Maria & Schlag, Bernd (2001): *Mobilität älterer Menschen*. Opladen.
- Florida, R. (2017). *The new urban crisis: How our cities are increasing inequality, deepening segregation, and failing the middle class—And what we can do about it*. Basic Books.
- Florida, R., & Adler, P. (2018). The patchwork metropolis: The morphology of the divided postindustrial city. *Journal of Urban Affairs*, 40(5), 609-624.
- Frantál, B., Kunc, J., Nováková, E., Klusáček, P., Martinát, S., & Osman, R. (2013). Location matters! exploring brownfields regeneration in a spatial context (A case study of the South Moravian Region, Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, 21(2), 5-19.
- Franz, M., Güles, O., & Prey, G. (2008). Place-Making and “Green” Reuses of Brownfields in the Ruhr *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 99(3), 316-328.
- Franzen, N., Hahne, U., Hartz, A. et al. Herausforderung Vielfalt – Ländliche Räume im Struktur- und Politikwandel. E-Paper der ARL 4. Hannover: Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 2008, 43 s.
- Frenken, K., Van Oort, F., & Verburg, T. (2007). Related variety, unrelated variety and regional economic growth. *Regional studies*, 41(5), 685-697.
- Frey, C. B., & Osborne, M. A. (2017). The future of employment: how susceptible are jobs to computerisation?. *Technological forecasting and social change*, 114, 254-280.
- Fromhold-Eisebith, M. (2004). Innovative milieu and social capital—complementary or redundant concepts of collaboration-based regional development?*. *European planning studies*, 12(6), 747-765.
- Fünf Thesen zur Entwicklung der ländlichen Räumen in Nordrhein-Westfalen. Positionspapier aus der ARL Nr. 80. Hannover: Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 2009, 11 s.
- Fünf Thesen zur Entwicklung der ländlichen Räumen in Nordrhein-Westfalen. Positionspapier aus der ARL Nr. 80. Hannover: Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 2009, 11 s.
- Giffinger, R., & Kramar, H. (2012). Kleinstädte als Wachstumsmotoren ländlich-peripherer Regionen: Das Beispiel Waldviertel. *disP-The Planning Review*, 48(2), 63-76.
- Giffinger, R., & Kramar, H. (2012). Kleinstädte als Wachstumsmotoren ländlich-peripherer Regionen: Das Beispiel Waldviertel. *disP-The Planning Review*, 48(2), 63-76.
- Glaeser, E. (2011). *Triumph of the City*. Pan.
- Gluhak, I., Ivanović, M., Jackson, J., Podolnjak, J. (2010). *Inter-municipal Cooperation in the Republic of Croatia: Legislative, Institutional and Financial Framework for Inter-municipal Cooperation and Examples of Good Practice*. Zagreb: Open Society Institute/Local Government and Public Service Reform Initiative.
- Gödl, E. (2013). *Die Gemeinde-strukturereform in der Steiermark. Historische Fakten, politische Aspekte und rechtliche Rahmen*. Graz.

- Grabher, G. (1994). The disembedded regional economy: The transformation of East German industrial complexes into Western enclosures. Ash, A. & Thrift, N. (eds.) *Globalization, Institutions, and Regional Development in Europe*, 177–195.
- Green, L. N., Blakely, E. J. (2013). *Planning Local Economic Development. Theory and Practice*. London: SAGE.
- Grønland, I. L. (1994). Restructuring One-Company Towns: The Norwegian Context and the Case of Moi Rana. *European Urban and Regional Studies*, 1(2), 161-168.
- Growe, A. (2016). Where do KIBS workers work in Germany? Shifting patterns of KIBS employment in metropolises, regiopolises and industrialised hinterlands. *Erdkunde*, 201-215.
- Gruninger-Hermann, C. (2018). Zukunft der Innenstädte? Auswirkungen zunehmender Online-Käufe auf den
- Guy, C. (2005). Revival of inner-city retail areas: The potential role of property owners. *Journal of Retail & Leisure Property*, 4(2), 118-128.
- Haase, A., Bernt, M., Großmann, K., Mykhnenko, V., & Rink, D. (2016). Varieties of shrinkage in European cities. *European Urban and Regional Studies*, 23(1), 86-102.
- Haase, A., Rink, D., Grossmann, K., Bernt, M., & Mykhnenko, V. (2014). Conceptualizing urban shrinkage. *Environment and Planning A*, 46(7), 1519-1534.
- Haase, A., Wolff, M., Špačková, P., & Radzinski, A. (2017). Reurbanisation in Postsocialist Europe-A Comparative View of Eastern Germany, Poland, and the Czech Republic. *Comparative Population Studies-Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 42, 353-389.
- Hahne, U. Zukunftskonzepte für schrumpfende ländliche Räume. Von dezentralen und eigenständigen Lösungen zur Aufrechterhaltung der Lebensqualität und zur Stabilisierung der Erwerbsgesellschaft. *Neues Archiv für Niedersachsen. Zeitschrift für Stadt-, Regional- und Landesentwicklung*, 2009, Heft 1, s. 2-25.
- Hall, P. A., & Soskice, D. (Eds.). (2001). *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. OUP Oxford.
- Hamdouch, A., Demaziere, C., & Banovac, K. (2017). The Socio-Economic Profiles of Small and Medium-Sized Towns: Insights from European Case Studies. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 108(4), 456-471.
- Hanel, M., Kašpárek, L., Mrkvičková M. a kol. (2012): Odhad dopadu klimatické změny na hydrologickou bilanci a možná adaptační opatření. Praha: Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, v.v.i., ISBN 978-80-97402-22-1.
- Hansen, K. E. H., & Winther, L. (2018). Employment growth in Danish towns and regions since the crisis: industrial structure, city size and location, 2008–2013. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 100(3), 244-262.
- Harfst, J., & Wirth, P. (2014). Zur Bedeutung endogener Potenziale in klein- und mittelstädtisch geprägten Regionen—Überlegungen vor dem Hintergrund der Territorialen Agenda. *Raumforschung und Raumordnung*, 72(6), 463-475.
- Hart, J. F. (1988). Small towns and manufacturing. *Geographical Review*, 272-287.
- Hattori, K., Kaido, K., & Matsuyuki, M. (2017). The development of urban shrinkage discourse and policy response in Japan. *Cities*, 69, 124-132.
- Häußermann, H. (2001). Die europäische Stadt. *Leviathan*, 29(2), 237-255.
- Heidenreich, M. (1994). Die mitteleuropäische Großindustrie im Transformationsprozeß. *Zeitschrift für Soziologie*, 23(1), 3-21.
- Heidenreich, M. (2009). Innovation patterns and location of European low-and medium-technology industries. *Research Policy*, 38(3), 483-494.
- Henderson, V., Kuncoro, A., & Turner, M. (1995). Industrial development in cities. *Journal of political economy*, 103(5), 1067-1090. Henderson, J. V. (2010). Cities and development. *Journal of Regional Science*, 50(1), 515-540.
- Herlyn, U. (1990). Zur Aneignung von Raum im Lebensverlauf. In *Lebenslauf und Raumerfahrung* (pp. 7-34). VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.
- Hinrichs, W. (1999). Wohnsuburbanisierung am Beispiel Berlin: ein Erklärungsrahmen (No. FS III 99-401). WZB Discussion Paper.
- Hirsch-Kreinsen, H. (2008). “Low-Tech” Innovations. *Industry and innovation*, 15(1), 19-43.
- Hirsch-Kreinsen, H. (2014). Wandel von Produktionsarbeit—„Industrie 4.0 “. *WSI-Mitteilungen*, 67(6), 421-429.

- Hollander, J. B., Pallagst, K., Schwarz, T., & Popper, F. J. (2009). Planning shrinking cities. *Progress in planning*, 72(4), 223-232.
- Holmberg, P.-E., Collado, M.; Sarasini, S. & Willander, M. (2016): Mobility as a service. Describing the framework.
- Holzberger, Justus (2016): Smart Mobility – Wohin geht die Fahrt? In: Digitalcourage vom 21.03.2016. <https://digitalcourage.de/themen/smart-everything/smart-mobility-immer-auf-dem-rechten-weg>
- Holz-Rau, Christian & Sicks, Kathrin (2013): Stadt der kurzen Wege. *Raumforschung und Raumordnung*, 71, S. 15–31.
- Holz-Rau, Christian (2009): Raum, Mobilität und Erreichbarkeit – (Infra-)Strukturen umgestalten? *Informationen zur Raumentwicklung*, Heft 12.2009, S. 797–804.
- Holz-Rau, Christian; Konrad, Kathrin & Steinberg, Gernot (2015): Leitfaden zur Radverkehrsförderung in Städten mit Höhenunterschieden. Dortmund: TU Dortmund. <http://edoc.difu.de/edoc.php?id=XC234KWH>
- Holz-Rau, Christian; Scheiner, Joachim & Schwarze, Björn (2010): Wohnstandortinformationen für private Haushalte: Grundlagen und Erfahrungen aus zwei Modellstädten. Band V/9 der Reihe 'Dortmunder Beiträge zur Raumplanung'. Dortmund: TU Dortmund.
- Hoover, E. M. (1937). *Location theory and the shoe and leather industries*. Harvard University Press, Cambridge.
- Hospers, G. J. (2004). Restructuring Europe's rustbelt. *Intereconomics*, 39(3), 147-156.
- Hospers, G. J. (2014). Policy responses to urban shrinkage: From growth thinking to civic engagement. *European Planning Studies*, 22(7), 1507-1523.
- Hospers, G. J. (2017). People, Place and Partnership: Exploring Strategies to Revitalise Town Centres. *European spatial research and policy*, 24(1), 65-79.
- Hughes, C., & Jackson, C. (2015). Death of the high street: identification, prevention, reinvention. *Regional Studies, Regional Science*, 2(1), 237-256.
- Hůle, D. (2007). Segregační aspekty „proromských politik“. *Demografie*, 49, 1, s. 40-46.
- Hulst, E., van Montfort, A. (ed., 2007). *Inter-Municipal Cooperation in Europe*. Dordrecht: Springer.
- Hummel, D. (2015). Right-sizing cities in the United States: Defining its strategies. *Journal of Urban Affairs*, 37(4), 397-409.
- Chilla, T., Kühne, O., Neufeld, M. (2016). *Regionentwicklung*. Stuttgart: Verlag Eugen Ulmer.
- Chmelař, A., Volčík, S., Nechuta, A., & Holub, O. (2015). Dopady digitalizace na trh práce v ČR a EU.
- Christaller, W. (1933). *Die zentralen Orte in Süddeutschland: eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmässigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen*. University Microfilms.
- Christian Ch., Zaspel-Heisters, B. (ed.). *Neue Leitbilder für die Raumentwicklung in Deutschland - Rahmenbedingungen, Entwicklungsstrategien und Umsetzungskonzepte* Arbeitsberichte der ARL 19. Hannover: Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 2017, 77 s.
- Illner, M., Viturka, M., Havlík, V., Falán, L. U., Zubek, L., Ježek, J., & Maier, K. (1995). Územní aspekty politické a ekonomické transformace v České republice. *Cahiers du CEFRES*, (9), 13-74.
- Isaksen, A. (2004). Knowledge-based clusters and urban location: the clustering of software consultancy in Oslo. *Urban Studies*, 41(5-6), 1157-1174.
- Jackson J., Garb Y., *The search for brownfield leadership in Central European Cities*; ITDP, paper, 2001.
- Jacoby, Ch., Wappelhorst, S. (ed.). *Neue Leitbilder für die Raumentwicklung in Deutschland - Rahmenbedingungen, Entwicklungsstrategien und Umsetzungskonzepte*. Arbeitsberichte der ARL 18, Hannover: Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 2016, 222 s.
- Jayne, M., Gibson, C., Waitt, G., & Bell, D. (2010). The cultural economy of small cities. *Geography Compass*, 4(9), 1408-1417.
- Jetmar, M. a kol. (2015). *Meziobecní spolupráce. Inspirativní cesta, jak zlepšit služby veřejnosti*. Praha: SMO ČR.
- Ježek, J. (2006). *Budoucnost regionálních rozvojových agentur v České republice*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Ježek, J. (2013). Strategické plánování obcí a měst: nové přístupy a cesty k jeho zefektivnění. In *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 372-376.

- Ježek, J., Ježková, R. *Podnikanie a jeho komunálna a regionálna podpora*. Bratislava: EUKODÉX.
- Ježek, J., Kopecký, M., Malast, J. (2016). *Spolupráce obcí a měst. České a evropské přístupy ke slučování obcí a meziobecní spolupráci*. Praha: Slon.
- Ježek, J., Rumpel, P., & Slach, O. (2007). *Marketingový management obcí, měst a regionů: manuál pro potřeby praxe*. Ostravská univerzita v Ostravě.
- Kerniges Dorf! Abschlussbroschüre zum bundesweiten Wettbewerb 2017. Berlin: Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft, 2018, 99 s.
- Khendriche Trhlínová, Z. (2014). *Partnerství v rozvoji obcí, měst a regionů*. Praha: Auditorium.
- Knox, P., & Mayer, H. (2013). *Small town sustainability: Economic, social, and environmental innovation*. Walter de Gruyter.
- Knox, P.L., Mayer, H. (2009). *Kleinstädte und Nachhaltigkeit. Konzepte für Wirtschaft, Umwelt und soziales Leben*. Basel: Birkhäuser Verlag AG. 192 s.
- Kolářová, J. (ed.) (2007). *Klíč k ješlím*. Praha: Gender Studies.
- Kolloosche, Ingo (2011): *Verkehrspolitik und Zukunftsforschung. Zur Symbiose von Verkehrsplanung und Szenariotechnik*. In: Schwe-des, Oliver (Hrsg.): *Verkehrspolitik. Eine interdisziplinäre Einführung*. VS Verlag für Sozialwissenschaften: Wiesbaden. S. 391–410.
- Kopecký, M. a kol. (2015). *Zákon o obcích. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer.
- Korcelli P., & Korcelli-Olejniczak E. (2017). *Small towns in settlement systems - the metropolitan age*, *Studia Regionalia*, 50 s. 70-85.
- Krätke, S. (2007). *Metropolisation of the European economic territory as a consequence of increasing specialisation of urban agglomerations in the knowledge economy*. *European planning studies*, 15(1), 1-27.
- Križan, F., Kunc, J., Bilková, K., Barlík, P., & Šilhan, Z. (2017). *Development and Classification of Shopping Centers in Czech and Slovak Republics: a Comparative Analysis*. *AUC Geographica*, 52(1), 18-26.
- Křížková, A., Hašková, H. (2003). *Průzkum veřejného mínění a postavení žen na trhu práce*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kubeš, J. (ed., 2000). *Problémy a stabilizace venkovského osídlení ČR*. České Budějovice: Jihočeská univerzita.
- Kühn, M. (2015). *Small towns in peripheral regions of Germany*. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 8, 29-38.
- Kühn, M. (2015a). *Peripheralization: Theoretical concepts explaining socio-spatial inequalities*. *European Planning Studies*, 23(2), 367-378.
- Kühn, M. (2015b). *Small towns in peripheral regions of Germany*. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 8, 29-38.
- Kühn, M., & Lang, T. (2017). *Metropolisierung und Peripherisierung in Europa: eine Einführung*. *Europa Regional*, 23(4), 2-14.
- Kühn, M., & Milstrey, U. (2015). *Mittelstädte als periphere Zentren: Kooperation, Konkurrenz und Hierarchie in schrumpfenden Regionen*. *Raumforschung und Raumordnung*, 73(3), 185-202.
- Kuchařová, V. a kol. (2009). *Péče o děti předškolního a raného školního věku*. Praha: VÚPSV.
- Kuchařová, V., Svobodová, K. (2006). *Sítě zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Kunc, J. (2006). *Historie a současnost průmyslové výroby na Moravě—regionální aspekt ekologického ohrožení krajiny*. *Národohospodářský obzor*, 6, 42-49.
- Kurek, S. (2011). *Double transitions? Regional patterns of population ageing in Poland*. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 93(2), 163-184.
- Kwiatek-Sołtys, A. (2011). *Small towns in Poland-barriers and factors of growth*. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 19, 363-370.
- Lahne, Melanie (2007): *Möglichkeiten und Grenzen des Distance Learning am Beispiel des Alberta Distance Learning Centre in Kanada – Analyse und Transfer auf den Schulkontext Sachsen-Anhalts*. Otto-von-Guericke-Universität Magdeburg. Magdeburg. <http://www.edoc2.bibliothek.uni-halle.de/hs/download/pdf/1254?originalFile-name=true>
- *Ländliche Regionen verstehen. Fakten und Hintergründe zum Leben und Arbeiten in ländlichen Räumen*. Berlin: Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung, 2016, 50 s.

- Landwirtschaft und Ernährung (Hrsg.): Daseinsvorsorge in ländlichen Räumen unter Druck. Wie reagieren auf den demografischen Wandel? Bonn. S. 22–24.
- Lang, T. (2012). Shrinkage, metropolization and peripheralization in East Germany. *European Planning Studies*, 20(10), 1747-1754.
- Lang, T. (2012). Shrinkage, metropolization and peripheralization in East Germany. *European Planning Studies*, 20(10), 1747-1754.
- Lang, T., & Tenz, E. (2003). Von der schrumpfenden Stadt zur Lean City. Prozesse und Auswirkungen der Stadtschrumpfung in Ostdeutschland und deren Bewältigung, Dortmund.
- Lange, K., Nissen, S. (2012): Řeka ve městě – prostor pro život. Průvodce revitalizací řek ve městech. Lipsko: Univerzita v Lipsku.
- Lazzeroni, M., Bellini, N., Cortesi, G., & Loffredo, A. (2013). The territorial approach to cultural economy: new opportunities for the development of small towns. *European planning studies*, 21(4), 452-472.
- Leber, N., & Kunzmann, K. R. (2006). Entwicklungsperspektiven ländlicher Räume in Zeiten des Metropolenfiebers. *disP-The Planning Review*, 42(166), 58-70.
- Leetmaa, K., Kriszan, A., Nuga, M., & Burdack, J. (2015). Strategies to cope with shrinkage in the lower end of the urban hierarchy in Estonia and Central Germany. *European Planning Studies*, 23(1), 147-165.
- Leibert, T., & Golinski, S. (2016). Peripheralisation: The missing link in dealing with demographic change?. *Comparative Population Studies-Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 41(3-4), 255-284.
- Levy, P. R. (2001). Paying for the public life. *Economic Development Quarterly*, 15(2), 124-131.
- Lorenzini, E. (2011). The extra-urban cultural district: An emerging local production system: Three Italian case studies. *European Planning Studies*, 19(8), 1441-1457.
- Maier, J. Ziele und Strategien einer aktuellen Politik für periphere ländliche Räume in Bayern. *Entwicklungsperspektiven ländlichen Räumen. Teil 1. Arbeitsmaterial 343*. Hannover: Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 2008, 183 s.
- Maier, K. (2012). Nástroje územního plánování k regulaci suburbanizace. *Urbanismus a územní rozvoj*, 15(5), 12-20.
- Maier, K. a kol. (2012): Udržitelný rozvoj území. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4198-7.
- Maier, K., & Franke, D. (2015). Trendy prostorové sociálně-ekonomické polarizace v Česku 2001–2011. *Czech Sociological Review*, 51(1), 89-124.
- Maier, K., & Franke, D. (2015). Trendy prostorové sociálně-ekonomické polarizace v Česku 2001–2011. *Czech Sociological Review*, 51(1), 89-124.
- Malerba, F. (2002). Sectoral systems of innovation and production. *Research policy*, 31(2), 247-264.
- MalMBERG, A. (1997). Industrial geography: location and learning. *Progress in Human Geography*, 21(4), 573-582.
- Malý, J. (2016). Small towns in the context of “borrowed size” and “agglomeration shadow” debates: The case of the South Moravian region (Czech Republic). *European Countryside*, 8(4), 333-350.
- Mareš, J. (1988). Industrializace Československa–její klady a zápory. *Sborník Československé*, 10.
- Mareš, P. (2000). Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*, 36, 3. s. 285-297.
- Marshall, A. (1920). *Principles of economics, an introductory volume*.
- Martinez-Fernandez, C., Audirac, I., Fol, S., & Cunningham-Sabot, E. (2012). Shrinking cities: Urban challenges of globalization. *International Journal of Urban and Regional Research*, 36(2), 213-225.
- Martinez-Fernandez, C., Weyman, T., Fol, S., Audirac, I., Cunningham-Sabot, E., Wiechmann, T., & Yahagi, H. (2016). Shrinking cities in Australia, Japan, Europe and the USA: From a global process to local policy responses. *Progress in Planning*, 105, 1-48.
- Matlovič, R., Klamár, R., Kozoň, J., Ivanová, M., & Michalko, M. (2018). Spatial polarity and spatial polarization in the context of supranational and national scales: regions of Visegrad countries after their accession to the EU. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 41(41), 59-78.
- Matschek, M. (2011). Interkommunale Zusammenarbeit (IKZ). *Schriftenreihe Recht & Finanzen für Gemeinden*. Vol. 9, No. 2, s. 1-120.
- Matthews, Carla (2016): *Mobilitätslösungen in ländlichen Räumen – Stand der Forschung und der Praxis*. Abschlussarbeit. Institut für Verkehrswesen, KIT. Karlsruhe: KIT.
- Matuschek, I. (2016). *Industrie 4.0, Arbeit 4.0–Gesellschaft 4.0*. Eine Literaturstudie, *Studien*, 2, 2016.

- Matuschewski, A., Leick, B., & Demuth, M. (2017). Growth-based theories for declining regions? A note on conceptualisations of demographic change for regional economic development. *Comparative Population Studies*, 41(3-4).
- Mayer, H., & Knox, P. (2010). Small-town sustainability: Prospects in the second modernity. *European Planning Studies*, 18(10), 1545-1565.
- Medrano, N., Olarte-Pascual, C., Pelegrín-Borondo, J., & Sierra-Murillo, Y. (2016). Consumer behavior in shopping streets: the importance of the salesperson's professional personal attention. *Frontiers in psychology*, 7, 125.
- Meijers, E. J., & Burger, M. J. (2017). Stretching the concept of 'borrowed size'. *Urban Studies*, 54(1), 269-291.
- Meili, R., & Mayer, H. (2017). Small and medium-sized towns in Switzerland: economic heterogeneity, socioeconomic performance and linkages. *Erdkunde*, 71(4), 313-332.
- Metzger, Cornelia (2008): Nah(!)versorgung im ländlichen Raum – Herausforderung der Zukunft. Ergebnisse einer Untersuchung im nördlichen Landkreis Donau-Ries. *Geographische Handelsforschung*, 23, S. 10–13. <https://www.geographie.hu-berlin.de/de/abtei-lungen/wirtschaftsgeographie/AK-Einzelhandelsforschung/publikationen/Berichte%20des%20Arbeitskreises%20-%20Geographische%20Handelsforschung%20-%20Bericht%2023.pdf>
- Miko L., Hošek, M. [eds] (2009): Příroda a krajina České republiky. Zpráva o stavu 2009. 1. vydání. Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. 102 s.
- Militz, E. (2002). Finnland. Schnittpunkte zwischen den Mächten am Rande Eutropas. *GOtha: Kletter*.
- Mlčoch, L. (2000). Úvahy o české ekonomické transformaci. *Vyšehrad*.
- Monheim, R. (2014). Handel und die City–Bedeutung der Nutzungsvielfalt. Trade and the City–The importance of diversity. *Handel und die City–Retail Urbanism*. Detmold, 64-92.
- Moos, M. (2016). From gentrification to youthification? The increasing importance of young age in delineating high-density living. *Urban Studies*, 53(14), 2903-2920.
- Mose, I., Nischwitz, G. Anforderungen an eine regionale Entwicklungspolitik für strukturschwache ländliche Räume. E-Paper der ARL 7. Hannover: Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 2009, 16 s.
- Moss, T. (2008). 'Cold spots' of urban infrastructure: 'Shrinking' processes in eastern Germany and the modern infrastructural ideal. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(2), 436-451.
- Mulíček, O. (2007). Prostorové aspekty současného vývoje maloobchodní sítě. *Urbanismus a územní rozvoj*, 10(6), 14-20.
- Mulíček, O., & Malý, J. (2018). Moving towards more cohesive and polycentric spatial patterns? Evidence from the Czech Republic. *Papers in Regional Science*.
- Musil, J. (1993). Changing urban systems in post-communist societies in Central Europe: analysis and prediction. *Urban studies*, 30(6), 899-905.
- Musil, J. (2001). Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů: Pohled historické sociologie. *Czech Sociological Review*, 275-296.
- Musil, J., Müller, J. Vnitřní periferie České republiky jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis*, 2008, vol. 44, No. 44, 321-348
- MV (2011): Návrh koncepce řešení krizové situace vyvolané výskytem sucha a nedostatkem vody na území České republiky. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky.
- Myant, M. (1995). Transforming the Czech and Slovak economies: Evidence at the district level. *Regional Studies*, 29(8), 753-760.
- Myant, M., & Drahokoupil, J. (2013). Tranzitivní ekonomiky: politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie. *Academia*.
- MŽP (2010): Teze adaptačních opatření v souvislosti s klimatickými změnami. Praha: Ministerstvo životního prostředí České republiky.
- MŽP (2015a): Komplexní studie dopadů, zranitelnosti a zdrojů rizik souvisejících se změnou klimatu v ČR. Praha: Ministerstvo životního prostředí České republiky.
- MŽP (2015b): Strategie přizpůsobení se změně klimatu v podmínkách ČR. Praha: Ministerstvo životního prostředí České republiky.
- Naumann, M., & Reichert-Schick, A. (2012). Infrastrukturelle Peripherisierung: Das Beispiel Uecker-Randow (Deutschland). *disP-The Planning Review*, 48(1), 27-45.

- Německá adaptační strategie [Deutsche Anpassungsstrategie an den Klimawandel] (2008), http://www.bmub.bund.de/fileadmin/bmu-import/files/english/pdf/application/pdf/das_gesamt_en_bf.pdf
- Németh, J., & Langhorst, J. (2014). Rethinking urban transformation: Temporary uses for vacant land. *Cities*, 40, 143-150.
- Nižňanský, V. a kol. (2009). Medziobecná spolupráca a zlučovanie obcí na Slovensku. Bratislava: Mercury.
- Nölke, A., & Vliegenthart, A. (2009). Enlarging the varieties of capitalism: The emergence of dependent market economies in East Central Europe. *World politics*, 61(4), 670-702.
- Norman, J. R. (2013). *Small cities USA: Growth, diversity, and inequality*. Rutgers University Press.
- Novosák, J., Hájek, O., Nekolová, J., & Bednář, P. (2013). The spatial pattern of brownfields and characteristics of redeveloped sites in the Ostrava metropolitan area (Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, 21(2), 36-45.
- Novotná, M., Preis, J., Kopp, J., & Bartoš, M. (2013). Changes in migration to rural regions in the Czech Republic: Position and perspectives. *Moravian Geographical Reports*, 21(3), 37-54.
- Novotný, J., Blažek, J., & Květoň, V. (2016). The anatomy of difference: comprehending the evolutionary dynamics of economic and spatial structure in the Austrian and Czech economies. *European Planning Studies*, 24(4), 788-808.
- Novotný, L., Csachová, S., Kulla, M., Nestorová-Dická, J., & Pregi, L. (2016). Development trajectories of small towns in East Slovakia. *European Countryside*, 8(4), 373-394.
- OECD (2014). *Evaluating Local Economic and Employment Development. How to assess what works among programmes and policies*. Paris: OECD. ISBN 92-64-01708-9.
- Oředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. (ed., 2011). *Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky*. Praha: Karolinum.
- Oswalt, P., & Rieniets, T. (2006). *Atlas of shrinking cities*. Hatje Cantz.
- Oředníček, M. (2016). The relevance of “Western” theoretical concepts for investigations of the margins of post-socialist cities: the case of Prague. *Eurasian Geography and Economics*, 57(4-5), 545-564.
- Oředníček, M., Jíchová, J., Pospíšilová, L. (ed., 2017). *Historický atlas obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum.
- Oředníček, M., Šimon, M., & Kopečná, M. (2015). The reurbanisation concept and its utility for contemporary research on post-socialist cities: The case of the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, 23(4), 26-35.
- Pavlínek, P. (1995). Regional development and the disintegration of Czechoslovakia. *Geoforum*, 26(4), 351-372.
- Pavlínek, P. (2004). Regional development implications of foreign direct investment in Central Europe. *European urban and regional studies*, 11(1), 47-70.
- Peters, D. (2017). Shrink-Smart Small Towns: Communities can still thrive as they lose population.
- Phelps, N. A., & Ozawa, T. (2003). Contrasts in agglomeration: proto-industrial, industrial and post-industrial forms compared. *Progress in human geography*, 27(5), 583-604.
- Pilát, M. (2015). *Komunitní plánování sociálních služeb v současné teorii i praxi*. Praha: Portál.
- Piore, M. J., & Sabel, C. F. (1984). The second industrial divide: possibilities for prosperity.
- Pipan, T. (2018). Neo-industrialization models and industrial culture of small towns. *GeoScape*, 12(1), 10-16.
- Pirisi, G. & Trócsányi, A. (2007). Demographic processes in Hungary and their manifestation in small towns. *Romanian Review of Regional Studies*, 3(2), 73-82.
- Pirisi, G., Trócsányi, A., & Makkai, B. (2015). Between shrinking and blooming: the crossroad of small towns' urbanisation in Hungary. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 8, 12-28.
- Polèse, M. (2012). The arts and local economic development: Can a strong arts presence uplift local economies? A study of 135 Canadian cities. *Urban studies*, 49(8), 1811-1835.
- Polèse, M., & Shearmur, R. (2006). Why some regions will decline: A Canadian case study with thoughts on local development strategies. *Papers in Regional Science*, 85(1), 23-46.
- Politik für periphere, ländliche Räume: Für eine eigenständige und selbstverantwortliche Regionalentwicklung. Positionspapier aus der ARL 80. Hannover: Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 2008, 21 s.

- Pondělíček, M. a kol. (2016): *Adaptace na změny klimatu*. Hradec Králové: Civitas per Populi. ISBN 978-80-87756-09-6.
- Powe, N. A. (2018). Non-amenity business growth and small town revival. *Journal of Rural Studies*, 62, 125-133.
- Powe, N. A., & Hart, T. (2009). Competing for the custom of small town residents: exploring the challenges and potential. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 37(9), 732-747.
- Powe, N. A., & Pringle, R. (2017). *Helping Businesses Thrive in Peripheral Rural Towns*. Civitas, Institute for the Study of Civil Society.
- Powe, N. A., Hart, T., & Bek, D. (2009). Market town centres in England: Meeting the challenge of maintaining their contemporary relevance. *Planning Practice & Research*, 24(3), 301-319.
- Pražan, J. a kol. (2007): *Analýza adaptačních opatření na změnu klimatu na území ČR v oblasti zemědělství*. Praha: Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, výstup funkčního úkolu Mze ČR č. 4228.
- Pretel, J. a kol. (2011): *Zpřesnění dosavadních odhadů dopadů klimatické změny v sektorech vodního hospodářství, zemědělství a lesnictví a návrhy adaptačních opatření*. Technické shrnutí výsledků projektu VaV (MŽP, SP/1a6/108/07, 2007 – 2011). Praha: ČHMÚ, 67 s.
- Program rozvoje venkova České republiky 2014-2020
- Puldová, P., & Ouředníček, M. (2006). *Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace*. Sociální geografie Pražského městského regionu. Prague: Charles University in Prague, Faculty of Science, 128-142.
- Rae, A. (2013). English urban policy and the return to the city: A decade of growth, 2001–2011. *Cities*, 32, 94-101.
- *Raumordnungbericht. Daseinversorge sichern*. Bonn: Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung, 2017, 140 s.
- Reckien, D., & Martinez-Fernandez, C. (2011). Why do cities shrink?. *European Planning Studies*, 19(8), 1375-1397.
- Reckien, D., & Martinez-Fernandez, C. (2011). Why do cities shrink?. *European Planning Studies*, 19(8), 1375-1397.
- Rérat, P. (2018). The return of cities: the trajectory of Swiss cities from demographic loss to reurbanization. <https://doi.org/10.1080/09654313.2018.1546832>
- Richards, G., & Duif, L. (2018). *Small Cities with Big Dreams: Creative Placemaking and Branding Strategies*. Routledge.
- Rink, D., & Siemund, S. (2016). Perforation als Leitbild für die schrumpfende Stadt? Erfahrungen aus Leipzig. *disP-The Planning Review*, 52(3), 50-60.
- Rink, D., Couch, C., Haase, A., Krzysztofik, R., Nadolu, B., & Rumpel, P. (2014). The governance of urban shrinkage in cities of post-socialist Europe: policies, strategies and actors. *Urban Research & Practice*, 7(3), 258-277.
- Robertson, K. A. (1999). Can small-city downtowns remain viable? A national study of development issues and strategies. *Journal of the American Planning Association*, 65(3), 270-283.
- Rowe, J. E. (ed., 2009). *Theories of Local Economic Development. Linking Theory to Practice*. Surrey: Ashgate.
- Rudinger, Georg; Holz-Rau, Christian & Grotz, Reinhold (Hrsg.) (2004): *Freizeitmobilität älterer Menschen*. Institut für Raumplanung (IRPUD), Dortmunder Beiträge zur Raumplanung, Verkehr 4. Dortmund.
- Rudolph, Frederic, Koska, Thorsten & Schneider, Clemens (2017): *Verkehrswende für Deutschland. Der Weg zu CO2-freier Mobilität bis 2035*. Wuppertal. https://wupperinst.org/fa/redaktion/downloads/projects/Mobilitaetsszenario_2035_Langfassung.pdf
- Rumpel, P. Slach, O., Šňupíková, R., Marková, B. (2012). *Marketingové koncepty rozvoje měst*. European Science and Art Publishing.
- Rumpel, P., Slach, O., & Boruta, T. (2012). *Governance zmenšujících se měst v Evropském kontextu. Výzkum regionálního rozvoje-vybrané přístupy a témata*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 63-74.
- Sander, N. (2014). Internal migration in Germany, 1995-2010: New insights into east-west migration and re-urbanisation. *Comparative Population Studies*, 39(2).
- Scott, A. J. (2014). Beyond the creative city: cognitive–cultural capitalism and the new urbanism. *Regional Studies*, 48(4), 565-578.

- Segessemann, A., & Crevoisier, O. (2016). Beyond economic base theory: The role of the residential economy in attracting income to Swiss regions. *Regional Studies*, 50(8), 1388-1403.
- Selada, C., Da Cunha, I. V., & Tomaz, E. (2012). Creative-based strategies in small and medium-sized cities: key dimensions of analysis. *Quaestiones Geographicae*, 31(4), 43-51.
- Servillo, L., & Paolo Russo, A. (2017). Spatial Trends of Towns in Europe: The Performance of Regions with Low Degree of Urbanisation. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 108(4), 403-423.
- Shearmur, R. (2012). Are cities the font of innovation? A critical review of the literature on cities and innovation. *Cities*, 29, S9-S18.
- Schamp, E. W. (2000). Vernetzte Produktion. *Industriegeographie aus institutioneller Perspektive*. Darmstadt.
- Schelewsky, Marc (2017): „Mobility as a Service - MaaS“. Vortrag auf dem Future Mobility Meetup der Service Innovation Labs GmbH zu Ansätzen und Anforderungen im Bereich "Mobility as a Service" aus Nutzer- und Technikperspektive, Berlin.
- Schilling, J., & Logan, J. (2008). Greening the rust belt: A green infrastructure model for right sizing America's shrinking cities. *Journal of the American Planning Association*, 74(4), 451-466.
- Schnitzer, M. (2003). Privatisierung in Osteuropa: Strategien und Ergebnisse. *Perspektiven der Wirtschaftspolitik*, 4(3), 359-378.
- Schubert, K., Bandelow, N.C. (2003). *Lehrbuch der Politikfeldanalyse*. München: Oldenbourg.
- Siedentop, S., Zakrzewski, P., & Stroms, P. (2018). A childless urban renaissance? Age-selective patterns of population change in North American and German Metropolitan areas. *Regional Studies, Regional Science*, 5(1), 1-20.
- Siedentop, S., Zakrzewski, P., & Stroms, P. (2018). A childless urban renaissance? Age-selective patterns of population change in North American and German Metropolitan areas. *Regional Studies, Regional Science*, 5(1), 1-20.
- Slach, O., & Ženka, J. (2017). Post-Crisis Spatial Development of Creative Industries: Evidence from Czechia. In *Creative Industries in Europe* (pp. 201-226). Springer, Cham.
- Slach, O., Koutský, J., Novotný, J., & Ženka, J. (2013). Creative industries in the Czech Republic: a spatial perspective. *E+M*, 16 (4), 14-29.
- Soja, E. W. (2013). Regional urbanization and third wave cities. *City*, 17(5), 688-694.
- Spilková, J. (2018). "Tell me where you shop, and I will tell you who you are": Czech shopper profiles according to traditional, large-scale and alternative retail options. *Moravian Geographical Reports*, 26(3), 186-198.
- stationären Einzelhandel und die Innenstädte. Hochschule Baden-Württemberg.
- Stein, A., Wiegand, T. S., Dehne, P., Hülz, M., et al. Wissensgesellschaft als Herausforderung für ländlich-periphere Regionen: Beispiele aus Nordostdeutschland. *Forschungsberichte der ARL 6*. Hannover: Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 2016, 154 s.
- Steinführer, A., Vaishar, A., & Zapletalová, J. (2016). The small town in rural areas as an underresearched type of settlement. Editors' introduction to the special issue. *European Countryside*, 8(4), 322-332.
- Stimson, R., Stough, R. R., Nijkamp, P. (ed., 2011). *Endogenous Regional Development. Perspectives, Measurement and Empirical Investigation*. Cheltenham: Edward Elgar. ISBN 978-1-84980-456-1.
- Stirn, I. (2013). Lokale und regionale Selbstverwaltung in Europa. Strategien zur Bewältigung transnationaler Einflüsse auf die deutsche kommunale Selbstverwaltung. Baden-Baden: Nomos.
- Strategie regionálního rozvoje České republiky 2014-2020. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj.
- Strategie regionálního rozvoje České republiky 2021+. Pracovní materiály. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj, 2018.
- Strykiewicz, T., & Jaroszewska, E. (2016). The process of shrinkage as a challenge to urban governance. *Quaestiones Geographicae*, 35(2), 27-37.
- Swianiewicz, P. (2010). Territorial Fragmentation As a Problem, Consolidation As a Solution? In Swianiewicz, P. (ed.) *Territorial Consolidation Reforms in Europe*. Budapest: Open Society Institute/ Local Government and Public Service Reform Initiative, s. 1-23.
- Swords, J., & Wray, F. (2010). The Connectivity of the Creative Industries in North East England—The Problems of Physical and Relational Distance. *Local Economy*, 25(4), 305-318.

- Sýkora, L. (2001). Klasifikace změn v prostorové struktuře postkomunistických měst. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis, Folia Geographica*, 4, 194-205.
- Sýkora, L. et al. (2017). Analýza potřeb měst a obcí České republiky (pro potřeby Svazu měst a obcí ČR). Praha: Univerzita Karlova, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 288 s.
- Sýkora, L., & Bouzarovski, S. (2012). Multiple transformations: Conceptualising the post-communist urban transition. *Urban Studies*, 49(1), 43-60.
- Sýkora, L., & Ouředníček, M. (2007). Sprawling post-communist metropolis: Commercial and residential suburbanization in Prague and Brno, the Czech Republic. In *Employment deconcentration in European metropolitan areas* (pp. 209-233). Springer, Dordrecht.
- Sýkora, L., Kamenický, J., & Hauptmann, P. (2000). Changes in the spatial structure of Prague and Brno in the 1990s. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 35(1), 61-76.
- Syssner, J. (2016). Planning for shrinkage? Policy implications of demographic decline in Swedish municipalities. *Ager: Revista de estudios sobre despoblación y desarrollo rural= Journal of depopulation and rural development studies*, (20), 7-31.
- Szczyrba a kol. (2007). Difúzní procesy v prostředí českého maloobchodu. *Regionální studia*, 1(1), 8-12.
- Szczyrba, Z. (2005). Maloobchod v ČR po roce 1989: Vývoj a trendy se zaměřením na geografickou organizaci. Univerzita Palackého.
- Šídlo, L., & Šprocha, B. (2018). Odkládání mateřství a regionální diferenciace plodnosti v Česku a na Slovensku. *Geografie*, 123 (3), 407-436.
- Šimon, M. (2011). Kontraurbanizace: chaotický koncept. *Geografie*, 116(3), 231-255.
- Špačková, P., Pospíšilová, L., & Ouředníček, M. (2016). The long-term development of socio-spatial differentiation in socialist and post-socialist Prague. *Czech Sociological Review*, 52(6), 821-860.
- Tallon, A. (2013). *Urban Regeneration in the UK*. Routledge.
- Theurillat, T., Rérat, P., & Crevoisier, O. (2015). The real estate markets: Players, institutions and territories. *Urban Studies*, 52(8), 1414-1433.
- Tiebout, C. M. (1956). A pure theory of local expenditures. *Journal of political economy*, 64(5), 416-424.
- Tietz, H. - P., Hühner, T. (ed.). *Zukunftsfähige Infrastruktur und Raumentwicklung. Forschungs- und Sitzungsberichte der ARL. Band 235. Hannover: Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 2011, 249 s.*
- TIMBRE, popis a výstupy výzkumného projektu, www.timbre-project.eu
- Trend in der Stadt- und Regionalentwicklung. Informationen zur Raumentwicklung, Heft 5/2017.
- Trezib, N. (/2014). Die Theorie der zentralen Orte in Israel und Deutschland. Berlin: De Gruyter Oldenbourg.
- Turok, I. (2004). Cities, regions and competitiveness. *Regional studies*, 38(9), 1069-1083.
- Turok, I., & Mykhnenko, V. (2007). The trajectories of European cities, 1960-2005. *Cities*, 24(3), 165-182.
- Vaishar, A. (2004). Small towns: an important part of the Moravian settlement system. *Dela*, (21), 309-317.
- Vaishar, A., & Zapletalová, J. (2009). Small towns as centres of rural micro-regions. *European Countryside*, 1(2), 70-81.
- Vaishar, A., Šťastná, M., & Stonawská, K. (2015). Small towns—engines of rural development in the South-Moravian region (Czechia): an analysis of the demographic development. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 63(4), 1395-1405.
- Vaishar, A., Šťastná, M., & Stonawská, K. (2015). Small towns—engines of rural development in the South-Moravian region (Czechia): an analysis of the demographic development. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 63(4), 1395-1405.
- Van Heur, B. (2012). *Small cities and the sociospatial specificity of economic development*. Routledge: London, UK.
- Vizina, A., Horáček, S. (2009): Zpřesnění odhadů dopadů klimatické změny na vodní zdroje s využitím scénářů založených na simulacích modelem ALADIN –Climate/CZ, VTEI, příloha Vodního hospodářství (mimořádné číslo) 51(1), 5 – 8.
- VÚV (2015): Zpřesnění dosavadních odhadů dopadů klimatické změny v sektorech vodního hospodářství, zemědělství a lesnictví a návrhy adaptačních opatření. Praha: Výzkumný ústav vodohospodářský T.G. Masaryka, v.v.i.

- Walmsley, C., & Kading, T. (Eds.). (2018). *Small Cities, Big Issues: Reconceiving Community in a Neoliberal Era*. Athabasca University Press.
- Warnaby, G. (1998). Marketing UK cities as shopping destinations: problems and prospects. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 5(1), 55-58.
- Weck, S., & Beißwenger, S. (2014). Coping with peripheralization: Governance response in two German small cities. *European Planning Studies*, 22(10), 2156-2171.
- Weidinger, Tobias; Kordel, Stefan; Pohle, Perdita (2017): Bleiben oder Gehen? Einflussfaktoren auf die Wohnstandortmobilität anerkannter Flüchtlinge in ländlichen Räumen am Beispiel des Bayerischen Waldes. *Europa Regional* 24, 2016 (2017) I 1–2, S. 46–61.
- Weiland, Bernd Peter & Thomas, Helga (2015): *Telearbeit in der Unternehmensplanung. Eine empirische Untersuchung. Analysen, Wertungen, Handlungsempfehlungen*. Im Brennpunkt Arbeiten zu Hause, alternierend, selbständig. Fakultät I – Geisteswissenschaften, Technische Universität Berlin. Berlin.
- Wirth, P., Elis, V., Müller, B., & Yamamoto, K. (2016). Peripheralisation of small towns in Germany and Japan—Dealing with economic decline and population loss. *Journal of rural studies*, 47, 62-75.
- Wokoun, R. (2006). *Nástroje regionálního rozvoje*. In: Mates, P., Wokoun, R. *Management regionální politiky a reforma veřejné správy*. Praha: Linde.
- Wolff, M., & Wiechmann, T. (2018). Urban growth and decline: Europe’s shrinking cities in a comparative perspective 1990–2010. *European Urban and Regional Studies*, 25(2), 122-139.
- Wolff, M., Haase, D., & Haase, A. (2018). Compact or spread? A quantitative spatial model of urban areas in Europe since 1990. *PloS one*, 13(2), e0192326.
- Wolter, M. I., Mönnig, A., Hummel, M., Schneemann, C., Weber, E., Zika, G., ... & Neuber-Pohl, C. (2015). *Industrie 4.0 und die Folgen für Arbeitsmarkt und Wirtschaft: Szenario-Rechnungen im Rahmen der BIBB-IAB-Qualifikations- und Berufsfeldprojektionen (No. 8/2015)*. IAB-Forschungsbericht.
- *Závěrečná zpráva o postupu prací a dosažených výsledcích projektu TB050MMR002 Trendy vývoje struktury měst a obcí ČR*. (2016). Praha: MMR.
- Zibell, B., Diez, J. R., & Heineking, I. (2018). Ohne Nahversorgung? Plädoyer für einen neuen Gesellschaftsvertrag zur Gewährleistung der Zukunft ländlicher Räume. *disP-The Planning Review*, 54(2), 44-57.
- Zimmermann, F. M., Höflehner, T., Rindlisbacher, R. (2016). *Raumentwicklung und Gemeindefesthalten: Schweiz und Deutschland als Vorbild für Österreich?* Graz: Universität Graz, Institut für Geographie und Raumforschung.
- *Zukunftsinstitut (2017). Zukunft der Innenstadt. Retail Report 2017*.
- Ženka, J., & Slach, O. (2018a). *Rozmístění služeb v Česku*. Ostrava: Enface.
- Ženka, J., & Slach, O. (2018b). How do various types of regions attract creative industries? Comparison of metropolitan, old industrial and rural regions in Czechia. *Hungarian Geographical Bulletin*, 67(3), 239-257
- Ženka, J., Novotný, J., Slach, O., & Ivan, I. (2017). Spatial distribution of knowledge-intensive business services in a small post-communist economy. *Journal of the Knowledge Economy*, 8(2), 385-406
- Ženka, J., Novotný, J., Slach, O., & Ivan, I. (2017a). Spatial distribution of knowledge-intensive business services in a small post-communist economy. *Journal of the Knowledge Economy*, 8(2), 385-406.
- Ženka, J., Novotný, J., Slach, O., & Květoň, V. (2015). Industrial specialization and economic performance: A case of Czech microregions. *Norsk Geografisk Tidsskrift-Norwegian Journal of Geography*, 69(2), 67-79.
- Ženka, J., Slach, O., & Sopkuliak, A. (2017). Typology of Czech non-metropolitan regions based on their principal factors, mechanisms and actors of development. *Geografie*, 122(3), 281-309.
- Ženka, J., Slach, O., & Sopkuliak, A. (2017b). Typology of Czech non-metropolitan regions based on their principal factors, mechanisms and actors of development. *Geografie*, 122(3), 281-309

Příloha:

Příklady dobré praxe – inovativní rozvojové strategie vybraných malých měst z Německa, Rakouska a Švýcarska

V rámci řešení projektu jsme zpracovali případové studie jedenácti malých měst z Německa, Rakouska a Švýcarska. Jedná se o příklady dobré praxe, které můžeme označit za inovativní a jako takové mohou být inspirací pro malá města v České republice. Studie byly zpracovány na základě veřejně dostupných informačních materiálů a dále rozhovorů s jejich představiteli.

Altena – město pro všechny generace

Tématická oblast: demografický vývoj (město pro všechny)

Altena je malé hradní město, ležící jižně od Dortmundu, ve spolkové zemi Severní Porýní-Vestfálsko. Žije tu asi 17,3 tisíce obyvatel. Jedná se o staré průmyslové město s dominantním postavením malých a středních podniků, které se v minulosti proslavilo především válcovnami a výrobou drátů. Ekonomický úpadek města začal již v 80. letech minulého století, kdy bylo uzavřeno několik velkých podniků. Přestože nezaměstnanost byla relativně nízká, lidé začali z města odcházet. Od počátku 90. let do dneška město ztratilo cca ¼ obyvatel. Altena je dnes nejvíce se smršťujícím západoněmeckým městem. Odchod mladých lidí do okolních městských aglomerací, nízká porodnost a silné ročníky narozené kolem r. 1960 přispěli k tomu, že se významným způsobem změnila věková struktura města – Altena výrazně zestárla.

Ve snaze pozitivně reagovat na demografickou změnu, projevující se nejenom stárnutím místní populace, ale přinášející změny také v oblasti ekonomiky a občanské vybavenosti (sociálních služeb a infrastruktury). Na počátku milénia se představitelé města začali intenzivně zabývat tématy "město pro všechny generace" a „občanská komunita (Bürgerkommune). V rámci projektu „Změna stárnutí ve městě" (Neues Altern in der Stadt), podpořeném Bertelsmannovou nadací (2006) byly vytvořeny různé scénáře toho, jak ve městě posílit, resp. nově řešit soužití mladých a starých, a jak podnítil dobrovolnickou činnost a prohloubit spolupráci mezi občanskými/ dobrovolnickými organizacemi a místní samosprávou. Středobodem úvah se stalo propojování (networking), sociální participace, komunitní život, kvalitní bydlení a občanská vybavenost, volný čas a duševní aktivity a v nepolepší řadě mezigenerační spravedlnost. Paralelně k těmto diskusím byl vytvořen „rozvojový akční plán“ pro Altenu (Entwicklungs-und Handlungskonzept Altena), za významné participace občanské společnosti (v pracovních skupinách a diskusních fórech) a snah o spojování a propojování aktivit (tzn. integrovaný přístup). Za účasti občanů, politiků, úředníků, zástupců z oblasti ekonomiky, vědy, kultury, spolků a dalších skupin, bylo identifikováno velké množství opatření pro různé oblasti jednání.

Velkým problémem, s nímž se místní samospráva od 90. let potýkala, byl nedostatek finančních prostředků. Jak za dané situace získat potřebné finanční prostředky na investiční rozvoj? V roce 1999 se úřadující starosta rozhodl situaci radikálně řešit. Strukturální změny v organizaci městského úřadu a financování městských

organizací a striktní úsporná opatření v oblasti infrastruktury městu umožnila, aby generovalo zdroje na potřebné strategické investice. Je zapotřebí dodat, že celá řada opatření byla realizována bezplatně místními občany v rámci dobrovolnictví. K posílení místní angažovanosti byla jakožto informační bod v srpnu 2008 založena mobilizační organizace „Stellwerk“ s jedenácti neplacenými pomocníky. Město jí poskytuje pouze prostory a podporuje její angažovanost při řešení rozvojových problémů. Komunikaci mezi touto organizací a městským úřadem, resp. vedením města zajišťuje jeden pracovník města, který se pravidelně zúčastňuje jednání „Stellwerku“ a zprostředkovává případné konflikty. Stellwerk působí jako vícegenerační kancelář, která v Alteně koordinuje a propojuje různé nabídky a akce (reaguje na nabídku a poptávku). V sociální oblasti např. zprostředkovává různé seznamovací služby zvláště pro seniory, zprostředkovává „rodinná kmotrovství“, podporuje poradenskou síť pro rodiny, domácí ošetřovatele dlouhodobě nemocných atd. Krmě toho drží patronát nad květinovou výzdobou města, podporuje umělecké projekty pro mladé, stará se o uprchlíky (přistěhovalce) anebo provozuje místní Repair-Café, „kavárnu“, kde se scházejí místní obyvatelé a domlouvají se na vzájemné pomoci s opravou věcí a poskytováním podobných vzájemných služeb. Na dobrovolnickém základě funguje celá řada místních spolků - Bürgerbusverein Altena, Verein des bürgerschaftlichen Engagements e. V., Soziale Netzwerk Altena, „Früh am Ball“, Familienzentrum a řada dalších.

V rámci realizace rozvojové akčního plánu se uskutečnil také sanační projekt, jehož hlavním cílem bylo oživení vnitřního města. Konkrétně vytvoření nového vstupu do města v oblasti „Markaner“, propojení centra města (hl. ulice) s promenádou kolem řeky Lenne a oblastí kolem hradu. Tento projekt byl uskutečněn nejenom díky finanční podpoře ze spolkového programu na podporu výstavby Städtebauförderungsprogramm Stadtumbau West, ale také za finančního přispění a dobrovolnické práce místních obyvatel a organizací. V rámci projektu vznikl např. zajímavý „výtah zážitků“ (Erlebnisaufzug).

Významná participace a angažovanost místních lidí na rozvojových opatřeních města pozitivně ovlivňuje také atmosféru ve městě. Komunální politika a činnost místní správy se snaží maximálně vycházet místním obyvatelům vstříc.

Altena je velmi dobrým příkladem toho, že adaptační opatření na demografickou změnu je zapotřebí vytvářet společně s místními aktéry v rámci občanské komunity. Participativní přístup tak může být východiskem trvalého a úspěšného rozvoje města. Angažovanost, resp. čestné (neplacené) aktivity a funkce však musí být dobře zkoordinované s aktivitami a funkcemi placenými.

Další podrobnější informace:

<http://www.stellwerk-altena.de/>

<http://www.altena.de/Unsere-Stadt.10.0.html>

<https://www.wegweiser-kommune.de/projekte/kommunal/nordrhein-westfalen/pop-up-stores-in-altena>

<https://www.willkommen-bei-freunden.de/themenportal/artikel/integrationsarbeit-ist-keine-one-woman-oder-one-man-show/>

Aliance obcí Hofheimer Land

Tématická oblast: Urbanistický vývoj (management nevyužitých nemovitostí)

Správní společenství (Verwaltungsgemeinschaft) kolem města Hofheim in Unterfranken (5 tisíc obyvatel) se nachází v Bavorsku, v řídké osídlené oblasti Dolních Franků, na severovýchod od Schweinfurtu. Celá aliance má asi 15 tisíc obyvatel. Samotné město Hofheim i. U. má historické jádro tvořené typickými starofranskými domy a je centrálním místem místního významu (Unterzentrum). Spádová oblast tvoří asi 12 tisíc lidí. Město se vyznačuje vysokým podílem nevyužitých nemovitostí. Ani prognózy demografického vývoje nejsou příznivé a lze očekávat, že zvláště v centru města bude v budoucnosti nevyužívaných budov přibývat.

Město Hofheim i. U. společně s okolními šesti obcemi přijalo strategii, jak uvedený problém řešit. Iniciátorem byl podpůrný program na podporu „stavebních substancí“, jehož cílem je zároveň zabránění odchodu lidí z městských center. Aliance obcí Hofheimer Land („Gemeinde-Allianz Hofheimer Land“) vznikla v roce 2008 s cílem využít zmíněný dotační program pro vytvoření vhodných podmínek pro kvalitní život v členských obcích v budoucnosti. Aliance se nachází na periferii městských regionů Schweinfurt, Bamberg, Coburg a Hassfurt. Rozvoj aliance vychází z uplatňování principů endogenního rozvoje. Modernizace nebo sanace existujícího domovního fondu by měla být výhodnější a atraktivnější, než nová výstavba na okraji města. To je vize, z které vychází rozvojový dokument „Integrierte Ländliche Entwicklungskonzept“ (ILEK), který byl zpracován v několika pracovních skupinách za účasti občanů. Vedle velké redukce požadavků na zástavbu nových ploch obsahuje dva hlavní soubory opatření. Zaprvé se jedná o systematizaci a větší transparentnost nevyužívaných nemovitostí a jejich stavebních potenciálů. Za druhé jde o intenzivní poradenství a podporu nového využití ladem ležících nebo nevyužívaných budov.

Zkušenosti této aliance ukazují, že na začátku řešení podobného problému je zapotřebí nevyužívané nemovitosti podchytit a dosáhnout toho, aby veřejnost začala jejich nevyužívání vnímat jako problém. Nejdříve proto začali mapováním nevyužívaných nemovitostí (budov a proluk) a pokračovali dotazováním vlastníků těchto budov a proluk. S vlastní databází, která je propojena se správním softwarem tak umožňuje uspokojovat speciální požadavky prodávajících i kupujících, stejně tak jako umožňuje transparentnost. Nevyužívané budovy jsou navíc nabízeny (vermarktt) prostřednictvím různých internetových portálů. Za aktualizaci dat jsou zodpovědní „navigátoři“ – v každé obci jeden. Sedm kooperujících obcí si pravidelně a

intenzívně vyměňuje zkušenosti a sladuje nabídku s představiteli samosprávného okresu. Vše doprovází mediální ofenzíva v místních/ regionálních denících, na internetu, facebooku a vlastním informačním zpravodaji („Allianzboten“). Aliance obcí se snaží každý týden dostat alespoň jednu zprávu o dané problematice do novin. K tomu je nutné přidat ještě různé informační akce a pořádání různých projektových dílen.

Vlastníci mohou pro budoucí využití existujících nemovitostí podle potřeby získat zdarma poradenství v oblasti architektury a energetiky. To je důležité z hlediska přípravy přestavbových a sanačních opatření, podle individuálních požadavků jednotlivých zájemců. Pro investory kromě toho v jednotlivých obcích aliance existují komunální podpůrné programy, které jsou financovány prostřednictvím spolkových a zemských programů. Je možné získat příspěvek až 10 tisíc EUR, podle požadavku investora. Tímto způsobem již bylo revitalizováno přes 200 nevyužívaných budov. Kromě toho existuje také podpora při odklizení sutě a při správních záležitostech.

Příklad meziobecní aliance Hofmairer Land ukazuje, že výzvy budoucnosti, v našem případě hrozba nevyužívaného domovního fondu v centrech malých měst, je efektivní řešit společně v rámci meziobecní spolupráce. Významnou roli přitom hraje koncept endogenního rozvoje, využívající vnitřní zdroje. Prostřednictvím aktivního managementu a meziobecní spolupráce lze dosáhnout toho, že lze městská centra revitalizovat a zajistit v nich požadovanou kvalitu života pro jejich obyvatele.

Další podrobnější informace:

http://www.staedtebaufoerderung.info/StBauF/DE/Programm/StaedteGemeinden/Praxis/Massnahmen/HofheimerLand/HofheimerLand_node.html

<http://www.hofheimer-land.de/index.php?id=10>

<http://www.hofheim.de/index.php?id=288>

Duderstadt

Tématická oblast: ekonomický rozvoj, management rozvoje města

Duderstadt (20 tisíc obyvatel) je malé město nacházející se na jihovýchodě spolkové země Dolní Sasko (okres Göttingen). Vlastní město, bez přidružených obcí, má cca 9 tisíc obyvatel. Střed města tvoří historické jádro s množstvím hrázděných domů. Na počátku milénia se město začalo zabývat otázkou demografické změny a jejími dopady na městskou ekonomiku (místní firmy) a společnost. Diskusi inicioval a celý proces financoval prof. Dr. Hans Georg Näder, ředitel firmy Otto Bock HealthCare GmbH, veden snahou vytvořit masterplán „Duderstadt 2020“ pod heslem „Sei dabei und mach mit“ (Buď přítom a pracuj společně s námi“. Iniciativa stavěla na poznatku, že nositelem a tvůrcem atraktivity města je v neposlední řadě aktivní občanská společnost (Bürgerkommune). V období od října 2009 do března 2013 interdisciplinární tým, tvořený ze zástupců tří fakult Vysoké školy aplikovaných věd a umění (HAWK Hildesheim/Holzminden/Göttingen) formuloval, společně s místními lidmi, budoucí vizi a strategické směry budoucího vývoje. To vše pomocí mixu vědeckých analýz, široké účasti občanů a intenzivní komunikace.

Byly formulovány vlajkové projekty, k nimž mimo jiné patřilo založení rozvojové městské společnosti Duderstadt2020 GmbH & Co. KG. Ta převzala realizaci projektů a stala se tak důležitým nositelem změny ve městě. Prof. Näder, původně jako jediný společník, měl kolem sebe tři placené spolupracovníky (rozvojové manažery). Cílem společnosti je společně s obyvateli, firmami, městskou správou, církvemi a dalšími institucemi generovat projekty, které budou zlepšovat životní a pracovní podmínky ve městě. Společnost Duderstadt2020 se stala nejenom platformou, ale i agenturou pro inovativní projekty a komunikaci. V rámci "platformy pro propojování a dialog" byly identifikovány dva klíčové problémy - hrozící nedostatek kvalifikované pracovní síly a rostoucí počet nevyužívaných nemovitostí, nacházejících se v historickém jádru města. Společnost nejenom připravuje projekty, ale stará se také o komunikaci s veřejností prostřednictvím sociálních médií. Organizuje celou řadu eventů (akcí), podporuje umělecké a kulturní aktivity, organizuje volnočasové aktivity pro děti a mládež, nejrůznější vzdělávací a rekvalifikační možnosti. K významným oblastem zájmu patří také marketing podnikatelských příležitostí (Standortmarketing), zviditelňování občanské angažovanosti a perspektivy bydlení v hrázděnkách v centru města.

Ve městě byl vytvořen „Fond pro mladé“ (Jugendfond) podporující projekty iniciované samotnými mladými lidmi. O podpoře rozhoduje rada, tvořená zástupci studentů, místních podnikatelů, jakož i představiteli iniciativy Duderstadt2020. Ve městě také funguje stálá „Konference budoucnosti mladých“ (Jugendzukunftskonferenz), která umožňuje dětem (od 12 let) a studentům, aby se vyjadřovali ke kvalitám i deficitům života ve městě a přemýšleli o konkrétních projektech. Příkladem takových s úspěchem realizovaných projektů jsou např. "Duderstadt bude pestrý" (podpora drobných akcí ve veřejném prostoru), "Dostupný WLAN ve vnitřním městě", "Skatepark" nebo „Motorpárty na koupališti“. Mladí lidé jsou zapojováni do pracovních skupin, kde se rozhoduje o budoucnosti města.

Dalším jedinečným projektem je „Neviditelné dělat viditelným“ (Unsichtbares sichtbar machen). Obyvatelé města jsou vyzíváni, aby fotili a natáčeli zvláštnosti města, účast na různých akcích atd., a své dojmy dokumentovali a skrze platformu komunikovali. Tímto způsobem bylo vytvořeno více jak 40 amatérských filmů dokumentujících život ve městě (2018).

Ve městě vznikla bytová iniciativa, která se snaží řešit rostoucí počet prázdných domů (hrázděnek). Jejím cílem je hledat taková řešení, která budou majitelům těchto nemovitostí vytvářet perspektivu budoucích příjmů. Tato iniciativa dokumentuje příklady úspěšné praxe, vytvořila síť majitelů prázdných domů, řemeslných podniků (nabízejících pomoc s opravou) a představitelů místní samosprávy a dalšími subjekty. Kromě toho byla vytvořena brožura „Životní prostředí ve starého města - obytný prostor hrázděnek“ (Lebensraum Altstadt –Wohntraum Fachwerk).

Dalším projektem vytvořeným v rámci iniciativy Duderstadt2020 je „Síť podnikatelů Duderstadtu“ (Duderstädter Unternehmensnetzwerk). V rámci této sítě se diskutuje o budoucích výzvách města a jeho podnikatelských příležitostech, o spolupráci, o otevřeném oběhovém společenství a dalších věcech. Síť pořádá každoroční burzy zaměstnání, vánoční trhy. Angažuje se také v oblasti elektromobility. Je spolupořadatelem „Dne energie a mobility“. Podporuje umělecké akce a činnost uměleckého spolku. Zvláštní význam má dílna budoucnosti s podtitulem "Vize Duderstadt 2030", které se účastní zástupci škol, církví, zaměstnavatelů, ale jednotliví angažovaní občané, kteří mají k vizi města co říci.

Společnost Duderstadt2020GmbH je financována ze sponzorských příspěvků (včetně města) a z vlastních tržeb za poskytované poradenské a další služby. Z hlediska udržitelnosti si představitelé společnosti uvědomují, že její činnost musí být financována z více zdrojů.

Duderstadt2020 je příkladem intenzivního a úspěšného managementu rozvoje města. Významným faktorem úspěchu je zapojení angažovaných občanů do rozvojových procesů (často se jedná o uvolněné formy, dílny budoucnosti mají často charakter hry), kteří se dokáží se svým městem a jeho prostředím identifikovat, a tím mohou zvyšovat kvalitu života ve městě. Je to také příklad města, které dokáže s úspěchem zapojovat do rozhodování o budoucnosti města děti a mládež (prostřednictvím projektů).

Další podrobnější informace:

<http://duderstadt2020.de/index.php?id=33>

Engadin – digitální údolí – (Das Digi-Tal „Mia Engiadin“ – „My first third place“)

Tématická oblast: ekonomický rozvoj, digitalizace

Engadin (rétorománsky *Engiadina*) je region ve východní části Švýcarska. Tvoří ho protáhlé údolí na horním toku Innu mezi Malojským průsmykem a rakouskou hranicí, ohraničené pohořím Bernina na jihovýchodě a Albula na severozápadě. Administrativně náleží ke kantonu Graubünden. Centrem *Dolní Engadinu* je město Scuol s asi 4,7 tisíci obyvateli.

Ve snaze využít současný trend digitalizace a změnit dosavadní způsob práce a života, se podnikatelé, hoteliéři a další aktéři v regionu Engadin spojili a přišli s iniciativou „Mia Engiadina“. Jejím cílem je vytvořit inovativní a udržitelný model budoucnosti pro Engadin, který by měl zajistit profit pro všechny zúčastněné. Moto je „Mia Engiadina – „Your first Third Place“. Engadin touto vizí se chce stát místem propojení a inspirace pro Švýcarsko tím, že bude vytvářet potřebné prostředí a služby pro znalostně orientované firmy. Iniciátoři vycházejí z přesvědčení, že „Third Places“ mohou přispívat k inovativnímu rozvoji a že jejich význam v budoucnosti vzroste.

Součástí této strategie bylo zavedení optického kabelu pro rychlý internet (Mountain Hubs) a vytváření coworkingových center.

Coworking představuje styl práce a podnikání ve flexibilním kancelářském prostředí sdíleným s dalšími nezávislými pracovníky. Jedná se též o komunitu nezávisle pracujících lidí, jimž společné prostory umožňují sdílet hodnoty, zkušenosti a nápady a profitovat ze synergického efektu, který přináší koncentrace talentovaných pracovníků na jednom místě. První sdílené pracovní prostory začaly vznikat po r. 1989. V Česku vznikají tato centra od roku 2009 převážně ve větších městech. Pilíři coworkingu jsou: komunita, spolupráce, otevřenost, dostupnost. Vznik coworkingových center je výsledkem hledání strategií, jak se vyrovnat s riziky a problémy nových, flexibilních stylů práce. Některá coworkingová centra byla založena internetovými podnikateli, kteří hledali alternativu k práci z kaváren nebo k izolaci způsobené prací z domu. Počet coworkingových center v současnosti celosvětově vzrostl na více jak 1100 (r. 2015) a má rostoucí trend.

Mezi výhody coworkingu patří pozitivní vliv na psychiku a výkonnost, protože umožňuje navazovat nové kontakty a vykonávat práci v komunitě podobně smýšlejících lidí ochotných podílet se o informace, zkušenosti a rady. Řeší nevýhody práce v domácím prostředí, která se vyznačuje izolací, množstvím rušivých vlivů, malou motivací, ztrátou sociálního kontaktu a prorůstáním práce do soukromí.

Najčastěji coworking využívají například obchodníci, umělci, programátoři, konzultanti, designéři, makléři nebo malé a začínající firmy (start-upy).

Prostory, které coworkingová centra nabízejí svým členům, jsou připravené k okamžitému využití a nevyžadují žádné počáteční investiční náklady. Kancelář pro coworking (coworkingové centrum) je obvykle vybavené potřebným kancelářským nábytkem a počítačovou sítí s internetovým připojením, případně také sdílenou síťovou tiskárnou. Součástí centra bývá rovněž vybavená kuchyňka, sociální zařízení, místo pro odpočinek či zasedací místnost s projektorem. Stálí uživatelé centra hradí pravidelný měsíční členský poplatek, zatímco jednorázové návštěvy bývají zpoplatněny od hodiny. Sdílená kancelář vyjde jednak levněji, ale důležitá je také už zmíněná společenská a psychologická funkce takového pracoviště.

Projekt „Mia Engiadina“ je dobrým příkladem toho, jak výzvy globalizace, digitalizace a individualizace mohou vést k novým myšlenkám a strategiím v periferních regionech. Mohou vést ke změnám způsobu života a práce.

Švýcarské město Scuol ve snaze stabilizovat obyvatelstvo, zvláště mladé, vsadilo na digitalizaci, podpoře tzv. třetích míst a coworkingových center. Je nutné doplnit, že Švýcarsko dnes všechny své finanční prostředky na regionální politiku využívá na podporu podnikání. V této souvislosti je podporován také projekt „Mia Engiadina“.

Další podrobnější informace:

<https://www.miaengiadina.ch/>

<https://www.facebook.com/pg/miaEngiadina/posts/>

<https://scuol-zernez.engadin.com/de/unterengadin/mia-engiadina-mountain-coworking>

<http://www.alpinecoworking.com/>

<https://www.youtube.com/watch?v=RMNkFkqo3dU>

Großschönau

Tematická oblast: demografický vývoj, lidský a sociální kapitál, mládež

Město Grosschönau (5,6 tisíce obyvatel) se nachází na jihozápadě Saska, v blízkosti trojmezí mezi Německem, Českou republikou a Polskem. Jedná se o jeden z nejvíce periferních regionů v rámci Německa. Vyznačuje se nejenom vysokou nezaměstnaností, ale také odchodem zvláště mladých lidí z města. Jedná se o tradiční textilní město, kde se v posledních přibližně třiceti letech snížil počet zaměstnanců v textilním průmyslu o více jak 3 tisíce.

Grosschönau je zapojeno do řešení výzkumného projektu „Potenziale peripherer Kleinstädte“, financovaného z prostředků Spolkového úřadu pro výstavbu a prostorové uspořádání (Bundesamt für Bauwesen und Raumplanung) v rámci něhož se osm německých měst snaží za pomoci expertů identifikovat svůj budoucí rozvojový potenciál a ten dále rozvíjet.

Grosschönau se rozhodlo postavit svoji budoucnost nejenom na revitalizaci městského centra, kde se nachází přes 800 historických objektů s více jak 350 letou textilní tradicí, anebo na poloze v blízkosti přírodního parku „Zittauer Gebirge“, ale především na rozvoji lidského a sociálního kapitálu.

Klíčová pozornost je věnována dětem a mládeži, v nichž spatřují budoucnost města. Jak uvádí starosta města Peuker, tak je zapotřebí „mladé lidi podchytit již v útlém věku, vytvořit v nich pocit sounáležitosti a zodpovědnosti za rozvoj města“. Ve městě byl ustanoven „mládežnický parlament“, v rámci něhož děti a mládež společně s představiteli města a vybranými podnikateli diskutují o rozvoji města a jeho budoucnosti (Jugend-BarCamp). Kromě toho se hledají možnosti, jak se žáci a studenti mohou seznámit s bohatou historií města. Město také podporuje činnosti školních psychologů a profesních poradců, kteří dokáží identifikovat talent jednotlivých dětí a mládeže a doporučit jim budoucí povolání. Ve městě vzniklo poradenské centrum, které nabízí kurzy celoživotního vzdělávání mj. pro začínající podnikatele, kteří zde dostanou informace nejenom o založení podniku, ale také informace v oblasti práva, účetnictví, financí, řízení lidských zdrojů, technologie a marketingu. Již v rámci výuky se žáci a studenti seznamují s různými oblastmi podnikání a s podnikatelskou činností jako takovou. Podnikání je jim představováno jako „forma seberealizace“.

Město dále nabízí stipendia pro úspěšné studenty. Snaží se také rozvíjet bytovou výstavbu, nabízet mladým lidem (místním rodákům) levné pozemky pro výstavbu rodinných domů, a v neposlední řadě podporovat činnost místních spolků a sdružení.

Další podrobnější informace:

<https://www.grossschoenau.de/>

<https://www.bbsr.bund.de/BBSR/DE/Veroeffentlichungen/ExWoSt/50/exwost-50.html?nn=422618>

Hartberg

Tématická oblast: udržitelný rozvoj

Hartberg je maloměsto s asi 6.5 tisíci obyvateli, ležící v rakouské spolkové zemi Štýrsko, nacházející se v blízkosti dálnice Wien – Graz. Má typickou vnitřní strukturu, která je podobná velkému počtu malých měst v Evropě. V městském centru se nachází historické jádro s pěší zónou, obklopené řemeslnými a průmyslovými plochami, nákupními centry a obytnými sídlišti, přičemž sídelně plynule přechází do suburbanizovaného prostoru, původně samostatných vesnic.

Hartberg jakožto okresní město disponuje mnohými centrálními veřejnými zařízeními. Z nejvýznamnějších se zde nachází zemská nemocnice a další zdravotnická zařízení, finanční úřad, okresní soud, spolkové školské centrum, řada sociálních a kulturních zařízení, muzea, divadlo, a podobně. Tomu odpovídá příslušný spádový region. Z hlediska ekonomické struktury převažují oblužné podniky a malé a střední řemeslné podniky.

Již v roce 1990 představitelé města deklarovali zájem o uplatňování zásad udržitelného rozvoje, zdravého životního prostředí a ochrany klimatu. Od roku 1992 je město členem „Klimatické aliance Rakouska“ (Klimabündnis Österreich). Významným milníkem v naplňování výše uvedených zásad bylo založení ekologicky orientovaného průmyslového parku (Ökopark) a realizace konceptu „Uhlíkově neutrální obec Hartberg“ (2008), kdy městská rada schválila opatření ke snižování emisí CO₂, podpoře místní produkce elektřiny, úsporných energetických opatření v případě městských budov a osvětlení a v neposlední řadě podpoře udržitelné dopravy ve městě.

Město Hartberg také v roce 1998 bylo certifikováno jako „cittàslow“. Jedná se o celosvětově rozvíjenou filozofie rozvoje měst, která upřednostňuje poklidný rozvoj měst, jehož vizí je vysoký standard životního prostředí a kvality života obyvatel. Aby město uvedený certifikát získalo, muselo splnit řadu podmínek jako je např. spravedlivá politika životního prostředí, udržitelné využívání území, používání technologií šetrných k životnímu prostředí, ochrana a podpora regionální kultury a tradic, produkce ekologicky přijatelných potravin a další produktů anebo podpora městské identity a sebevědomí místních obyvatel.

Hartberg jakožto „slow“ nebo „SMART“ město může být podle přesvědčení jeho občanů úspěšný pouze za podmínky, pokud se obyvatelstvo identifikuje s městem a jeho změnami. Občané byli proto v roce 2011 vyzváni k tomu, aby se zamysleli nad budoucností města. Pomocí dotazníkového šetření, internetové a facebookové diskuse, literární soutěže a workshopů bylo shromážděno přes 200 konkrétních představ, jak by mělo město vypadat v roce 2050. Na základě toho byla vytvořena vize Hartbergu do roku 2050.

V roce 2050 by měl obyvatele Hartbergu spojuvat životní styl orientovaný na udržitelný rozvoj, inovativní hospodářství a vysoká kvalita života. Občané by měli být středobodem veškerého dění. Město bude atraktivní pro lokalizaci firem podnikajících v oblasti humánních technologií a technologií šetrných k životnímu prostředí, dále v oblasti obnovitelných zdrojů energie, sportu a výživy. Tradiční podniky z oblasti řemesel, obchodu, logistiky a služeb si udrží své postavení jako ekonomická báze města. Využívání nejmodernějších technologií a zaměření na výzkum a inovace v oblasti životního prostředí a energetiky bude významně přispívat k rozvoji města.

Hartberg se již dnes profiluje jako poklidné, tolerantní a moderní centrum východního Štýrska, které přispívá k růstu kvality života v celém regionu.

Z obecné vize byla odvozena řada opatření, k nimž např. patří:

- Růst výroby elektrické energie z obnovitelných zdrojů a snížení energetické spotřeby (dvě zařízení na výrobu bioplynu, dva parní generátory, fotovoltaický program pro 200 střech, dálkové vytápění s 18 megawatty termického výkonu, v případě městských budov a organizací využívání pouze energie vyrobené z obnovitelných zdrojů)
- Vzdělávání a workshopy na téma „Zeit für Genuss: Esskultur“, „Neue Zeitkultur“, Handwerkskunst einst und jetzt (podpora kreativní ekonomiky)
- Vytváření „shared spaces“ - sdílených prostorů pro setkávání chodců, cyklistů a uživatelů osobních aut
- Tvorba a realizace koncepce udržitelné mobility – rozvoj elektrol, zpracování studie proveditelnosti pro zavedení „e-bikes“
- Účast na projektu „STPORE-E“, stavějícím na úsporách energie prostřednictvím akumulace stlačeného vzduchu (CAES)
- Rozvoj soukromého car-sharing prostřednictvím platformy a car-sharing městských elektroaut
- Vytvoření minimálně 20 bezplatných veřejných nabíjecích stanic pro elektromobily
- Pravidelná účast na akcích věnovaných ochraně klimatu (např. pořádání dnů ochrany klimatu nebo realizace aktivit propagujících CO₂ neutralitu).
- Vytvoření informačního systému, poskytujících údajů o okamžitém stavu životního prostředí, zvláště ovzduší
- Realizace energetického managementu v případě domů a bytů, kancelářských prostorů u novostaveb a památkově chráněných objektů
- Vytváření inteligentních pobídkových systémů pro etablování udržitelné městské mobility, včetně car-sharingu

Rakouský Hartberg je příkladem města, které se dlouhodobě investuje do kvality životního prostředí a kvality života místních lidí. Prostřednictvím promyšleného zapojování občanů do procesu a realizace městské vize se snaží vytvářet podmínky pro dlouhodobý udržitelný rozvoj.

Další podrobnější informace:

<https://www.hartberg.at/>

<https://www.citta-slow.com/>

Hoppstädten-Weiersbach

Tématická oblast: ekonomický rozvoj, zahraniční investice

Hoppstädten-Weiersbach má asi 3,2 tisíc obyvatel. Nachází se v Německu, na jihozápadě spolkové země Porýní-Falc. Jedná se o městečko, které leží ve venkovském prostoru a ekonomika se zaměřuje na řemesla a živnosti. „Dobré dopravní spojení na významné rozvojové ose Trier – Saarbrücken – Kaiserslautern v srdci Evropy“, to je argument, prostřednictvím kterého se město snaží přilákat nové podnikatele a investory.

V rámci německo-čínské kooperace vznikla v roce 2012 myšlenka vytvořit v městě „Weltfabrik“, to znamená „Centrum německo-čínských obchodních vztahů“ (Zentrum für deutsch-chinesische Handelsbeziehungen). Postupem času se v bývalém areálu americké armády v blízkosti „Umwelt-Campus Birkenfeld“ patřícímu Vysoké škole v Trieru (Hochschule Trier) usídlila řada čínských podniků střední velikosti. Ve snaze rozvoje německo-čínských obchodních vztahů a přilákání čínských podnikatelů byly v Číně cíleně propagovány kvality města a vůbec Německa pro život i podnikání. Mimo jiné dobrá dopravní poloha, intaktní životní prostředí, bezpečná infrastruktura. Vedle podnikatelů a investorů byli cílovou skupinou marketingových opatření také rodiny podnikatelů, kterým byla nabízena možnost stát se novými občany města.

Bylo vytvořeno International Commercial Center Neubrücke (ICCN), které se snaží čínským firmám usnadňovat příchod a poskytovat různé podnikatelské služby. V této souvislosti byla také realizována řada investic do nemovitostí a infrastruktury. V posledních letech se zde koncentrovalo cca 200 čínských firem, zvláště v areálu bývalých kasáren v „Oak-Gaden“. Společně se svými rodinnými příslušníky se počet obyvatel města zvýšil o cca 600 lidí a přispěl k tomu, že se místní infrastruktura (školy, maloobchod atd.) začala efektivně využívat, zvýšily se také daňové příjmy města. Postupem času se čínská investorská skupina začíná angažovat také v oblasti podpory rozvoje sportu, vzdělávání a kulturní výměny. Integrace nových občanů do místních struktur se ukazuje jako možná. Do budoucna se chce město stát „největším čínským velkoobchodním centrem v Evropě“. To zda tento koncept je udržitelný, resp. bude mít pozitivní vliv na budoucí rozvoj města, ukáže čas.

Další podrobnější informace:

http://www.ihkkoblenz.de/produktmarken/IHK_Geschaeftsstelle_Idar_Oberstein/Unsere_Region/Unternehmen_unserer_Region/ICCN/3173878

<http://www.zeit.de/2017/16/hoppstaedten-weiersbach-chinesen-unternehmen-rheinland-pfalz>

http://www.rhein-zeitung.de/startseite_artikel,-neubruecke-chinesen-investieren-65-millionen-euro-in-neues-businesscenter-_arid,1443724.html

<http://www.wiwo.de/politik/ausland/globalisierung-was-chinesische-investoren-in-deutschland-wollen/13841770.html>

http://www.rhein-zeitung.de/region_artikel,-reich-der-mitte-siedelt-um-hunderte-chinesen-entscheiden-sich-fuer-ein-neues-leben-im-hunsrueck-_arid,1528585.html

<http://www.rheinpfalz.de/lokal/artikel/hochhaus-fabrik-und-bis-zu-100-firmen/>

<http://www.dw.com/de/chinesische-weltfabrik-in-rheinland-pfalz/av-36043234>

Prenzlau

Tématická oblast: ekonomický rozvoj, obnovitelné zdroje energie

Město Prenzlau má asi 19 tisíc obyvatel a nachází se v okrese Uckermark, ve spolkové zemi Brandenbursko (ve východním Německu). V roce 1997 se představitelé města rozhodli přijmout zásady místní agendy 21 a tak položili základy udržitelného rozvoje města. Od počátku se pozornost soustřeďuje na obnovitelné energetické zdroje. A to nejenom kontextu adaptace na klimatickou změnu, ale také, že díky obnovitelným zdrojům energie je město zásobováno levnou elektrickou energií. Jinak řečeno příklad Prenzlau ukazuje, že využívání obnovitelných zdrojů energie se může vyplatit. Prenzlau je dnes v Německu označováno jako město obnovitelných energií. Tímto způsobem se město také prezentuje. V rámci výzkumného programu Experimenteller Wohnungs- und Städtebau (ExWoSt) se město zúčastnilo realizace modelového projektu „Energetická obnova města“, v rámci něhož mohlo zkoumat možnosti rozvoje nových energetických a ekologických standardů, stejně tak lokálních/ regionálních technologií (solární energie, biomasa, geotermální energie atd.).

Ve městě Prenzlau se již delší dobu vyrábí více elektrické energie z obnovitelných zdrojů, než město potřebuje. Samo město není pouze šampiónem v oblasti zásobování energiemi, ale významně rozvíjí své kompetence v oblasti energetického hospodářství a energetických technologií. Energetické využívání místních zdrojů totiž nabízí řadu nových pracovních příležitostí. V Případě Prenzlau se jedná o mix energetických zdrojů: geotermální energie, solární energie, energetické využívání kalů, folovoltaika, vítr). Město je úspěšné v tom, že dokáže efektivně spojovat výrobu energie s výrobou tepla a hledá různé způsoby, jak akumulovat energii. Zvláště v oblasti inovativního uchování elektrické energie a tepla město vyniká. Úspěšně také provozuje hybridní elektrárnu, která vedle větru a vody využívá také bioplyn od okolních zemědělců.

Veřejné služby města Prenzlau (Stadtwerke) provozují několik teplotních sítí ve vnitřním městě, které jsou zásobovány soukromou firmou Biogas-Blockheizkraftwerk. Ve městě existuje velká stanice na bioplyn, kterou postavila a provozuje firma agri.capital z Münsteru. K bioplynové stanici jsou napojeny čtyři Blockheizkraftwerke s elektrickým výkonem kolem 2 megawattů.

Město také podporuje, resp. dotuje fotovoltaiku a solární energie na soukromých budovách (solární kolektory, fotovoltaika). Kromě toho vytvořilo koncept, kdy solární zařízení jsou umísťována v prostorách bývalého vojenského areálu (rekonverze), dále na bývalých skládkách anebo starých průmyslových areálech. Kromě toho ve městě existuje katastr střech (přehled o budovách, kde lze umístit solární panely) a informační a poradenské centrum.

Komunální management budov vystavuje energetické průkazy veřejným i soukromým budovám. Od roku 1990 se ve městě každoročně zpracovává „Zrcadlo životního prostředí“ (Umweltspiegel) a aktualizují se údaje o energetické spotřebě města a veřejných zařízení. Snahou města je maximálně komunikovat s občany, aby přispívali k naplňování vize města – stát se energeticky samostatným a udržitelným městem.

Další podrobnější informace:

<http://www.prenzlau.eu/cms/detail.php?gsid=bb3.c.266118.de>

<http://www.kommunal-erneuerbar.de/de/energie-kommunen/energie-kommunen/prenzlau.html>

<http://www.kommunalwind.de/cms3/index.php/stadtwerke>

https://www.enertrag.com/183_kraftwerk-uckermark.html

Rödental**Tématická oblast: demografický vývoj, občanské vybavení**

Rödental je malé město (asi 13 tisíc obyvatel), nacházející se severně od Coburgu, v severním Bavorsku na úpatí Duryňského lesa. Samo sebe označuje jako „město keramiky a loutek“. Pracovní příležitosti (cca 7 tisíc) nabízí především malé a střední průmyslové podniky (výroba porcelánu, keramiky, hraček, umělých hmot). Přestože vývoj počtu obyvatel je relativně stabilní (migrační saldo je relativně malé), tak si jeho představitelé dlouhodobě uvědomují, že Rödental stárne, a rozvinuli udržitelný koncept, jak zabezpečit starším lidem vysokou kvalitu života. Jejich pozornost je věnována nejenom seniorům, ale také mladým. Iniciátorem přístupu „přívětivého k seniorům“ byl jejich mluvčí, místní rodinný lékař, který včasné rozpoznal problémy a možnosti spojené se stárnutím populace. Celý proces změny byl nastartován dotazníkovým šetřením seniorů, kteří se měli odpovědět na otázku, jak by mělo vypadat město, v němž by rádi žili?

Úvahy o městě přívětivém k seniorům se točila kolem otázky, jak to udělat, aby se senioři dokázali o sebe co možná nejdéle sami postarat? Důraz byl kladen na finanční dostupnost domácí péče a zvláště na zajištění svobodného pohybu ve veřejném prostoru. Aby mohli samostatně nakupovat, navštěvovat lékaře nebo realizovat volnočasové aktivity. Aby lépe rozpoznal potřeby a bariéry seniorů, tak tehdejší starosta města dokonce použil simulátor stáří a podnikl s ním procházku městem. Na základě výsledků dotazníkového šetření byl zpracován koncept politiky pro seniory, který chápe péči o seniory jako o strategickou otázku města.

V rámci projektu „Preventivní návštěvy u seniorů“ realizují proškolení pracovníci každý týden dobrovolnické návštěvy přestárých lidí a hodnotí přitom jejich zdravotnická rizika, podle vytvořených indikátorů. Při kritickém zhoršení zdravotního stavu je informován domácí lékař. Cílem je včasné rozpoznat zdravotní problémy u seniorů a dosáhnout toho, aby nemuseli do domovů důchodců či jiných zařízení celodenní péče, resp. pokud to není nevyhnutelně nutné, mohli nadále žít ve svých bytech a domech.

Paralelně k tomu je podporován samostatný způsob života seniorů. Město se zajímá o finanční možnosti seniory a o takové oblasti jako je mobilita, participace, výživa, bezpečné bydlení anebo sociální prostředí.

S podporou bavorské vlády byl realizován také preventivní program "Fit pro všední den", v rámci něhož po deset týdnů dvakrát za týden se příslušní instruktoři navštěvovali seniory a seznamovali je s vhodnými sportovními aktivitami s důrazem na posilování a zachování rovnováhy.

V roce 2004 město odstartovalo projekt „domácí pomoci“. Jedná se o zajištění celostní (komplexní) péči o seniory prostřednictvím blízkých osob. Důležité bylo vytvořit atmosféru důvěra a sociální kontakty, bránící izolaci přestárých osob. Doprovázející osoby nejen pomáhají při nakupování, návštěvě lékaře, či návštěvě volnočasových zařízení, ale také vypomáhají v domácnosti. Jsou za to finančně odměňováni. Jedná se o cca 20 spolupracovníků, kteří se pravidelně scházejí na společných poradách, mají na starosti přibližně 70 přestárých osob a měsíčně odpracují kolem 800 hodin.

Bezbariérové vytváření veřejného prostoru. Prostřednictvím analýzy míst pádů a klopýtnutí seniorů byla v centru identifikována, resp. barevně označena kritická místa.

V rámci podpory bezbariérovosti byl vytvořen a realizován celoměstský koncept "strategických laviček", které jsou rozprostřeny po celém městě a umožňují posedět si a načerpat síly nejenom seniorů. Zvyšuje se tím také mobilita starších lidí a podporují jejich samostatnost. Obchody v centru města se k této iniciativě přidali a pomohli vybudovat veřejná WC a někteří si pořídili samo se otevírací dveře, aby tak usnadnili přístup vozíčkářům. V centru města byly také vybudovány nové široké přechody pro chodce se sníženými obrubníky, došlo k zúžení vozovek a omezena rychlost.

Sport pro seniory. Také v oblasti podpory sportovních aktivit (sportu pro zdraví) seniorů se město Rödental vydalo vlastní cestou. Velký důraz klade na prevenci a rehabilitaci. Cílem města je zlepšení chronických problémů se zády (zádových svalů), zlepšení pohyblivosti kloubů, zmírňování bolesti, zlepšování funkce srdce, plic, oběhového systému a také celkové zlepšení pohyblivosti - aby se tak předcházelo nešťastným pádům. Ve spolupráci s domovy důchodců jsou pořádány četné fitness kurzy. Přes sto dobrovolníků bylo v této souvislosti proškoleny. Většinou se jedná o mladší seniory, kteří pak pomáhají těm starším.

Také městská knihovna se přizpůsobuje nabídkou starším občanům především tím, že nakupuje více knih psaných většími písmeny anebo buduje fond audioknih. Ve spolupráci s domovem důchodců AWO a městskou knihovnou začala donášková služba „Essen auf Rädern“ (Jídlo na kole) seniorům přinášet kromě obědů také rezervované knihy.

Prevence v sociální filozofii Rödentalu znamená také to, že senioři by na zaslouženém odpočinku měli rozvíjet také své zájmy a sociální kontakty. Vícegenerační dům AWO (Mehrgenerationenhaus) poskytuje nejenom seniorům prostory (Seniorentreff), které jsou dobře dosažitelné v centru města. Kromě kavárny a několika salonků jsou k dispozici také počítače a připojení na internet. Činnost vícegeneračního domu AWO je podporována z městských prostředků. Hojně navštěvované jsou také různé dotované kurzy (počítače, zpěv, sport, trénink paměti apod.). Ročně je navštíví přes 10 tisíc účastníků. Prvním krokem na cestě k vícegeneračnímu setkávání bylo vytvoření společné divadelní skupiny seniorů a dětí z mateřské školky. Senioři (řada ubytovacích zařízení pro seniory je lokalizována vedle mateřské školky) také pomáhají rodinám s dětmi tím, že vodí děti do škol a školek, na kroužky, anebo jim jinak pomáhají. Nabídku doplňují přednášky, poradenství, konzultační hodiny atd. Kromě toho je místo setkávání využíváno pro setkávání dobrovolníků a vzájemně si pomáhajících občanů a občanských skupin.

Také v oblasti bydlení pro seniory byl v Rödentalu realizován ne jeden projekt. V rámci modelového programu „Inovativní koncepty pomoci ve stáří“ Bavorského státního ministerstva práce, sociálního pořádku, rodiny a

otázky žen se rozvinut komunální koncept pomoci seniorům ve stáří. Bylo vytvořeno bytové společenství seniorů a realizován především projekt „Bydlení pro všechny životní fáze“.

Město Rödental příkladem města, které od 90. let minulého století si uvědomuje problém stárnutí populace, který se snaží proaktivně řešit tím, že se úspěšně snaží vytvářet optimální životní podmínky pro seniory. Má zpracovanou strategii, z níž vycházejí klíčové projekty, které jsou nejenom široce iniciovány občanskou společností, ale také většinou politicky podporovány a koordinovány. Ve městě funguje koordinační síť tvořená ze zástupců a mluvčích seniorů, dále pak veřejných institucí, soukromých poskytovatelů služeb i četných dobrovolnických (neziskových) organizací. Faktorem úspěšnosti jsou nejenom angažovaní lidé, jakožto motor celého vývoje (rodinní lékaři, zástupci/ zmocněnci seniorů) ale také profesionální koordinace.

Další podrobnější informace:

http://www.vdk.de/deutschland/pages/25427/wie_eine_stadt_rechtzeitig_fuer_ihre_senioren_vorsorgt

<http://www.roedental.de/buerger/senioren.html>

<http://www.bosch-stiftung.de/content/language1/html/43383.asp>

Spessart

Tematická oblast: mobilita

Prostorová mobilita se stává klíčovou oblastí života a podnikání na venkově a v malých městech. Z důvodu větší vzdálenosti k pracovním místům, úřadům či občanské vybavenosti jsou dnes lidé ve venkovském prostoru často odkázáni na osobní automobil. V periferních regionech, jakým je Spessart, dochází k vystěhovalectví a ke snižování hustoty veřejné dopravy, čímž se závislost místního obyvatelstva na osobních automobilech ještě zvyšuje. Místní akční skupinu „SPESARTregional“ zastupující Spolek pro rozvoj hessenské části Spessartu (Verband zur Entwicklung des hessischen Spessart e.V.), tvoří dvanáct obcí, nacházejících se na východě okresu Main-Kinzig (na hranicích mezi Hessenskem a Bavorskem). Jedná se o typickou periferní venkovskou oblast, vyznačující se velkým počtem malých obcí.

Místní aktéři, zapojení do řešení spolkové experimentálního programu „Aktionsprogramm regionale Daseinsvorsorge (MORO)“, za pomoci expertů, spolupracujících regionů a za účasti jak představitelů obcí, tak i místních obyvatel, vytvořili akční plán (rozvojovou strategii), který má tři pilíře: kvalitní bydlení, zabezpečení základní občanské vybavenosti (lékař, maloobchod) a doprava/ mobilita. Klíčovou roli hraje právě doprava a mobilita. Představitelé spolupracujících obcí si uvědomují svoji periferní polohu a problémy se zajištěním občanské vybavenosti, a proto vsadili na udržitelnou veřejnou dopravu. „Pokud nebude region několikrát denně spojen s pracovními centry, tak se odchod zvláště mladých lidí nepodaří zastavit“. Snaží se rozvíjet chytrou dopravu a mobilitu. Podle regionální manažerky Jennertové „musí vytvářet flexibilní nabídku dopravního spojení s většími centry. Lidé by přitom měli mít možnost svobodné volby dopravního prostředku“. Obec nabízí volné jízdenky pro studenty a penzisty.

Vedle existujícího regionálního dopravního systému, řízeného a financovaného okresem Main-Kinzig (regionální obsluha), se snaží vytvořit doplňkový nebo alternativní mikroregionální systém veřejné dopravy, jehož cílem je zajistit spojení místa bydliště občanů (často se jedná o samoty nebo vísky o několika

málo obyvatelích) s nejbližšími centrálními místy (Schlüchtern a Steinau an der Strasse), která leží při dálnici a železnici spojující Fuldu a Frankfurt nad Mohanem. V mikroregionu funguje „taxi na zavolání“, které dopravuje nejenom seniory, ale děti a další obyvatele mikroregionu za službami a do škol. Službu zajišťuje místní akční skupina. Svě požadavky lidé zasílají telefonicky nebo pomocí chytrých mobilů. Prostřednictvím mobilů se obyvatelé mikroregionu zároveň informují o plánovaných cestách a o možnostech svezení.

Další podrobnější informace:

<http://www.regionale-daseinsvorsorge.de/>

https://landesplanung.hessen.de/informationen/modellvorhaben-der-raumordnung/moro_ArD

<https://www.spessartregional.de/>

Wanfried

Tématická oblast: demografický vývoj, urbanistický vývoj

Wanfried je malé město nacházející se v periferní poloze na východě spolkové země Hesensko, (v okrese Werra-Meißner), v blízkosti hranic s Durýňskem. Jedná se o malé městečko s hrázděnou architekturou, které má přibližně 4,2 tisíce obyvatel. Na počátku milénia jeho počet obyvatel začal rapidně klesat, každoročně o přibližně o 100 lidí. V centru města se nacházelo velké množství nevyužívaných historických domů z hrázděného zdíva. V roce 2006 to bylo 21 ladem ležících hrázděných domů. Problémem se ukázalo, že majitelé ani potenciální zájemci nemají představu o jejich budoucím využití, resp. o nákladech na renovaci. Aby zabránili pokračujícímu úpadku města, rozhodlo se jedenáct místních angažovaných občanů a založili (2006) „Občanskou skupinu pro zachování wanfrídkých domů“ (Bürgergruppe für den Erhalt Wanfrieder Häuser), s cílem zachránit hrázděné domy v centru města před demolicemi. Od počátku bylo jasné, že bez nových vlastníků nebo uživatelů nebudou domy přinášet potřebný příjem (užitek). I když se noví uživatelé najdou, je zapotřebí je přesvědčit o rentabilitě takové investice. Jinak řečeno, že obnova těchto domů je reálná a z časového i finančního hlediska realizovatelná. Vedle zevrubné evidence zchátralých domů členové občanské skupiny společně s místními řemeslníky hledali (prověřovali) možnosti využití, aby tak dokázali čelit strachu potenciálních kupujících z nákladů na sanaci. Pro jednotlivé domy byly vytvořeny nákresy, odhadnuty náklady a vytvořeny plány na revitalizaci těchto domů, splňující moderní požadavky na kvalitu bydlení a energetické standardy. Při hledání zájemců o koupi domů pomáhal nejenom komunální portál nemovitostí, veřejné soutěže, ale zafungovala také náhoda. Holandský manželský pár, který navštívil město a uvěřil záměrům občanské skupiny (dokázali jej přesvědčit), šířil s nadšením informace o možnostech a koupi chátrajících hrázděných domů ve Wanfriedu mezi jejich krajany. Když se to starosta města dozvěděl, ihned se s nimi setkal a domluvili se na propagaci nevyužívaných hrázděnek na internetovém portále „marktplaats.nl“. Od 2009 tak uvedený portál začal v Nizozemí nabízet ke koupi zmíněné domy. Zájem se ukázal jako velký a do Wanfriedu se přistěhovalo 18 nizozemských rodin, často v důchodovém věku. V létě 2018 byly ve městě pouze tři nevyužité objekty. Od založení občanské skupiny bylo zprostředkováno přibližně 40 prodejů hrázděnek. Úspěch se začal šířit i v širším okolí města. Do Wanfriedu se začali stěhovat další lidé z aglomerace Jižního Hesenska. V roce 2011 vznikla vzorová roubenka "Fachwerkmusterhaus" která

podporovala obchodní strategii záměru. Návštěvníci se mohou seznámit s různými možnostmi opravy hrázděnek – jak řešit stěny nebo izolaci, jaké používat materiály a postupy apod.

O městečku Wanfried jako úspěšném modelu, jak čelit demografické změně, v posledních letech informují také nejenom německá média. Také starosta a členové občanské skupiny se účastní nejrůznějších workshopů, rozhovorů a dalších akcí, které slouží k výměně zkušeností. Díky angažovanosti občanské iniciativy (často bezplatně) a dobrému vedení (managementu) se podařilo do města přilákat nové obyvatele, opravit velké množství hrázděných domů, nalézt pro ně nové udržitelné využití a posílit tak historickou identitu a image města. Došlo také ke stabilizaci počtu obyvatel a k posílení místní ekonomiky. Na sanaci domů se podílely především místní nebo okolní firmy. Odhaduje se, že nové majitelé hrázděnek učinili objednávky u místních nebo okolních řemeslných firem ve výši přes 3 milióny EUR. U mnohých lidí byl také povzbuzen nebo probuzen smysl pro krásu a pro bydlení v historických domech.

Další podrobnější informace:

<http://buergergruppewanfried.de/buergergruppe>

<http://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/stadtflucht-ploetzlich-kommen-die-grossstaedter-12870377.html>

<https://www.youtube.com/watch?v=64js0sq4qDQ>

Vorchdorf

Tématická oblast: ekonomický rozvoj, vzdělání

Vorchdorf je malé město s 7,3 tis. obyvateli, nacházející se ve spolkové zemi Horní Rakousy v okrese Gmunden. Vorchdorf se rozhodl pomocí 3D tiskáren změnit budoucnost průmyslové výroby ve městě. Jaké možnosti a příležitosti vznikají využíváním 3D tiskáren? Jak mohou proměnit ekonomiku a život v regionu? To byly otázky, které si aktéři této iniciativy na začátku kladli. Po dlouhých diskusích se rozhodli otevřít dvě veřejné (bezplatné) 3D laboratoře na dvou místních středních školách s tím, že zástupci kreativní ekonomiky z města i regionu mohli poznávat a zkoušet využití 3D tisku pro život, práci a podnikání.

3D tiskárny jsou důležitou součástí nových technologických možností, podobně jako laserové střihače, CNC-frézy, plotry, 3D scannery a další hardware. Umožňují data a myšlenky (software) proměnit v konkrétní věci. Digitální laboratoře ("Fablabs") mohou usnadňovat realizaci nových myšlenek a inovací. Předpokladem je dostupnost potřebných znalostí a produkčních technologií.

Nejenom ve Vorchdorfu, ale i v jiných venkovských regionech se hodně diskutuje o tom, jak může zavedení širokopásmového internetu, resp. digitalizace ovlivnit rozvoj těchto území. Příklad Vorchdorfu ukazuje, že s rozvojem 3D tiskáren vznikají zcela nové možnosti produkce. Klíčové je propojení s oblastí vzdělávání. Ve Vorchdorfu vytvořili nejenom zmíněné 3D tiskárny, ale také pořádají nejrůznější vzdělávací kurzy pro dospělé a snaží se hledat další impulsy pro rozvoj kreativní ekonomiky.

Další podrobnější informace:

<https://www.tips.at/nachrichten/gmunden/land-leute/307749-die-zukunft-ist-dreidimensional-erstes-3d-druck-labor-in-vorchdorf>

<https://otelo.or.at/standort/vorchdorf/>

Zwiesel – „Zwiesel-App“

Tématická oblast: veřejné služby, digitalizace

Zwiesel je město nacházející se na německé straně Šumavy (Böhmerwald) v oblasti Dolního Bavorska. Má 9,3 tisíc obyvatel. Je často vzpomínaným příkladem Smart City. Město Zwiesel se zaměřilo především na využití aplikací pro smartfony jako nástroj informační politiky občanů a podnikatelů. Využívají App Store je „nejlepší místo na objevování a stahování aplikací“. Obyvatelé i hosté mohou tímto způsobem získat přehledné informace o veřejných zařízeních, službách a řemeslech, pořádaných akcích a pamětihodnostech. Tento informační systém je zároveň marketingovým nástrojem pro místní firmy. Dokáží lokalizovat potenciální zákazníky, na mapě je prostřednictvím GPS lokalizovat a komunikovat s nimi. Informační systém umožňuje rozsáhlé možnosti vyhledávání podle různých zájmových oblastí. Podnikatelé všech velikostí také mají možnost prostřednictvím App Store aktivně oslovovat své zákazníky prostřednictvím prezentací s 360 stupňovým panoramatem nebo image filmů. Návštěvníci města mají k dispozici interaktivní průvodce městem. Informační systém města se neustále zdokonaluje, podle potřeb a přání místních obyvatel a návštěvníků města.

Město Zwiesel je příkladem města, které ve snaze nabízet občanům kvalitní životní podmínky vsadilo na rozvoj informačního a zprostředkujícího systému. Lidé mohou prostřednictvím smartphonů, tabletů a aplikace App Store využívat širokou nabídku informací a komunikovat s poskytovateli služeb.

Další podrobnější informace:

<https://www.app-vorstellung.de/cityguide-zwiesel/>

